

מנחם אב תשע"ד

בס"ד

חרבן הבית האנושי ותיקונו

ד"ר אבי וינרוט, עו"ד

לעילוי נשמות:

אבי מורי הי"ה משה אהרן ב"ר מרדכי אליעזר וינרוט ז"ל
אמי מורתי הי"ה דרייזל וינרוט ע"ה בת ר' אריה אפטרקוט ע"ה
חמותי, אצילת הנפש, הי"ה נעכא (נלי) בת מנחם הלוי שטרנטל ע"ה

השיבות לחורבן
הבית

שנאת חנם, והכתיב (יזקלל כל, י) "מגורי אל חרב היו בת עמי", ואמר רבי אליעזר אלו בני אדם שאוכלים ושותין זה עם זה, ודוקרין זה את זה בחרכות שכלשונם. והיא בנשיאי ישראל הוא דהוי. רבי יוחנן ורבי אליעזר אמרי תרווייהו, ראשונים שנתגלה עונם³ נתגלה קצם⁴, אחרונים שלא נתגלה עונם⁵ לא נתגלה קצם. עד כאן.

חורבן ביתא
בהנדר שכינה

ויש לך לשאול, למה חרב בית המקדש ראשון⁶ בעון אלו ג' עונות, ואילו מקדש שני בשביל שנאת חנם. ואין לומר שהיה זה במקרה⁶. ועוד, כי אלו ג' עבירות, דהיינו עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, יש להם ענין אחד, כי בשלשתן יהרג ואל יעבור (פסוקין ע"ג), ולמה נשתתפו שלשתן בחורבן. והפירוש אשר הוא לפי פשוטו, כי מקדש ראשון היה השכינה ביניהם, וזהו מעלת בית המקדש ראשון שהיה מיוחד במעלה שהיתה השכינה שורה בו⁸. ולפיכך חורבן שלו כאשר לא היה ראוי שתשרה שכינה

בפרק קמא דיומא (ט): מקדש ראשון מפני מה חרב, מפני שהיה בו ג' דברים: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים. עבודה זרה, דכתיב (שפיט מ, ט) "כי קצר המצע מהשתרע". מאי "כי קצר המצע מהשתרע", אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן, כי קצר המצע מהשתרע עליו ב' רעים כאחד וכו'. גלוי עריות, דכתיב (שפיט ג, ט) "יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון וכו'". שפיכות דמים, דכתיב (מ"ז מ, ט) "וגם דם נקי הרבה שפך מנשה מאוד וכו'". לפיכך הקב"ה הביא עליהם ג' פורעניות נגד ג' עבירות שבידם. שנאמר (ר' משה ג, יט) "לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים לעינים תהיה והר הבית לבמות יער"². אבל מקדש שני, שאנו בקיאים בהם שהיו עוסקים בתורה ובמצות ובגמילות חסדים, אמאי אחרב, מפני שנאת חנם שהיה ביניהם. ללמדך ששקולה שנאת חנם נגד ג' עבירות; נגד עבודה זרה, גלוי עריות, ושפיכות דמים. ובמקדש ראשון לא היה

שינויי נוסחאות "ילשון" כ"ה מ"ל, ולמס' מ"ר

(1) רש"י שם "מהשתרע" דריש בנטריקון מהשתרע ריע אחד. "שני רעים" – שהעמיד מנשה צלם ביהכלי. ובסנהדרין קג: פירש רש"י "מלהשתרע עליו שני רעים" – שכינה דדמות פרונוף. 'מצע' בית המקדש. וראה גם להלן פרק ח הערה 71, ופרק י"ז הערה 72. (2) "שילש גזירות" – שדה תעיים ובמות יער" (רש"י שם). (3) "שנתגלה עונם" – לא היו מכסין פשעיהם" (רש"י שם). (4) "נתגלה קצם" – לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם" (ירמיה כט, י"ג) (רש"י שם). וראה הערה 91. (5) "בני מקדש שני רשעים היו בסתר" (רש"י שם). (6) כי דברים גדולים אינם במקרה (גבורות ה' פ"ט פ"ה), תפארת ישראל ר"פ כה (ע"ג). וכן הוא להלן פ"ה הערות 48, 171, פ"ז הערה 41, פ"ז הערה 203, פ"ח הערה 174, פ"ז הערה 51, ופ"ג הערה 1. (7) ובביאור הדבר ראה בדריח פ"א מ"ב [כו:], שכתב בפירוש המשנה שם "על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה, ועל גמיה", ו"ל: "כי אלו ג' עבירות הם הפך אלו ג' דברים שהעולם עומד עליהם. כי אין ספק כי ע"ז הפך העבודה, שהיא אל השיי. ושפ"ד היא הפך גמיה... וג"ע הוא הפך התורה... שהיא תורה שכלית, והזנות מעשה חומרי. ולפיכך באלו ראוי שהיה נהרג ואל יעבור, כיון שקיום האדם על ג' דברים השנויים כאן... ובהפך שלהם אין לאדם מציאות כלל, ואם ירצה לעבור ואל יורג, הרי עבי' נחשב כאילו אין לאדם מציאות, ומוטב שימות זכאי ואל ימות חייב... כי באלו עבירות הוא עצם המיתה וההעדר". וענין זה יבואר יותר בהמשך. וראה הערה 25, ולהלן פ"ה הערה 527. (8) יומא כא: "ה' דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן – ארון וכפורת וכוזבים, אש, ושכינה, וזרהיק, ואורים ותמים". ושם הוסיפו לומר שבמקדש ראשון האש היתה רבוצה כארי, ובבית שני ככלב. ובגריא במדבר פ"ד אות ט כתב: "לפי שהארי יותר רובץ בחזק מן הכלב, כן האש שהיה במשכן ובמקדש ראשון היה בכח רובץ למטה, ואינו זו משם. אבל במקדש השני לא היה הרביצה מן האש של מעלה בכח גדול אצילנו, אלא היה ככלב, לפי שלא היתה קודשה

ביניהם, והיינו כשטמאו את בית המקדש, ואין השם יתברך שורה בתוך טומאתם⁹, אם לא כאשר היה החטא בשוגג, ואז כתיב (ויקרא טו טו) "וכן יעשה לאוהל מועד השוכן אתם בתוך טומאתם"¹⁰. ואלו ג' חטאים נקראו טומאה, כדאיתא במסכת שבויעות בפרק קמא (ו): "וכפר על המקדש מטומאת בני ישראל" (ר ויקרא טו טו), יש לי להביא בענין זה עבודה זרה, גלוי עריות, שפיכות דמים. עבודה זרה, דכתיב (ויקרא כ ג) "למען טמא את מקדשי". גלוי עריות, דכתיב (ר

ויקרא יט טו – טו) "ולא תעשו מכל התעבות ולא תטמאו בכל אלה". שפיכות דמים, [דכתיב] (ר נמדע לה לה) "ולא תטמאו את הארץ אשר אני שוכן בה". ולפיכך בשביל אלו ג' טומאות חרב הבית¹¹. אבל מקדש שני, שלא היתה השכינה שורה בו כמו במקדש ראשון⁹, ולכן לא נחרב בשביל אלו ג' עבירות. אבל מעלת מקדש שני היה מחמת ישראל עצמם. דבר זה ברור, כי ישראל הם מתאחדים על ידי בית המקדש שהיה להם; כהן אחד, מזבח אחד¹²,

העליונה רובץ אציליו כי כן בדביקות גמור, ולפיכך מדמה אותה לרכיבת הכלב, ובמקדש ראשון לרכיבת הארי, שנאמר אצלו (ר במדבר כד ט) כרע שכב כארי מי יקימנו". ובדריה פ"ה מ"ד [רכו]. ביאר שעשרה הנסים שנעשו במקדש [המבוארים באבות פ"ה מ"ה] נעשו רק בימי בית ראשון, ולא בימי בית שני. ראה הערה 61, ולהלן פ"ה הערות 88, 392, פ"ט הערות 91, 170, פכ"ז הערה 132, פ"ה הערה 46, ופס"א הערה 29. (9) כפי שיבאר בג"ר שמואל פייט סוף אות כ, שקדם מתן תורה היה צורך בשלשת ימי ההפרשה, כיון שאין שכינתו שורה במקום טומאה. ובגבורות ה' פכ"ט [קטו] כתב: "שאינה חלה קדושה על דבר טמא". ובדריה פ"ה מ"ט [רמו]: כתב: "כל קדושה היא הפך הטומאה, וידוע כי הטומאה מבטל ומפסיד הקדושה. וכל דבר שהוא קדוש, בנגעו בטומאה מיד בטל הקדושה". ובבראשית כד, סז פירש רש"י ש"כל זמן ששרה קיימת היה ענן קשור על האוהל", וביאר שם הג"ר אות מג: "כי הענן הכבוד הוא שכינת הכבוד יתברך, והוא לכבוד הקדושה והטהרה... ולפיכך שרה שהיתה שומרת הטהרה מן הנזות זכתה שיהיה ענן הכבוד שורה על האוהל". וראה להלן פ"ה הערות 536, 537, ופ"ה הערה 46. (10) ופירש רש"י שם "השוכן אתם בתוך טומאתם – אע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם". [ומקורו מיומא נו:]. ושם רש"י הוסיף לבאר "הטאת היא שוגג". וצ"ל לכאן, שבטוף פרישת גלות [במדבר לה, לד], העוסקת ברכצו בשוגג, נאמר "כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל", וגם שם חזר ופירש רש"י "א' בומן שהם טמאים שכינה ביניהם". והרי להדיא מדובר בשפיד שנעשתה בשגגה. ונראה לבאר, כי החיבור של אדם להש"ת דרך שכלו היא נעשית [ראה לעיל פ"ב הערה 36, ופ"ג הערה 111]. ואין חטא בשגגה פוגע בחיבור זה, כי כבר השריש המהר"ל שהחוטא בשגגה חוטא בגופו אך לא בדעתו, וכפי שכתב בדריה פ"ד מ"ד [קסט:]: "חטא השוגג הוא קל, מפני שלא חטא במדרגה הנבדלת מן הגשמי, כי השוגג הוא עושה החטא בלא דעת והשכל, ואין זה נחשב רק לגוף הגשמי". ושם במי"ד [קפה:]: הוסיף: "כי השגגה הוא הטעות הגורם לזה הוא החומר... אבל בשכל אין שייך טעות... למה הדיבר דומה, לאדם אשר הולך בחושך ומשבר את הכלים שהם לפניו, בדאי שייך בזה שיהיה שוגג, שלא ראה. אבל האדם שיש בידו נר מאיר, והולך ומשבר את הכלים שלא שם לבו על זה, ובדאי דבר זה עולה דוק, אחר שיש בידו נר מאיר, ולא שם לבו על זה". וכן כתב בגבורות ה' פ"ב [צב:]. ושם פ"ב [קכא:]. וכן כתב בקיצור להלן ר"פ יט, ושם הערה 20. ולכן, חטא הנעשה בשוגג אין בו להפקיע מחיבור האדם להש"ת, כי החיבור נעשה דרך השכל, ואילו החטא נעשה ע"י החומר, ולא קרב זה אל זה. וראה גם כן להלן פרק יא הערה 34. (11) באבות פ"ה מ"ט אמרו "גלות בא לעולם על עובדי ע"ז, ועל גלוי עריות, ועל שפיכות דמים וכו'". וכתב שם בדריה [רמו:]: לבאר: "הארץ היא קדושה, וכל קדושה היא הפך הטומאה... ולא מצאנו טומאה רק באלו ג' דברים, שהם בפרט נקראים טומאה, וכדאיתא בפ"ק דשבויעות [ו:]:... ולפיכך אלו ג' דברים הפך הארץ שהיא קדושה. ויש לך להבין מאד למה אלו ג' דברים נקראו טומאה בפרט, כי הם דברי חכמה עמוקה מאוד". וראה הערה 57. (12) רש"י במדבר טו, ו' "אנו אין לנו אלא ה' אחד, ארון אחד, ותורה אחת, ומזבח אחד, וכהן גדול אחד". ובדרשת שבת המיל [סוף רכ"ג:]: כתב: "ישראל הם עם אחד, וזה ע"י מי שמחבר אותם יחד, הוא הכהן... כי ע"י אהרן כה"ג, שהוא כהן אחד, נחשבו ישראל עם אחד, שיש להם כהן אחד". וכן ביאר שם קדם לכן [ר"ט]. וראה דבריו בדריה פ"א מ"ב [מו:].

נדוי היצירות
למחוזות הבית

אמנם לפי הדברים אשר אמרנו¹⁸ יש לפרש גם כן, כי במקדש ראשון לפי מעלה העליונה שהיה להם במקדש ראשון, היה יצר הרע יותר גדול בהם לבטל את האדם בעצמו¹⁹. ואלו ג' דברים²⁰ הם שייכים אל האדם עצמו. וזה כי האדם יש בו ג' כחות; כח השכלי אשר הוא ידוע, כח נפשי הוא גם כן, ויש בו כח הגוף²¹.

ונאסרו הבמות¹³, שלא היה פירוד וחלוק בישראל¹⁴. והדבר הזה מבוואר, ועוד יתברר בפרק שאחר זה¹⁵. לכך בית המקדש על ידו הם אומה אחת שלימה. ומפני כך נחרב הבית בשביל שנאת חנם, שנחלק לבבם, והיו מחולקים, ולא היו ראויים למקדש אשר הוא התאחדות ישראל¹⁶. ופירוש פשוט הוא¹⁷.

חודג'בית
בהערות אחרות

שהביא שם את דברי רש"י הנ"ל ממבדבר, וכתב עליהם: "הכתיב הוא מיוחד להיות מקדש ישראל עד שיהיו ישראל עם אחד, כאשר היה להם משכן ומזבח אחד", וראה שם בהמשך דבריו. וראה להלן פני' הערה 3. (13) משנה מגילה י'. קדושת ירושלים – אין אחריה היתר [במות]. וראה זבחים ק"ט. וכן כתב בדרי"ח פ"ו מ"י [שיח]: "כי נאסרו הבמות מיד כשגבנה בית המקדש". (14) כמו שכתב להלן ר"פ לג [ד"ה ובמדרש]: "ואחר דוד היה ראוי שיהיה נחלק [מלכותו כפי שאירע אחרי שלמה ע"י ירבעם בן נבט], רק מפני כי שלמה בנה בית המקדש, שהוא אחד ואין כו"ב, לכך היה מלכותו ג"כ אחד". הרי שבנין ביהמ"ק הוא סיבה לאחדותם של ישראל. וראה להלן פ"ה הערה 87. (15) שכתב שם [סד"ה ומפני זה נחרב]: "מפני שיותר ראוי שיהיה האחדות בישראל במקדש ב', שלא היה חילוק בישראל במקדש ב' כמו שהיה במקדש א', שהיו ישראל מחולקים ישראל ויהודה, והיה חילוק בישראל. נמצא שהמעלה שהיה לישראל במקדש א' מעלה מיוחדת שהיתה שכינה ביניהם... ובמקדש שני מעלה מיוחדת שלא היו מחולקים ישראל לשנים. ולפיכך מקדש ראשון נחרב ע"י עבירות שהם טומאה, ואין הקביה שורה ביניהם בתוך טומאתם. אבל בית המקדש השני נחרב על ידי שנאת חנם המבטל האחדות שלהם, שזה מעלתם במקדש שני". וראה שם בהערות 90 – 88 וכן כתב בח"א לגיטין נה: [ב, צט]. וראה להלן פ"ח הערות 61. 70, ופ"א הערות 6. 85. (16) ע"מ לבאר יסוד זה של המהר"ל [אורות ההבדל בקדושת שני הבתים], ראה פחד יצחק, יח"ב, מאמר טו, ד, שכתב: "הנה על לוחות הברית אמרו חז"ל [ירושלמי תענית פ"ד ה"ה] שאורכן היה ששה טפחים, שני טפחים בידו של הקביה, ושני טפחים בידו של משה. מאמר חכמים זה בנין אב שכל המתנות שקבלנו מאת הקביה היה בתן צד קרוב אל הקביה, והצד שני היה קרוב אל כנסי... והוא הדין ח"א המדה בשפע הקדוש של קדושת המקדש בכלל. וזה שהשריש המהר"ל, דקדושת המקדש של מקדש ראשון היה הצד הקרוב יותר אל הנותן, וקדושת המקדש של הבית השני היה הצד הקרוב אל מקבל קדושה זו. ובביאור דברי המהר"ל אלו נראה דבאים עלה משני צדדים: ח"א, מצד הבנין, ואיך מצד תקופת בנינו... דקדושתו של מקדש ראשון מצד הארון הקדוש שנמצא בו, ואילו במקדש שני באמת חסרה בו קדושה זו, וקדושתו באה לו מצד מקום הארון [ר' מנחות סוף כו:]. ובדאי דקדושת הארון שנתקדש על ידי ציווי הקביה במישורים קרובה יותר לצד הנותן, מאשר קדושת המקום שנתקדש על ידי ישראל... וכמו כן מתגלה הוא ההבדל זה בתקופתם של שני הבתים. דהנהגה של כנסי' בתקופת הבית הראשון היתה על ידי נביאים, ואילו הנהגה בתקופת בית שני היתה ע"י אנשי כנסת הגולה ותלמידיהם, כראייתא במתניתין ריש אבות ינביאים מסרוה לאנכה"ג. וגם אנכה"ג הם שאמרו 'עשו סיג לתורה' [אבות א, יא]. וחז"א דרובא של התקנות הגזירות דברי טופרים הם מתקופת הבית השני. והלא קי"ל רכל התקנות מתקיימות בכח ההתפשטות בכל ישראל [ע"ז לו]. וכל זה מורה באצבע, כי גם מצד תקופתם של שני הבתים, היתה תקופת הבית הראשון קרובה יותר לצד הנותן, ואילו תקופת הבית השני היתה קרובה יותר לצד המקבל". וראה להלן פ"ה הערה 414, ופ"ח הערה 55. (17) אמנם לפי מהלך זה לא ישב לכאורה את שאלתו השנייה, והיא שג' עבירות אלו הן ביהרג ואל יעבור, ואיך ענין זה משתלב לתוך חורבן הבית. אמנם לפי הסבריו הבאים [עוד שלשה הסברים] יבואר ענין זה. (18) בפרק ב, שהצד"ר מונהגה יותר באלו שהם בעלי מעלה. (19) לעומת חורבן בית שני, שהצד"ר הסית לבטל את מעלת האומה, ולא את מעלת האדם, וכמו שמבאר חולך. (20) ג' עבירות חמורות שהחריבו את בית המקדש הראשון. (21) יסוד נפוץ בספרי המהר"ל, וכמו שכתב בדרי"ח פ"ד מ"ד [קפח]: "יש באדם ג' חלקים, החלק האחד השכל באדם, החלק ה"ב הוא הנפש, החלק ה"ג הוא הגוף. אלו ג' חלקים

אלו מים ראשונים. והייתם קדושים, אלו מים אחרונים. כי קדוש, זה שמן ערב. כי אף על פי שאלו מצות מדבריהם, עיקר הכתוב כיוצא בזה יזהר, שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם מלכלכים עצמם במותרות וכיעורים. וזה דרך התורה לפרוט ולכלול בכיוצא בזה, כי אחרי אזהרת פרטי הדין בכל משא ומתן שבין בני אדם, לא תגנוב ולא תגזול ולא תונו ושאר האזהרות, אמר בכלל: ועשית הישר והטוב (דברים ו יח), שיכניס בעשה הישר וההשוייה וכל לפני משורת הדין לרצון חבריו, כאשר אפרש (שם) בהגיעי למקומו ברצון הקב"ה. וכן בענין השבת, אסר המלאכות בלאו והטרחים בעשה כללי שנאמר תשבות. ועוד אפרש זה (להלן כג כד) בע"ה.

ומעם הכתוב שאמר כי קדוש אני ה' אלהיכם, לומר שאנחנו נזכה לדבקה בו בהיותנו קדושים. והנה זה כענין הדבור הראשון בעשרת הדברות (שמות כ ב). וצוה איש אמו ואביו תיראו (פסוק ג), כי שם צוה על הכבוד וכאן יצוה על המורא. ואמר (שם): ואת שבתתי תשמרו, כי שם צוה על הזכירה וכאן על השמירה. וכבר פירשנו (שמות כ ח) ענין שניהם. ואמר אל תפנו אל האילים (פסוק ד), והוא מלשון: ואם יפנה לבבך (דברים ל

טוב ירושלים

מים ראשונים. והייתם קדושים, אלו מים אחרונים. כי קדוש, זה שמן ערב. כי אעפ"י שציוויים אלה הם מדרבנן, עיקר הפסוק בא להזהיר על כיוצא בזה, שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם המלכלכים עצמם במותרות וכיעורים.

וכן הוא דרך הפסוק לדבר אודות ענינים כאלה בדרך פרט וכלל, שהרי אחרי שהפסוק מפרט את הדינים של משא ומתן שבין בני אדם, ואומר: לא תגנוב, לא תגזול, לא תונו, ושאר האיטורים, הוא אומר באופן כללי: ועשית הישר והטוב (דברים ו יח), כלומר, הוא מצוה במצות עשה לעשות ישר ופשרה וכל מה שהוא לפני משורת הדין כדי להשיב את רצון חבריו, כמו שאפרש אי"ה כשאגיע לשם.

וכן אצל השבת הפסוק אוסר תחילה את המלאכות בלאו*, ואחר כך אוסר את הטרחות בעשה כללי של "תשבות"*. ועוד אפרש זאת בעז"ה להלן (כג כד).

כי קדוש אני ה' אלהיכם, ולכן כשתתקדשו גם אתם תזכו להיבך באמונתי ועבודתי.

וההסבר של כי קדוש אני ה' אלהיכם* הוא, שנזכה להיבך בו ע"י שנהיה קדושים. נמצא שמוכן צווי זה הוא כמוכח הדבור הראשון של עשרת הדברות*.

והפסוק מצוה: איש אמו ואביו תיראו (פסוק ג), כי שם צוה לכבדם וכאן צוה לירא מהם.

והוא אומר (שם) ואת שבתתי תשמרו, כי שם צוה על הזכירה וכאן על השמירה. וכבר פירשנו (שמות כ ח) את המוכח של שניהם*.

והוא אומר אל תפנו אל האילים (פסוק ד), והוא מלשון: ואם יפנה לבבך (דברים ל ז), אשר לבבו

פני ירושלים

בלאו, לא תעשה כל מלאכה (שמות כ ז).
 תשבות, שמות כג יב, לך כא.
 כי קדוש אני ה' אלהיכם, ומדוע עלינו להיות ג"כ קדושים בגלל זה.
 של עשרת הדברות, אנכי ה' אלהיך, שמובנו: עליך להאמין שה' נמצא, קדמון, כל-יכול, והכל נעשה ברצונו, ועליך לעבוד אותו ולקיים מצוותיו, כמו שכותב רבינו שם. וכן כאן מוכח הצווי הוא: קדש וטהר עצמך ממותרות וטומאה וכיעור כדי שתדבק ע"י כך בעיקרי האמונה ועבודת ה' וקיום המצוות.
 של שניהם, ש"זכור" הוא עשה, ו"שמור" הוא ל"ת.

פירוש הרמב"ן על התורה <טוב ירושלים> - ג (ויקרא): משה בן נחמן (רמב"ן) - ליברמן, פנתס יהודה (1) | 90 | עמוד מס 239הודפס ע

הקדמה

ברוך ה' אלהי ישראל אשר הבדילנו מכל העמים ונתן לנו תורתו והפניסנו לארץ הקודש כדי שנזכה לקיים כל מצותיו. וכל כוונתו הוא רק לטובתינו כדי שעל ידי זה נהיה קדושים אליו כמו שכתוב למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם, ויהיה ביכולתנו לקבל את השפעת טובו ורוכז חסדו בעולם הזה וכעולם הבא כמו שכתוב מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם וכו' לשמר את מצות ה' ואת חקותיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך (וע"ש בפירוש הרמב"ן דהאי לטוב לך אתחלת הפסוק דמה ה' אלהיך שואל מעמך קאי).

ולא די בזה שנתן לנו את כלי חמדתו, אף גם צוה אותנו שלא נעובד כמשי"ב כי לקח טוב נתתי לכם תורתו אל תעזובו, ולא כמדת בשר ודם, שאם יתן לחבירו מתנה טובה, וחבירו אינו מתנהג בה כשורה ואינה חביבה בעיניו, הוא חומד ומצפה מתי יפקירה חבירו מכל וכל והוא יחזור ויזכה בה. אבל לא כן חלק אלהינו, כי הקים לנו בכל דור ודור בימי בית ראשון נביאים לתחזירנו למוטב, ואף בימי בית שני שירד מצב הישראלי בעונותינו הרבים מקדושתו הראשונה, וחסרו להם החמשה דברים שהיו להם בבית ראשון, עם כל זה בהיותנו על אדמתינו נהיה לנו בית הבחירה היינו יכולים לקיים כל מצות התורה, ובזה היינו יכולים להשלים כל חלקי הנפש הנמצאים בנו, כי בנפש יש גם כן רמ"ח אברים ושם"ה גידים רוחניים, ועיין בשערי קדושה לרבנו חיים ויטאל חלק א' שער א'.

אך לבסוף ימי בית שני גברה שנאת חנם ולשון הרע בינינו בעונותינו הרבים, ובעבור זה נחרב הבית וגלינו מארצנו כדאי' ביומא (ט:) ובירושלמי פ"א דיומא [חנם שהגמרא נקטה שנאת חנם, הכוונה היא על לשון הרע גם כן שיוצאת מצד השנאה, דאי לאו הכי לא היו נענשים כל כך, והיינו דסוים שם ללמדך שקשה שנאת חנם כנגד עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים, וזה מצינו בערסין (דף ט"ו ע"ב) גבי לשון הרע. ועוד מגופא דשמעתא דיומא מוכח כמו שכתבנו, מדפריך שם ובמקדש ראשון וכו' ודוקרין את חבריהן וכו' עיי"ש]. ומאז ועד עתה בכל יום אנו מצפים ומתפללים לפני הקב"ה שיקרב אותנו כאשר הבטיחנו בתורתו הקדושה ועל ידי נביאיו כמה פעמים, ואין מתקבלת תפילתינו לפניו, כמו שאמרו חז"ל בכרכות דף ל"ב מיום שנחרכ בית המקדש חומה של ברזל מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים.

ובאמת לא עליו חם ושלום הוא תלונתנו כי אם על עצמינו, כי מצדו לא יבצר חם ושלום כמו שכתוב בישיעה (נ"ט) הן לא קצרה יד ה'

האדם כלפי בוראו ושעבוד כל מאווי הווייתו לתכלית זו, בבחינת "עבד ה'". בעולמה של הלכה האדם מבקש להשיג את חירותו מכללי החומר ע"י שעבוד מחלט של המאויים לחיים של רוח, בבחינת "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה". וכך אמר דוד המלך בתהלים (קמ"א, ט"ז) "אני עבדך בן אמותי" והמליץ משגבם בחייתו ע"י מחילתו בן של אמתו, ודווקא בכך - "פיתחת למוסרי" - מוסרים ממנו מסורות ואיזקי השעבוד החומרי והוא מסוגל להגיע לחירות אמיתית ולמיצוי אישיותו וייעודו בעולמו.

וכאן חודרת השאלה ביתר שאת: כיצד אפוא ניתן משקל זה נעלה לערך החיים, דווקא בעולמה של הלכה שבו לחומר ולקיום האנושי החמרי, ישנו ערך כה מוגבל?

כיצד יתכן כי החיים כה נשגבים ורחיים מצוות אלוקות נשגבות, דווקא בעולם עריכים שבו האדם הוא רק "עבד ה'" וכלי להשראת שכיתו ומלכותו, ולא התכלית כשלעצמה?

דומה כי תשובה לשאלות נוקבות אלו ניתנה לי אף היא באותם רגעי אמה שחוויתי:

כלב בית החולים "איכילוב" שבת"א מצוי בית נכסת (ע"ש קודשי תיג' קשיטין) ובו שורר מנהג, לפיו עם סיום הגפילה בליל שבת, נישא איש בתורו אל ארון הקודש ומביע את משאלות לבו ואת צקו להשו בפני הבורא. ניצבתי אף אני בתור שהשתרך בתום התפילה, ממתין לשפוך את לבי. הנהר הנארך, הקרות נקפו, אבל בבית חולים, כאשר אדם אינו עסוק בהשגת הישגים אלא בעצם שימור הקיום, הוא משתחרר מן האויקון האלקטרוני המכונה "שעון" ומפסיק לרוץ. לזמן יש מימד משלו בבית חולים. אחרי דקות ארוכות התקדמתי וכמעט קול, ואנוכי שמעתי כל מילה באזניו כן: "דיביתו של עולם, מתור לי רק כמה ימים, הרופאים אומרים שזה מסוף, בשבת הבאה כבר לא אוהה כאן". לאחר הפסקה של ככי, התעשת לפתע, הסיף ואמר: "או מה! בינתיים אני כאן והנשמה היא שלי" אלוקי, נשמה שנתת בי סדורה היא. אחת בראחה, אחת יצרתה, אחת נפחתה בי ואתה משמיה בקובי ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא. כל זמן שהנשמה בקובי מודה אני לפנך!"

הוא ירד מארון הקודש מוכה ואני בכיתי עמו. כל רסן ומחיצה של איפוק הציניו נפלו כחומות ירחיו. קשה היה להתאפק - גם לא ניסית. ואז, עם עוצמת הרגש, הנליחה בי באחת והרבה, כי ערך חיי האדם אינו נעוץ באדם - מקבל החיים, אלא באלוקים - מתן החיים.

ערך חיי האדם נעוץ בכך שאת הישות המכונה אדם, היא טיבה אשר היא - יצר הקב"ה:

החיים הם מתת הא-ל, הוא נפח בנו נשמה. הוא משמרה בקרבנו. הוא העמיד ליטלה והוא העמיד להחזירה אל קרבו לעתיד לבוא. חיי האדם הם מתת אלוקים ומכאן רום ערכם. למעשה, החיים הם המתנה הגדולה ביותר שנתת הקב"ה לאדם, וזוהי מתנה תמידית שאותה מקבל האדם מאלוקו מדי רגע ורגע. על הפסוק "כל הנשמה תהלל יה הללויה" דורשים חז"ל (בראשית רבה, פרשה י"ד אות ט"ז) כי מוטל על האדם להודות לה' לא רק על שנתת באפיו נשמה בעת יצירתו אלא "על כל נשימה ונשימה", ואכן, לאדם אין כל ערובה לחיים. הגמרא במסכת סנהדרין והו י"ב ע"ב (א) מציינת כי יש גמלים זקנים הנרשאים על גבם אוכיף העשוי מעור של גמלים צעירים. גיל, בריאות ומתונים פסיים לא מבטיחים את עצם הקיום. אדם יכול לעשות "ביטוח חיים" שיעניק סכום כספי לשאריו אך אין שום דבר שיכול להבטיח את עצם החיים. על כן, מעת שמבצעת באדם ראשיתה של דעת, מודה הוא לאלוקיו בבוקרו של כל יום ויום על המשך חייו, פוצה ואומר: "מודה אני לפניך, מלך חי וקיים, שהחזרת בי נשמתו בחמלה - רבה אמונתך", והכרה בזכר היות החיים מתת אלוקית נשגבה, המתחדשת מידי רגע, היא יסוד מוסר באמונה.

מכיוון שהחיים אינם נגדר של נתון מובן מאליו אלא הם נגדר הידוש עצום ומתת אלוקית נשגבת, מובן מדוע החיים הם ערך נעלה והשוב בעולמה של הלכה. לאמור, החיים הם ערך נשגב - לא מכיוון שהאדם כה מרונגם ונעלה - אלא מכיוון שחייו וחיותו באים לו מאת הקב"ה המחיה את האדם בכל עת וכל שעה. הקב"ה יצר את האדם, נתן חיים באפיו, נפח בו נשמה אלוקית ממעל והוא שציוה על האדם לחיותו. חיי האדם קשורים הם קשר תמידי אל הקב"ה. הוא המשמדם בקובי והוא עתיד ליטלה ממנו ולהחזירם לו לעתיד לבוא.

תוכנה זו, לפיה ערך החיים טובע מערכו האין סופי של נתן החיים, מבקירה כי גם רגע אחד בשלהי חייו של אדם גוסס מתורס הכרה שגמיו נחרץ – תוסה תחת הערך הבלתי מוגבל של חיים, יש להלל שבת עברו הולך שכזה ולנסות להאריך את פתלי חייו כרגע נוסף לשכזה. כעס שחלק מן האין סוף הוא – אין סוף, כך רגע חיים שכזה ניצל מעל לכל ערך אחר וערכו הסגולי לא יסולא בפז, אכן, מבחינת שיקולים של תועלת, לא ברורה לנו משמעותו של רגע חיים שכזה, אבל, כאמור, ערך חיי האדם התועלת שבידו להפיק מחיו, אלא לפי ערכו של נתן החיים, הקב"ה אינו נמדד לפי הדיגשים שיכול הוא להגשים לזולתו או לעצמו, או לפי בעצמו, שיצר חיים אלו, קצב את אורכם, וציווה על האדם "חיי בהם!"

בהתאם לכך גם מוכן מדוע מחויב אדם למסור את נפשו על קידוש ה' כאשר הוא ניצב בפני עבירה של עבודה זרה, ערך החיים טובע מכך שזו ממת אלוקים, ממילא, לא ניתן לקדש את ערך החיים לעורך עבודה זרה, שהיא התרסה הדיפה ובלתי נסבלת כנגד האלוקים. במקרה זה בפנינו סתירה לתכלית החיים וליסוד ערכם, ועל כן נדחה הקיום מפני תכלית הקיום.

נוכח תוכנה זו מוכן, כי מוטל על אדם למסור את נפשו על קידוש השם רק כאשר הקיום סותר לתכלית החיים. בהם מקום שבו עבודה ה' וקידוש שמו מחייבים דווקא את המשך חייו של האדם, אין מקום למסירות נפש ולא ניתן לוותר על הקיום.

לפיכך ציזה ה' לעבור על מצוות התורה כדי לקיים חיים, שכן עדיפים בעיניו החיים עצמם על קיום מצוותיו, ואף מסירות נפש על קידוש ה', פעמים שחיי קידוש ה' עדיפים על פניה.

ואכן, כך נראה מדברי ה"חתם סופר" ובראשית, נפחה משה "לך" התמה: "יש לחקור, אברהם אבינו מסר נפשו והשליכה מנגד ושיבר צלמי נמרוד וממד נמדו – ולמה לא עשה כן בארץ כנען שהיתה מלאה גילולים ואין לך עין רענן שלא יהיה תחתיו עבודה זרה... כפי שמצטו במסכת עבודה זרה דף מ"ה ע"א) ולא מצטו ששיבר אלילים, אדרבה, השתחוה לבני חת ותכנע להם?"

ותשובת ה"חתם סופר" היא: "אבל האמת, שם באור כשרים לא שנטו לקלוה כלל ולא העיל בקול ותוכנתו ולא עשה נפשות כמו שעשה בארץ.

מעבודה זרה כל מה שאפשר, ואם ימיתוהו – מה לו בכך. אין בארץ ישראל קרא בשם ה' ותגדל שמו וקבלו ממנו רבנות, ועשה נפשות הרבה רמב"ן בראשית ב' י"ח). על כן אין לו רשות למסור נפשו להתאגות עם אותן שלא שמעו לו ולא נתמיהו, כי אם ימיתוהו מה יעשו כל אותו תלמידים הסמוכים על הוראתו ותורתו".

כלומר, בארץ ישראל לא היה אברהם אבינו יכול למסור נפשו למיתה ולשריפה, כי היה משועבד לתלמידיו ולשומעי לקוהו ללמד תורה ומצוות ולהדריכם בדרך הישרה. במצב זה, לא היה מן הדין כי אברהם ימסור עצמו להריגה, שכן יש לו תפקיד וייעוד בעולם הזה, תפקידו של האדם בעולמו נתון אפוא כשעצמו ערך נעלה לחייו, ומנוע כל אפשרות לוותר עליו. במקרה זה, לא עסקינו בקיום חסונה התכלית החיים, אלא דווקא בקיום המתיישב עם תכלית זו ותורם לה, וממילא אין עוד מקום למסירת הנפש – גם לא כדי לשרש עבודה זרה.

נמצא כי הסתירה בין ערך החיים לבין תכליתם עשויה להיות עניין אוניוורסואלי תלתי בתכלית הקיום של האדם הנדון. ואכן, כך מצטו לכאורה בדברי הינומקי יוסף" במחלקתו עם הרמב"ם:

הרמב"ם פוסק כי כאשר לא עסקינו בג' העבירות החמורות שעליון "יזרוג ואל יעבור" – יש אוסור מוחלט ובלתי מסויג על אדם למסור את נפשו. החיים הם ערך נשוג בהיותם מתת הא-ל, והקב"ה ציווה עלינו את החיים בצורתו "חיי בהם". זהו ציוו שאסור לאדם להפר. על כן פוסק הרמב"ם והלכות יסודי התורה פרק ה' הלכה ד' כי ביחס לעבירות שהן בדרך של "יעבור" – ואל יזרוג", אם מסר אדם את נפשו ובנימד לדין – כרגע ולא עבר, הרי זה מתחייב בנפשו ונחשב למאבד עצמו לדעת העובר על הלאו החמור של "אך את דמום לנפשותיכם אדרוש" ובראשית ט', ה).

בינימוקי יוסף" ועל סמךיו דף ע"ד ע"א) מצטו כי ככלל סובר הוא כשפת הרמב"ם, אך לאחר מכן הוא מביא את דברי המדרש: ממנו משמע.

10. פכילנא דרבי ישמעאל יתתי – מסכתא דבבבש פרשה ה' י"ד מן אמור, לאורי ולשמיי מצותי, אפי ישראל שהם יושבין בארץ ישראל ונתנין נפשם על המצוות, מה לך יוצא לחרוב על שמלתא את מי, מה לך יוצא לשרש, על שקראתי בתורה, מה לך יוצא למצב על שאכלתי תמעה... ואמור (הרמב"ם י"ח ה') אשר תוכיחי בית בארבי, ממת אלא גרבו לי ...

אוכלים לשם קדושת שבת מלבד מה שהיא מתקיימת בנו על ידי האוכל, כענין הלל שהיה אומר שהיה גומל חסד עם נפשו באכול ושחה (ויקרא רבה ל"ד ג), גם על ידי הכוונה לכבוד שבת העליון הוא כאלו את השבת עצמו או מכבדים ומענגים, שאור הכוונה עולה למעלה ראש. ועל כוונה זאת אחשוב שהנביא דבר באומרו (ישעיה נח יג) וקראת לשבת ענג, לומר אל תקרא לאכילה ושחה ענג כי אם לשבת תקרא ענג, שתשמח ותגיל בלבך כאלו הוא עצמו הענג שתתענג בו בכונתך.

ובזה נבא אל ביאור הכתובים. אמר הוא יתברך הלא צויתי לעשות משכן לשכני בתוכי. אך בזאת שאת שבתותי תשמרו, ולא תרחו שבת לעשות המשכן, וזה בין כלילה בין ביום. וזהו אומרו שבתותי לכלול מדת לילה ומדת יום, שכל אחד בחינת שבת בפני עצמה כמפורש בהקדמה ראשונה. ולכל יקשה בעיניך למה לא תדחה שבת מפני מה שבו תשרה שכינה, על כן אני נתן לך שלשה טעמים:

אחד, כי אות היא וכו'. והוא לומר אל יעלה על רוחך שאין בשמירת שבת יותר כי אם להבטל ממלאכה ביום שהקב"ה לא עשה בו מלאכה כשברא העולם, שהוא אות וזכר לחידוש העולם, שאם כן הוא היה נדחה מפני המשכן. אך מה שאות היא השמירה שאמרת תשמרו הוא דבר פנימי המקשו ביני וביניכם שהוא דבר שהוא ביני ונכנס ביניכם שהוא תוך נפשכם שהוא מעין היותכם היכל לשכינתו, שהיא גם היא חלק אלוהי יתברך כאמור בהקדמה שנית ושלישית. ואם כן כיון שהמשכן אין השראת שכינה בו מצד עצמו כי אם באדם כמה דאת אמר (לעיל כה ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, כי בתוכו לא נאמר אלא בתוכם שהוא כי היכל ה' הוא האדם וממנו יתפשט אל המשכן. ואם כן אמור מעתה איך בשבת שהאדם הוא היכל ה' יעשה מלאכה במשכן שהוא עצמו מצד עצמו אין בו שכינה אלא ממה שנמשך לו מן האדם, שעל ידי היות האדם היכל ה' נמשך אל המשכן.

ועוד טעם שני. והוא, כי השבת היא לאדם קדושה לדורות, והמשכן הוא אינו אלא בזמנו. ואיך נדחה קדושה שהיא לדורות על מה שאינו אלא קצת זמן. וזהו אומרו לדורותיכם.

שבת הן רוחניות כאמור משני שמותיו יתברך כמדובר, ולמה שנפשות בני ישראל חלק אלוה ממעל על כן בבא השבת מתעוררות ומתרכות בחינותיה ומשפיעות אל כל מקומות קדושה, כפרט אל נפש כל איש ישראל לפי גדרה בא אל תוך פנימיות נפשו שהנפש נעשית כהיכל אל השפע ההוא, יען כי הוא יתרון אור גדול מאד מאיכות נפשו, ואת היתרון הזה קראו רבותינו ז"ל נפש יתירה (זהו פנחס רמב ב) שהוא על היתרון שיש לשפע ההוא על מציאות הנפש אשר בקרבו, או שקורין בשבת את נפשו על היתרון שיש לה על ידי האור הבא אל קרבה נפש יתירה; ג. כי הנפש יתירה היא חלק אלוה ממעל למעלה מאיכות נפשו והוא מעולם שכלו מנוחה ואין בו יחס שום בחינת מלאכה, ועל כן אשר בו חלק מהעולם ההוא ועושה מלאכה בנפש יתירה היא בקרבו פוגם וקוצץ שורש נפשו ממקורה ומיד הוא נכרת, ועל כן גם בלי עדים והתראה לא יבצר ממנו כרת; ד. שעל ידי הנפש יתירה מתאחזת נפשו עם קונו בחוט חסד משוך ממנו יתברך אל תוך נפשו, וזהו ביני וביני בני ישראל, ועל כן זר ששבת שהוא כמכניס עצמו בנתיים, כמאמר רבי יוחנן במדרש רבה (דברים רבה א כא) משל למלך והמלכה שהם יחד ובא זר ונכנס ביניהם: ה. כי כאשר העושה מלאכה בשבת קוצץ ומשרש נפשו משרושה, כך המכבד את השבת בהתענג בו לשמה ועסוק בו בתורה ונמנע מכל דברי חול, הוא מוסיף התעוררות והתרכות הארה בכחינות השבת כאלו את השבת הוא עושה, כענין ואנכי מלאתי כח את רוח ה' (מיכה ג ח). והענין כי למה שאור בחינות השבת הן בנפשו היא הנפש יתירה, מה שזה מענג את חלקי הנפש יתירה שהן הן מאיכות בחינותיו בכוננת קדושת בחינות השבת העליונות, כוונתו עולה ומאירה עד למעלה. ובהו יובן מאמרם ז"ל בגמרא (שבת קיט א) שרבי פלוני היה מרבה ביותר להביא ולהכין לכבוד שבת ואמר לאשתו אלו היה רבי יוחנן בא להתאכסן אצלנו לא היינו מכינים בשבילו. והלא יקשה שאינו דומה, כי אם היה בא רבי יוחנן היה הוא האוכל, אך עתה אנחנו האוכלים ואנחנו השותים. אך כמה שכתבנו כי הנפש יתירה הבאה לאדם היא מאיכות גדולת קדושת השבת הבלתי נפרדת ממנו, מה שאנו

תבנית העולמות הקדושים, וסדרי פרקי המרכבה (ח), המה יסדם דוד ושמואל הרואה, "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית" (ט) [דה"י א' כה, יט]. ואמרו ז"ל בפרק איזהו מקומן [זבחים נ"ד, ב'] מאי דכתיב [וילך] הוא ושמואל וישבו בניות וגו' ברמה" [וכי מה ענין ניות אצל רמה, אלא שהיו יושבין ברמה, ועוסקין בנויו של עולם כו'] [ופירש"י, למצוא מקום לבית הבחירה מן התורה]. ו"ש בתנחומא [ריש פקודי] שהוא שקול נגד בריאת העולם, ומונה שם כסדרן כלל העניינים שהיו בבריאה, שהמה היו גם כן במשכן, ולכן אמר הכתוב בבצלאל "ואמלא אותו רוח אלקים בחכמה ובתבונה ונדעת" [שמות ל"א, ג'] כי באלו הג' דברים נברא העולמות, כמ"ש [משלי ג'] "ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה [בדעתו תהומות נבקעו] וגו'" ועיין זוהר [פקודי רכ"א א' ושם רל"א ב'] ובוהר חדש [תרומה ל"ה, ע"ג] עיין שם באורך. ולכן אמרו ז"ל [ברכות ג"ה, א'] יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ.

ולכן האדם מעם הקדש, שכולל גם כן כל סדרי בראשית וסדרי המרכבה (י), כלל הבריאה כולה, הוא גם כן דוגמת ותבנית המשכן והמקדש וכל כליו, מכוון כסדר התקשרות פרקי אבריו וגידיו וכל כחותיו, וכן מחלק בוהר כלל תבנית המשכן וכליו, שהמה רמוזים כולם באדם, אחד באחד יגשו כסדר.

לזאת, הרי כי ודאי עיקר ענין הקדש והמקדש ושריית שכינתו יתברך, הוא האדם, שאם יתקדש עצמו כראוי, בקיום המצות כולן, שהם תלויין גם כן בשורשן העליון, בפרקי אברי השיעור קומה כביכול של כלל כל העולמות כולם. [ועיין זוהר תרומה קס"ב ב' ואת המשכן תעשה גו', הא הכא רוא דיהודא כו' עיין שם היטב], אז הוא עצמו המקדש ממש (ק"י), ובתוכו ה'

ובחרת בחיים

ב' [דבעכו"ם מחשבה רעה מצטרפת למעשה]. (י) סדרי בראשית היינו העשרה מאמרות שע"י נבראו העולם, וסדרי המרכבה היינו הנהגת העולם אחר שכבר נבראה הבריאה, איך הבריאה נושאת כבודו יתברך.

(יא) יש לציין לזה את דברי המסלת ישרים פרק כ"ו בביאור מדת הקדושה שכתב וז"ל: אך הקדוש הדבק תמיד לאלהיו ונפשו מתהלכת בין המשכלות האמתיות באהבת בוראו ויראתו, הנה נחשב לו כאלו הוא מתהלך לפני ה' בארצות החיים עודנו פה בעולם הזה. והנה איש כזה, הוא עצמו נחשב כמשכן, כמקדש וכמזבח, וכמאמרם ז"ל [בראשית רבה פ"ב] "ויעל מעליו אלקים", האבות הן הן המרכבה. וכן אמרו, הצדיקים הן הן המרכבה, כי השכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש. ומעתה המאכל שהם אוכלים, הוא כקרבתן שעולה על גבי האשים,

(ח) עיין סוגיא ר"ה [כ"ד, א'] וע"ז [מ"ג, א'] דילפינן מקרא "דלא תעשון אתי" לאתעשון כדמות שמי [צורות העומדות אתי - רש"י] שאסור לעשות בית תבנית היכל אכסדרה תבנית אולם חצר כנגד עזרה שלחן כנגד שלחן מנורה כנגד מנורה עיי"ש. והוא מטעם המבואר כאן, שהמשכן והקדש וכליו היו בדומא עליונה צלם דמות תבנית העולמות הקדושים וסדרי פרקי המרכבה.

(ט) ועיין בחידושי מרן הגר"ז עה"ת פ' תצוה שכתב שגם במשכן שבמדבר מלבד הדינים שנאמרו בכל כלי וכלי עוד נאמר דין של תבנית שהמשכן וכליו יהיו נעשים בתבנית זה דוקא כמו שהראה הקב"ה למשה בהר עיי"ש. ועיין במילואים מש"כ עוד בזה.

יתברך שמו, כמ"ש [ירמיה ז'] "היכל ה' היכל ה' המה", וכמאמרם ז"ל "ושכנתי בתוכם", בתוכו לא נאמר אלא בתוכם כו' (יב).

וזה שאמרו רז"ל [כתובות ה', א'] גדולים מעשי צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאלו במעשה שמים וארץ כתיב [ישעיה מ"ח, ג'] "אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים", ואלו במעשה צדיקים כתיב "מקדש ה' כוננו ידיך" [שמות ט"ו, י"ט], פתחו במעשי צדיקים וסיימו ראיתם ממקדש, כי כן נאמת שהצדיקים על ידי מעשיהם הרצויים לפניו יתברך, הן הם מקדש ה' ממש (יג).

ויש לומר על דרך זה הכתוב [שמות כ"ה, כ"ז] "ועשו לי מקדש גו' ככל אשר אני מראה אותך וגו' וכן תעשו", ורז"ל דרשו [סנהדרין ט"ז, ב'] וכן תעשו לדורות. ולדרכינו י"ל ג"כ שרצונו לומר, אל תחשבו שתכלית כוונתי הוא עשיית המקדש החיצוני, אלא תדעו שכל תכלית רצוני בתבנית המשכן וכל כליו, רק לרמוז לכם שממנו תראו וכן תעשו אתם את עצמכם (יד) שתהיו אתם במעשיכם הרצויים כתבנית המשכן וכליו, כולם קדושים ראויים ומוכנים להשרות

ובחרת בחיים

מקדש ממש. וזהו שהוסיף 'ובתוכם ה'" שכל אחד נעשה מקום להשראת השכינה כמ"ש "ושכנתי בתוכם", בתוך כל אחד ואחד.

(יג) מדברי רבינו נראה שפירש הגמ' שצדיקים שעושים מעשים רצויים הרי הם בעצם מקדש וכל מעשיהם הם כמו מעשים הנעשים במקדש, והצדיקים ומעשיהם הם הם מעשי ידיו של הקב"ה כמ"ש "כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו", שהקב"ה הוא שעשה הצדיקים ושתלן בכל דור ודור ונתן - להם העזר והסיוע לעשות מעשיהם, וזהו דאיתא בגמ' שגדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ, שעל בריאת שמים וארץ נאמר רק שעשאתם ביד אחת ואילו "מקדש ה'" דהיינו הצדיקים ומעשיהם עשה בשני ידים. עיין במילואים.

(יד) פירוש, דע"י ההסתכלות וההבנה בפנימיות הענינים שנרמזו בהכלים יראו איך לעשות עצמם ראויים להשראת השכינה. ועיין בספורנו סוף פ' תצוה [ל', א'] דמבואר שבענין זה היה חילוק בין הכלים. שכתב שלפיכך לא הוזכר מזבח הזהב עם שאר הכלים בפ' תרומה, כי לא היתה הכוונה בו

כי נראי הוא שיהיה נחשב לעלוי גדול אל אותם הדברים שהיו עולים על גבי המזבח כיון שהיו נקרבים לפני השכינה, וכל כך יתרון היה להם בזה עד שהיה כל מינם מתברך בכל העולם וכמאמרם ז"ל במדרש, כן המאכל והמשתה שהאיש הקדוש אוכל, עלוי הוא למאכל ההוא ולמשתה ההוא, כאלו נקרב על גבי המזבח ממש. והוא הענין שאמרו עליו ז"ל [כתובות ק"ה] כל המביא דורון לתלמיד חכם כאלו הקריב בכורים. וכן אמרו [יומא ע"א] ימלא גרוגם של תלמידי חכמים יין במקום נסכים. ואין הדבר הזה שיהיו התלמידי חכמים להוטים אחרי האכילה והשתיה, חס ותלילה שימלאו גרוגם כמלעיש את הגרגרן. אלא הענין הוא לפי הכוונה שזכרתי, כי תלמידי חכמים הקדושים בדרכיהם ובכל מעשיהם, הנה הם ממש כמקדש וכמזבח, מפני שהשכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש ממש. והנה הנקרב להם כנקרב על גבי המזבח ומלוי גרוגם תחת מילוי הספלים עכ"ל. עיין מש"כ בזה במילואים.

(יב) וזהו שאמר קרח למשה רבינו [במדבר ט"ז, ג'] "כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם ה'", ששען שכל אחד ואחד מהם היה

תפקידנו לבנות את ה"קיסטון אחד"

אותן הסיבות שגרמו לחורבן המקדש, אם נתקנן כראוי נזכה לבנין המקדש. ע"י שנתקן כראוי את הנקודה הפנימית של חטאם — שהוא "עזבם את תורת", אם שאיפתנו ללמוד תהיה מתוך הרצון להתדבק בדיעת רצונו שהיא דביקות בהקב"ה, אזי נזכה ע"י כך לבנות מחדש את ה"קיסטון אחד", שישמש ככלי הכנה ליראת שמים.

אמנם בראשונה צריך להקדים ולהכין את ה"קיסטון אחד" שבלבינו. ביהמ"ק היה רק כלי חיצוני להשראת השכינה, עיקר השראת השכינה צריכה להיות בתוככי לבנו, כמו שביאר בנפש החיים (ש"א פ"ד בהגה"ה) "לזאת הרי כי ודאי עיקר ענין הקדש והמקדש ושריית שכינתו ית' הוא האדם, שאם יתקדש עצמו כראוי בקיום המצוות כולן... א"כ אז הוא עצמו המקדש ממש ובתוכו ה', כמש"כ (ירמיה ז, ד) היכל ה' היכל ה' המה, וכמאמרם ז"ל ושכנתי בתוכם בתוכו לא נא' אלא בתוכם" — ביהמ"ק שימש רק ככלי להכין את ביהמ"ק הפנימי שבתוך לבנו, כדי שנשרה את שכינתו בפנימיותנו, ע"י קיום מצוות כראוי.²

תפילה במקום עבודת ביהמ"ק

אמנם ודאי כאשר אין את ביהמ"ק החיצוני קשה להכין את ביהמ"ק הפנימי ה"קיסטון אחד" — בתוככי לבנו. מאין נלמד יראת שמים? ומאין נראה את השראת השכינה לרומם את פנימיותנו? ברם עכ"פ צריך לשאוף לכך שרצונו היחיד יהיה להתדבק בהקב"ה, ועל אף החורבן נשאר עדיין כלי אחד לפליטה לרומם את האדם ביראת שמים לשאוף לדביקות בהקב"ה, וזאת ע"י תפילה, וכמו שאחז"ל (ברכות כו.) שהתפילה היא במקום קרבנות,³ וכאשר עומדים בתפילה לפני הקב"ה, ופונים אליו בלשון נוכח "ברוך אתה", זה מרומם את האדם ליראת שמים ומקרבו אל הקב"ה, ומכשיר בלבו את ה"קיסטון אחד" להשראת השכינה.

2 וכמש"כ בנפה"ח (שם): "... אל תחשבו שתכלית כוננתי היא עשיית המקדש החיצוני, אלא תרעו שכל תכלית רצוני... שממנו תראו וכן תעשו אתם את עצמכם שתהיו ... כולם קדושים ראויים ומוכנים להשרות שכינתי בתוכם ממש".

3 ע"י ב"י הגר"א שה"ש (ו, ד) "ואחר שגלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו שהוא ביהמ"ק אין לנו לא תורה ... ולא עבודה, ולכן אנו אומרים אחר התפילה שהיא במקום עבודה שיכנה ביהמ"ק במהרה בימינו ותהיה עבודה עצמה". וע"י נפש החיים ש"ב פ"ד בהגה"ה יומעת שבעונינו נפסקה עבודת בית קדשינו לא נשארה רק עבודת התפלה כמקומה שגם היא מגולתה לקשר ולייחד העולמות עד לעילא לעילא בא"ס ב"ה" ועיי"ש עוד בפ"ט בהגה"ה בד"ה ועבודת התפילה כנגד תמידין תקנה.

היא כפי לכאן שדבר עמו כל שכן אחרים לא התפני אף להקנות ענין המסתכל המביט על כל פניו בעינים שמימי הניחוח הכלי מוכן אצלו ומוכן לשוב מכל לבתול להחשיב דבר על כל אשר לא ראה, אלא שנאמר היה האיש לשלוח חושבו שמא לא יצאנו יחי שליחותו כל עוד לא יקחוהו דברים עם מורם ויבסם של כל הנמצאים כאן ואשר מראו, מוטל על כל פנים ללכת ודבר עם המורס שראו במקום הנה. גמר אפוא ביעוץ לכתו עד כבודו ולדחוק פנימה. לדבר עם הרבי מקוהו.

כמה אמרנו היה האיש הזה שכלל מקום אשר הרך ובהו רק עופל עטת סביבה לא נפקדו עינו לראות את כל הנעשה כאן שכן אמר שמו, משמש או אחת והקו יציל: הצידי שבא להקביל את פני רבו יעיל, שלום מנמי - בשעה זו נעשים יעשים: בראשית (כבריה חדרוה יש נאמן...) ונשואו חוד לביתו ונפרד טרבו, או נעשים יעשה טרבהו, וכי אין היא מקבלת השוה לשבו לביתו, עד שהולך עיניו נעשה טרבהו לאלקות אשר בכל הנעשים ויבל המקורות, ויתקנה הסוס על רכבו? ... שליחה לא לשם יעשה בראשית הוא בא, ולא לשם יעשה טרבהו - לחקור הוא בא... אלמלא קו לא היה מנציג מים לשאר, אלאה כה אשר שאר.

כך שאר האיש ראשו:

שפני ר' שרבה אני שליח, שאליך לראות את נעמי של בני הנמצא והוא התנחל כל בני החבורה שבכאן ולהשמו דבר, והנה באתי הנה ושמתי לי לידוש ולהקיר אחרי כל מה שיעני רא' במקום הזה, ולא ראיתי דבר שאוכל לנספר אותו לשולחי: והנה מנמי - ולמנו רבנו: מה הראים כאן? -

ראה הרבי את אשר לפניו ומפניו ליד משמשו עמנו לפניו חסדי ר' הרש מנושמה דהי שמו, שישב לו הוא השובה לשאלו: מה הראים כאן? ... והנה השמו:

אמשלך קר' משל: לפנים בישראל בזמן שהיו ישראל שרידי על אדמתו ובית המקדש היה בניו וכל איש ישראל מלביא חמת ועד נהר מערים היו עולים לירושלים שלש פעמים בשנה, והיה שם אחוה, וכן טאוו ואחווה בין בניו יאמנה, אשר מעודו לא קיים עדיין את הבטחה הזו של יליה, ואלה ירושלים לא ראה ולא המקום אשר בחור ה' לשבת שם, לא עלה.

בימי הראשונים פטר עצמי מלילות, פנים מתוך אונם פנים מתוך טוהא, פעם מתוך שהיה בדרך החוקה, ובימי האחרונים כבר נעשה לי הדבר כהנול של החור וגם ידע כיני יעשה בבואו ירושלה פעם הראשונה, שיהיה ויקו לשאר כל דבר קטן ונדול ויהיה לחוקר בעיני הבריות, על כן דחה עליהו לירושלים משנה לשנה.

ולעז וקטו אמר אל לבו לא איר שאלה לפי שאחווה בעיני את הקיר והתפארת והו שבוירושלים ששבת ה', אשר כל לבו, וכן נעז, מלא מנסה מתמיד - אלק וראוי והו מה לא אדחה יותר שפא שאר נהרתי לחסדי.

תא לרדפו החדשה ובהגיעו לפרשת דרכים ראשונה, שאל עוברי אורח: באיזו דרך לירושלים? תמחו אנשי הנגיל, הנמצא איש משרא שאת דרך ירושלים אתו יודע? ואולם אם הקניסוהו בדברים, כי דני אתו לנסח: שפא איש הנגב הוא הרבו לעלות

לא היה קו לעצרו של אותו וקו לירדתו על אשר אחר עד עתה מלילות ומנמי: אלם עדיין היה משתעשע בחקוק אחת: מהו אנמתי את כל שפיר החופה והואנבא על שבירי שאמרה שם את הנחמה הנחול אשר לא ראו עני עד ימים הנה, ויטנו לי וקו מסכן הו, לא ידע כי עדין ראו עוד לעברו שבעה מדורי גיהנם חדשים ודרי פנס ראשונה שמע שאומרים לו: טמא אתה, ואל המקדש לא תבוא, ועדין אתה הוה שלישי ושבעי ויבוס השביעי חטור ואחר תבוא, שבעה ימים - שבעה שנים כל שנה - יוב חדש גידום - את הכל עמו וקו מסכן הו, ויהי ביום השמיני ואמרו לו: ראשי אתה לוקמס ולבוא אל הברדש, ימ לבו משמחה.

והו כאשר בא פנימה ויפקח את עיניו לקוהו, כדי שידאנה זדנת את אשר לא ראו כל השנים - אי לו לקוין אמרנו הו, את אשר קוהו שראה - לא ראו.

היה זה בשעת הקרבנות חטאות ואשמות עליות ושלמים שבין שני התמידין, וראה את הכהנים מהלכים בגלים יפסת לבישום כוננת בדי, ראה את הכהנים בידים על אלה, ואחרים תולים ומפשיטים ינחוחים, ראה את מקריבו הקרבנות בשפת סומכס נוסם על בהמותיהם, ראה את רצפת העזרה שטופה דמים, ראה את המטה מנולה עשו, וירוחו בשר טוקט עולים, שמע קול הכבשים עולה ומחריש אונים, ראה חבורות חבורות של בעלים אובלים בקדושים וכוחות כוחות של כהנים בשפת אובלים את מתותיהם בחוז ושוק - אכלוהו בעמנו ומתוך היעם והמורס והבשר גידוים באנבעותיהם, -

נכאז את הכהנים בעבודתם - ולא ראה מאמתי, ראה הליים על דוכנם - ולא ראה מאומה, ראה ישראל נמנעמס בשוקים עומדים ומביטים במורה - באומה יותר לא

לא היה קו לעצרו של אותו וקו לירדתו על אשר אחר עד עתה מלילות ומנמי: אלם עדיין היה משתעשע בחקוק אחת: מהו אנמתי את כל שפיר החופה והואנבא על שבירי שאמרה שם את הנחמה הנחול אשר לא ראו עני עד ימים הנה, ויטנו לי וקו מסכן הו, לא ידע כי עדין ראו עוד לעברו שבעה מדורי גיהנם חדשים ודרי פנס ראשונה שמע שאומרים לו: טמא אתה, ואל המקדש לא תבוא, ועדין אתה הוה שלישי ושבעי ויבוס השביעי חטור ואחר תבוא, שבעה ימים - שבעה שנים כל שנה - יוב חדש גידום - את הכל עמו וקו מסכן הו, ויהי ביום השמיני ואמרו לו: ראשי אתה לוקמס ולבוא אל הברדש, ימ לבו משמחה.

והו כאשר בא פנימה ויפקח את עיניו לקוהו, כדי שידאנה זדנת את אשר לא ראו כל השנים - אי לו לקוין אמרנו הו, את אשר קוהו שראה - לא ראו.

היה זה בשעת הקרבנות חטאות ואשמות עליות ושלמים שבין שני התמידין, וראה את הכהנים מהלכים בגלים יפסת לבישום כוננת בדי, ראה את הכהנים בידים על אלה, ואחרים תולים ומפשיטים ינחוחים, ראה את מקריבו הקרבנות בשפת סומכס נוסם על בהמותיהם, ראה את רצפת העזרה שטופה דמים, ראה את המטה מנולה עשו, וירוחו בשר טוקט עולים, שמע קול הכבשים עולה ומחריש אונים, ראה חבורות חבורות של בעלים אובלים בקדושים וכוחות כוחות של כהנים בשפת אובלים את מתותיהם בחוז ושוק - אכלוהו בעמנו ומתוך היעם והמורס והבשר גידוים באנבעותיהם, -

נכאז את הכהנים בעבודתם - ולא ראה מאמתי, ראה הליים על דוכנם - ולא ראה מאומה, ראה ישראל נמנעמס בשוקים עומדים ומביטים במורה - באומה יותר לא

ראה. אף תורה לא ראה שם, ותפילה לא שמעו, מאומה לא ראה ולא שמע - הוה
המקום אשר הכל מצפים לראיתו ועיניהם לא תשבענה מלראותו] - ועיני לא ראו
אלא בית מטבחיים גדול! -

אולי היה לאותו זמן אומץ לב יותר, יכול היה לשאול את שאהדך אתה: ילמדני רבנו,
מה רואים כאן? ...

היה מעלתם. ולכן היה היצר הרע מגרה בהם, ולפיכך מקדש שני חרב על ידי שנאת חנם.

קדושת בני המקדש תואמת לקדושת האדם

כלל הדבר, כי אלו שני דברים שקולים, המקדש והאדם. כי בהיכל השם יתברך, כבוד ה' זרח עליו, וכך בהיכל האדם שוכן כבוד הנשמה, וישיבתה בהיכלה דומה לכבוד ה', כדאיתא בפרק קמא דברכות (י, א): הני תמשה¹⁵ ברכי נפשי כנגד מי אמרם דוד? לא אמר דוד אלא כנגד הקדוש ברוך הוא, וכנגד הנשמה, מה הנשמה וכו'. ולכן כאשר היו כל כחות הנשמה בקדושה, ולא היו מטמאין אותה, גם פן השם יתברך היה שוכן בהיכל שלו בארץ בקדושתם. וכאשר נטמא האדם, אז נטמא מזה גם פן היכל השם יתברך. ויש בזה ראיות ברורות, ואין להאריך במקום הזה עוד.

מקדש ראשון בזכות האבות, מקדש שני מכה כנסי

אף כי יש בזה עוד סוד נסתר ונעלם, למה בית המקדש ראשון חרב על אלו ג' עברות, ומקדש שני על ידי שנאת חנם, ואפרש אותו ברמז, ותבין אותו. וזה, כי מקדש ראשון היה להם בזכות ג' אבות הקדושים¹⁶, אשר מדרגתם בודאי יותר עליונה מן ישראל¹⁷. וידוע כי אברהם זכותו ומעלתו פרישותו מן העריות, שהרי אמרו עליו במסכת בבא בתרא (טז, א): עפרא לפומיה

קול חד

שהיא מעלתם, החטיא אותם בשנאת חנם, וחרב הבית השני בגלל שנאת חנם.

כללו של דבר, המקדש והאדם תואמים זה לזה. בהיכל ה', במקדש, כבוד השם יתברך זורה, וכן בהיכל האדם שוכנת הנשמה האלוקית. מציאות הנשמה בהיכל האדם דומה לכבוד ה' השוכן במקדש, כמו שמצאנו בדברי חכמים במסכת ברכות: חמישה פסוקי ברכי נפשי כנגד מי אמרם דוד? לא אמרם אלא כנגד הקב"ה וכנגד הנשמה, מה הקב"ה מלא כל העולם, אף הנשמה מלאה את כל הגוף. מה הקב"ה רואה ואינו נראה, אף הנשמה רואה ואינה נראית. מה הקב"ה זן את כל העולם כולו, אף הנשמה זנה את כל הגוף. מה הקב"ה טהור, אף הנשמה טהורה. מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים, אף הנשמה יושבת בחדרי חדרים. תבוא הנשמה שיש בה חמישה דברים אלו, ותשבח למי שיש בו חמישה דברים אלו. כאשר היו כוחות הנשמה בקדושה, גם הקב"ה היה שוכן בהיכלו אשר בארץ. וכאשר נטמא משכן האדם, נטמא גם היכל השם יתברך. לענין זה ישנן ראיות ברורות, ואין להאריך במקום זה עוד.

ישנו הסבר נוסף, והוא סוד נסתר, למה חרב בית המקדש הראשון על שלושת העבירות, ובית המקדש השני על שנאת חנם. אפרש זאת ברמז והבן. בית המקדש היה בזכות שלושת האבות הקדושים, שמעלתם בודאי גדולה יותר ממעלת ישראל. ידוע שמעלת אברהם היא הפרישה מהערוה, וכך אמרו עליו חכמים במסכת בבא בתרא, עפר לפיו של איוב, שאמר: ומה אתבונן על

15. תהלים: פרק קג, א, ב, כ: פרק קד, א, לה.

16. אין המהר"ל מביא לכך מקור, ונראה שאומר דבר זה מדעתו. עיין בדרך חיים פ"ה משנה ט ד"ה: "גלות באה לעולם", שם מבאר רבינו שזכות הארץ בזכות האבות, ויתכן לומר, כי סגולת הארץ בית המקדש, אם כן בית המקדש בזכות האבות.

17. בגור אריה בראשית ט, כג כתב: "התולדות נמשכים אחר היסודות, כמו שהאילן ענפיו נמשכים אחר העיקר והיסודות".

דאיוב, שאמר (איוב לא, א): ומה אתבונן על בתולה, בדאחרינא לא מסתפל, אכל בדידיה מסתפל. ואילו באברהם פתיב (בראשית יב, יא): הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, שלא נסתכל בה¹⁸ כל ימיו¹⁹. יצחק זכותו התרחקה מעבודה זרה, שהרי מסר נפשו להקרבה אל השם יתברך. יעקב נגד שפיכות דמים, ודבר זה ידוע גם כן, כי יעקב הוא החיים, שהרי יעקב אבינו לא מת (תענית ה, ב). ועוד, כי הוא הפך עשו, שהיה אדמוני (בראשית כה, כה), והוא סימן אליו שיהיה שופך דמים²⁰, יעקב הפכו מרחק מזה. ועוד, כי יעקב לא ראה קרי מימיו (יבמות עו, א), ודבר זה נחשב קצת פאלו שופך דם²¹, כי ראוי ואפשר היה שיהיה נכרא ממנו אדם, ואף מזה היה יעקב מרחיק. ובית המקדש שני שלא היה כל כך במעלה, היה נגד כנסת ישראל עצמם. וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה (שבת נה, א) כי בסוף כאשר חרב מקדש ראשון, תמה זכות אבות, ולכך היה מקדש שני נגד ישראל בעצמם. ולפיכך שנאת חנם מבטל כח כנסת ישראל, שנקרא כנסת ישראל על שם חבור ואחדות ישראל. וזה אמרם כי מקדש שני חרב על ידי שנאת חנם בלבד. ואלו דברים נראים קלים, אבל הם דברים עמוקים וגדולים, רמזנו לך פה, ועם פי הכל שרש אחד להם. ובחבור דרך החיים (פ"ה מ"ט) נתבאר יותר.

חטא הראשונים במעשים גלויים, לכן נתגלה קיצם, חטא האחרונים בלב ולכן נסתר קיצם

ויקרא שם (יומא ט, ב): הראשונים שנתגלה עונם, נתגלה קצם. פרוש, הראשונים שנתגלה

קול חי

בתולה, כלומר באחרות לא היה מסתכל, אבל באשתו הסתכל. ואילו אצל אברהם נאמר: הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, שלא הסתכל בה כל ימיו. מעלת יצחק היא התרחקות מעבודה זרה, שהרי מסר נפשו להיות קורבן לפני ה' יתברך. ומעלת יעקב היא היותו הפך שפיכות דמים. דבר זה ידוע, כי יעקב הוא החיים, שהרי יעקב אבינו לא מת. ועוד, שהוא הפך מעשו, שהיה אדמוני, וזה סימן לשופך דמים, ויעקב שהוא הפכו הוא מנוגד לשפיכות דמים. ועוד שיעקב לא ראה קרי מימיו, וראיית הקרי נחשב קצת כשפיכות דמים, כי ראוי ואפשרי היה שיווצר ממנו אדם, ואף מהקרי היה יעקב מורחק. ובית המקדש השני, שלא הייתה מעלתו כמעלת בית המקדש הראשון, היה בזכות כנסת ישראל. וכן אמרו חז"ל, שלאחר חורבן הבית הראשון תמה זכות אבות, לכן בית המקדש השני אינו בזכות האבות אלא בזכות ישראל עצמם. שנאת חנם מבטלת את כוח כנסת ישראל, שהרי הכינוי כנסת ישראל הוא מפני חיבורם ואחדותם, מלשון כינוס, ושנאת חנם מבטלת את אחדותם. דברים אלו נראים פשוטים, אבל הם דברים עמוקים וגדולים, וכתבנו הדברים רק ברמז. בכל אופן כל הדרכים בהן בארנו שורש אחד להן, ובחבור דרך חיים נתבאר יותר.

עוד אמרו חכמים שם במסכת יומא, הראשונים, דור חורבן בית ראשון, שגילה הנביא את עונם,

18. ע"פ ד"ר.

19. בגמרא: מכלל דמעיקרא לא הוי ידע (תרגום: מכלל שמתחילה לא היה ידוע ביופיה) משמע אבל עתה הסתכל וידע. דיוק חז"ל מהמלה עתה עיין תורה תמימה שם אות טו. אולם במדרש הגדול חוסיף: ואף בהא זימנא לא הסתכל בה בכל עיניה, דכתיב: הנה נא ידעתי, ולא כתיב הנה נא ראיתי (תרגום: וגם בזמן זה לא הסתכל בה בכל עיניו שנאמר וכו'). וזה כדברי רבינו.

20. רש"י שם ע"פ בראשית רבה פרשה סג, ח.

21. עיין נדה יג, ב דרשת חז"ל על הפסוק: "ידיכם דמים מלאו".

ובפרק ב' דשבת¹⁴, תניא, ר' נחמיה אומר, בעון שנאת הנגם מריבה רבה בתוך ביתו של אדם, ואשתו מפלת נפלים, ובניו ובנותיו מתים כשהם קטנים. והדבר זה בודאי צריך טעם, שלא הביא ראיה לזה מן הכתוב. אבל גראה, כי הלב הוא ביתו של אדם דירת השכל, והשנאה היא בתוך ביתו שהוא לב האדם. ולכך מריבה בתוך ביתו גם כן ואשתו מפלת נפלים, כי אשתו ביתו נחשב. וכמו שיש מריבה בתוך ביתו כך יש בתוך ביתו קלקול, ואשתו מפלת נפלים. והדמיון הוא לגמרי, כמו שביתו שהוא בית שכלי הוא הלב יש בלבו שנאת הנגם שאין בה ממש, וכך ביתו שהוא אשתו אין בה ממש ומפלת נפלים. כי הנפל אין בו ממש, כמו שהוא בעל שנאת הנגם שאין בו ממש. וכן בניו ובנותיו מתים כשהם קטנים, כי בניו ובנותיו הקטנים שהם תוך ביתו אין בהם ממש. ולפיכך בניו ובנותיו מתים כשהם קטנים, עד שאין ביתו נחשב לכלום.

ובמסכת יומא פרק קמא¹⁵, מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שהיו בו ג' דברים, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים וכו'. אבל מקדש שני שאנו בקיאים בו שהיו עוסקים בתורה ובמצוות ובגמילות חסדים מפני מה חרב, מפני שנאת הנגם שהיה בהם. ללמדך, ששקולה שנאת הנגם נגד ג' עבירות, עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים. ודבר זה בארנו בפרק בעשרה¹⁶, כי כאשר נתן השם יתברך הארץ לישראל, נתן להם הארץ בשביל זכות אברהם יצחק ויעקב. וכדכתיב בכתוב בפירוש¹⁷, וגם הקימותי את בריתי אתם, לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגוריהם אשר גרו בה. ולפיכך, כאשר ישראל היו נוהגים במדת אבותיהם ראוי להם הארץ, ואם לאו אין ראוי להם הארץ, אשר הם יוצאים ממדת אבותיהם. ואשר התזיקו האבות כל אחד במדה מיוחדת, היו אלה שלשה מדות, גילוי עריות עבודה זרה שפיכות דמים. לא שהיו מרוחקים מן ג' מדות הרעות דבר שהוא אסור, שדבר זה אין חדוש, אבל דבר שהוא הרחקה יתירה בתכלית היו נוהגין בהם. ודבר זה בארנו¹⁸, אצל גלות בא לעולם. ובודאי כל אשר שייך אל הארץ כמו בית המקדש שהוא תולה בארץ, הכל הוא בשביל זכות האבות

"לב רע" כמו שאמר למעלה (שם, משנה ט) "לב רע". מפני כי "לב רע" באמר, אפילו כאשר מונע את עצמו מן הצדקה וכיוצא בזה. ולענין זה שאמר (שם) שמוציא את האדם מן העולם, אין ראוי רק אם כל כך הוא לב רע עד שהוא שונא את הבריות, וזהו "לב רע" גמור. עד כאן. (14) לב ב. וראה למעלה נתיב אהבת ריע פרק ג. הערות 143-145, שהאריך שהסבר הענין, והוסיף דברים שלא כתב כאן.

(15) ט ב. וראה בנצח ישראל פרק ד כולו עמ' יט ואילך, ופרק ט עמ' נ"ח, שהעמיק רבינו באופן נפלא בהסבר המאמר לפרטיו.

(16) אבות ה ט; גלות בא לעולם על עובדי עבודה זרה, ועל גילוי עריות, ועל שפיכות דמים, ועל שמיטת הארץ. ובדרך חיים שם עמ' תקע"ט-תקפ"א, האריך בהסבר המשנה, על דרך מה שכתב כאן בקיצור לשון.

(17) שמות ו ד.

(18) בדרך חיים שם.

אשר בזכותם נתנה הארץ. ולפיכך, כאשר לא היו נזהרים ישראל בדברים אשר היו מדות האבות, ראוי שיהיה בטל הארץ וכל אשר תלוי בארץ. והרי אברהם היה מרוחק מן גילוי עריות בתכלית ההרחקה, וכדאיתא בפרק קמא דבתרא¹⁹, שאמר, עפרא בפומא דאיוב, שאמר²⁰ ומה אתבונן על בתולה, באחריני לא מסתכל אבל בדידיה מסתכל. ואילו באברהם²¹ הגה נא ידעתי וגו', שעד עתה לא הכיר בה בשביל צניעות שהיה בהם. יצחק היה בתכלית ההרחקה מעבודה זרה. כי עבודה זרה הוא שעובד לאלוה אחר, ואילו יצחק הקריב עצמו להקדוש ברוך הוא, הפך בעל עבודה זרה שהוא מקריב לאלהים אחרים. יעקב הפך שפיכות דמים. שידוע כי יעקב הוא הפך, כדכתיב אצל עשו²², ויצא הראשון אדמוני, סימן שיהיה שופך דמים. ואילו יעקב הפך זה, שהיה נזהר משפיכות דמים. וזהו שאמרו ז"ל²³ שלא ראה יעקב קרי מימיו. וזה, כי המוציא שכבת זרע כאלו שופך דמים²⁴, מה שהזרע ראוי שיהיה בו נפש. ואילו יעקב כל כך היה רחוק משפיכות דמים, שאף לאונסו לא ראה קרי, שלא היה אצלו שפיכות דמים. וכאשר היו בישראל אלו ג' דברים, נחרב הבית וגלו מן הארץ. אבל בית שני לא היה בשביל האבות, שכבר תמה זכות אבות בבית ראשון²⁵. והשם יתברך נתן להם

19) טו ב. וראה למעלה נתיב הפרישות פרק ב' הערה 54 ואילך, שנגע מעט בענין זה, ובמקורות שצינתי בהערה שם.

20) איוב לא א.

21) בראשית יב יא.

22) שם, כה כה.

23) יבמות עו א.

24) גדה יג א. וראה למעלה נתיב הפרישות בתחילת פרק ג', שפירש את הדבר.

25) שבת נה א, לפי כל הדעות הנזכרות שם. ובפירושו שם חלק ב' עמ' נ"ג-נ"ד, כתב; כבר אמרנו כי זכות אבות תמה, מה שהבנים עומדים (וקיימים) בשביל האבות, כי העלולים עומדים בזכות העילה. ומכל מקום, בהתרחק הבנים מאד, אינם עומדים בזכות האבות. ובזמן (הנביא) הושע בן בארי שהוא היה מן הנביאים האחרונים, כבר כלה ותמה זכות אבות. ואם לא כן שהיה תמה זכות אבות, איך אפשר שתורב הבית, כי זכות אבות היה גורם שלא יחרב. ולפיכך, לפי דברי הכל תמה זכות אבות קודם שחרב הבית. ואין הפירוש "תמה זכות אבות" רק לענין זה, כי קודם זה לא היה אפשר להיות גולים מן הארץ מפני זכות אבות, ואי אפשר להשליכם מעל פניו (משום) שקרוב הוא זכות אבות. אבל מכאן ואילך (שכבר תמה אותה זכות) אפשר להשליך אותם ולהגלות אותם מעל אדמתם. אבל בודאי לפעמים השם יתברך עושה (טוב לישראל) בשביל זכותם, כאשר ראוי לפי הענין. רק שקודם שתמה זכות אבות לא היה אפשר שיהיו גולים מעל אדמתם כלל, שהיה זכות אבות עדיין. כך יראה ונכון ופשוט הוא. כי אין לומר חס ושלום כלל, שלא יעשה (כלום) בזכות אבות. ובודאי על ידי תפילה פשיטא שאינה תמה זכות אבות, שהרי כל תפילותינו היא (כדי) להזכיר זכות אבות. אלא על ידי תפילה (בודאי) לא תמה, ובלאו הכי נמי לא קשיא. כי לא אמרנו (בענין גלותם של ישראל), רק לענין שאפשר שיהיו גולים, משעה שתמה זכות אבות. אבל בודאי הקב"ה זוכר זכות אבות, לרחם ולעשות חסד. ולכך לא יקשה לך, דהא רבי יוחנן קאמר לעיל (שם בגמרא;) תחון זכות אבות, והיה

הארץ בזכות עצמם, במה שהם עם ישראל. ולפיכך, כאשר הם עם אחד ולא חלק לבם, היה להם הארץ. וכאשר חלק לבם בשנאת חנם שהיו ביניהם בטל כח זה מה שהם עם אחד, וחרב בית המקדש וגלו מן הארץ. כי בית שני היה להם במה שהם עם אחד, עם ישראל. ולפיכך אמר, כי שקולה שנאת חנם כמו עבודה זרה גילוי עריות שפיכות דמים. וכאשר היה שנאת חנם הגורם להחריב הבית, כל שכן שהוא הסבה להעמיד החורבן. כי הדבר שהיה גורם חולי לאדם, כל שכן אחר שכבר חלה שמונע ממנו הרפואה, כל עוד שלא הסיר הדבר שגרם החולי אל האדם. לכן יש לדאוג אל הדור, כמו שענינו רואות, כי דור הזה גובר בו מדה הרעה הזאת על הכל. ואשר הוא יוצא עוד מן המדה הרעה הזאת היא שנאת חנם, היא הקנאה שהוא בלב. כי הלב רע יש לו קנאה, כאשר יש לחבירו שום טובה ושום מעלה, הפך לב טוב שהוא שמח במה שיגיע מן הטוב לחבירו. וזה מקנא בו אינו רוצה שיהיה לחבירו אותה מעלה, והמדה הזאת רעה מאוד.

ובפרק שואל²⁶, הנהו קפולאי דהוו קפלי בארעא דרב נחמן, נחר בהו ר' אחאי בר יאשיה. אתו ואמרו ליה לרב נחמן נחר בן גברא, אתא ואמר ליה מאן גיהו מר, אמר ליה אנא אחאי בר יאשיה. אמר ליה, ולא אמר רב מרי עתידי צדיקי דהוי עפרא. אמר ליה, ומנו רב מרי דלא ידענא ליה. אמר ליה, והא קרא כתיב²⁷, וישוב העפר על הארץ כשהיה. אמר ליה, דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי, דכתיב²⁸, ורקב עצמות קנאה. כל מי שיש לו קנאה בלבו עצמותו מרקיבין, כל שאין לו קנאה אין עצמותו מרקיבין. גששיה חזייה דאית ביה ממשא, אמר ליה, ליקום מר לגויה דביתא. אמר ליה, גלית דעתך דאפילו נביאים לא קרית, דכתיב²⁹, וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם, ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי. אמר ליה, והכתיב³⁰ כי עפר אתה ואל עפר תשוב. אמר ליה, התיא שעה אחת קודם תחיית המתים. ופירוש דבר זה, כי מיוחד בעל הקנאה להפסד ולהעדר, יותר מכל המדות הרעות. כאשר הקנאה הוא דבר העדר שאינו רוצה בטוב שהוא לחבירו, ודבק באדם הזה ההעדר, כאשר יש לו קנאה על הטוב שיש לחבירו. ולפיכך אמר³¹, הקנאה גם כן מוציאה את האדם מן העולם,

זה בשעת החורבן. (אלא שהתשובה לדבר היא), דודאי דרך חגיגה הקב"ה מזכיר זכות אבות, וזה הוא (פירוש דברי רבי יוחנן); תחון זכות אבות. עד כאן דבריו המזהירים של רבינו בענין "זכות אבות תמה".

(26) שבת קנ"ב ב. וראה למעלה נתיב הענוה פרק ג הערות 107-108, שנגע מעט במאמר ובסדודות הגרמזים בו, ובפירושי רבינו שח חלק ב עמ' קמ"ט-קנ"א, שהאריך בביאור פרשי כל אותו המעשה, וסיים; ודברים ברורים הם אלו דברים מאד, אי אפשר להתאריך בדברים הגדולים אשר הם סתרי אמת. עד כאן.

(27) קהלת יב ז.

(28) משלי יד ל.

(29) יחזקאל לו יב.

(30) בראשית יג ט.

(31) אבות ד כה.

המנורה – השראת השכינה ע"י תורה שבעל פה*

"אמר רבי אסי למה נמשלה אסתר לשחר? לומר לך מה שחר סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הניסים, והא איכא חנוכה? ניתנה לכתוב קא אמרינן" (יומא כט.).

יש להבין מדוע דימו חז"ל את סוף הניסים לסוף הלילה, הרי הלילה – החושך מסמל את הצרות והסתר הפנים, ההיפך מהניסים הבאים מהארת פנים הדומים לאור היום. לכאורה היה לחז"ל לדמות את סוף הניסים לסוף היום שאחריו בא הלילה (כן הקשה המהרש"א בחידושי אגדות).

ועוד, מהמשל משמע שאדרכא, עכ"פ מבחינה מסוימת, לאחר פורים – סוף כל הניסים, מתחילה תקופה מאירה יותר הכוללת בתוכה את חנוכה. יש לבאר, מה המעלה בתקופה ובניסים שלאחר פורים?

עוד יש להבין, מה החסרון בכך שנס חנוכה לא ניתן להכתב, וכי זה מגרע מגדלות הנס? ואף אם אין כונת חז"ל להמעיט בגדולת נס חנוכה עכ"פ בודאי באו לומר שנס פורים חותם תקופת ניסים אחת, ולעומתה מתחילה בניסי חנוכה תקופה חדשה ושונה, וצריך להבהיר את מהות שתי התקופות ולהגדירן.

ועוד, בחנוכה הרי היו שני ניסים, האחד, נס הנצחון, והשני, נס פך השמן. נס הנצחון היה גלוי ומפורסם לעין כל יותר מאשר נס השמן שהיה בבית המקדש במקום שרק הכהנים רשאים להיכנס, ומדוע קבעו חז"ל את המצוה המרכזית בימי החנוכה לזכר נס השמן ולא לזכר הנצחון?

עיקר תורה שבעל פה בבית שני

אמרו חז"ל "אעפ"י שלא שרתה שכינה בבית שני, מכל מקום עיקר התורה וזיוה והדרה לא היה אלא בבית שני, שלא רצו לכנות עד שהבטיחם השי"ת לגלות להם רזי התורה" (פרקי היכלות פכ"ז כפי שמובא ברסיסי לילה לרבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל עמ' 158, ועיין בפרקי היכלות שם ובפרק כח בהרחבה). לימדונו חז"ל חידוש גדול זה שעיקר תורה שבעל פה היה בבית שני (עיי"ש בהמשך). ביסוד זה טמונה ההגדרה והשוני שבין שתי התקופות – בית ראשון ובית שני. ונבאר את הדברים.

הנר המערבי – עדות להשראת השכינה

מבואר כאן שבבית שני לא שרתה שכינה (וכן הוא בגמ' יומא כא:). וקשה, הלא מצאנו בגמ' שכן שרתה שכינה בבית שני, כמו שאמרו (שבת כב:

* נכתב על פי רשימה ממז"ר זצ"ל ורשימות תלמיד.

וברש"י) "מחורן לפרוכת הערות באהל מועד יערוך אותו אהרן מערב עד בוקר לפני ה' תמיד" (ויקרא כד, ג). וכי לאורה הוא צריך? והלא כל ארבעים שנה שהלכו בני ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו, אלא – מהות המנורה היא – עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל. מאי עדות? אמר רב, זו נר מערבי שנותן בה שמן כמידת חברותיה, וממנה היה מדליק הנרות בין הערביים, ובה היה מסיים הטבת הנרות, שדלק כל היום – בכמות של שמן שהיתה צריכה להספיק באופן טבעי רק ללילה – ואינו מטיבו עד הערב, וכל זמן שהיו ישראל חביבין היה דולק כל היום, והיינו עדותה".

עדות זו שהשכינה שורה בישראל לא היתה בבית המקדש הראשון בלבד, אלא גם בבית שני. כמו שאמרנו (יזמא לט. וברש"י) "ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק, היה נר מערבי דולק לאחר שכבו שאר כל הנרות ... והוא עדות שהשכינה שורה בישראל ... מכאן ואילך פעמים דולק פעמים כבה". נמצינו למדים ששרתה שכינה בבית שני עד לאחר פטירת שמעון הצדיק, וגם לאחר פטירתו היתה עדות זו לפרקים עד ארבעים שנה לפני החרבן (שם, לט:).

אלא, על כרחך צריך לומר שיש שתי בחינות בהשראת השכינה, אחת היתה בבית ראשון, והאחרת שונה במהותה היתה בבית שני.

הנה הבאנו לעיל דברי חז"ל (פרקי היכלות) שבני ישראל לא רצו לכנות את בית המקדש השני בגלל שידעו שלא תשרה בו שכינה, שזו היא כל תכלית בנין המקדש ככתוב (שמות כה, ח) "ועשו לי מקדש" – כדי – "ושכנתי בתוכם". יתירה מזו, עיקר מטרת המקדש היא שעל ידי שתשרה בו שכינה הוא יהיה לכלי ולאמצעי להשראת השכינה בלבם של ישראל. "וכמאמרם ז"ל 'ושכנתי בתוכם' בתוכו לא נאמר אלא בתוכם" (נפש החיים, שער א, פ"ד, וע"ש בהרחבה). ורק כשהובטחו מהשי"ת לגלות להם רזי תורה נתרצו לבנות. וצריך להבין, מדוע הסכימו לבנות אחר הכטחה זו, וכי גילוי רזי תורה הוא תמורה ותחליף להשראת השכינה? אלא, נמצינו למדים שריבוי תורה שבעל פה וגילוי רזיה הוא השראת השכינה אך באופן ובגדר אחר.

הנהגות "רחל" ו"לאה" – שני אופנים בגילוי מלכות ה' בבריאה

גילוי כבוד ה' ומלכותו בבריאה, הוא בשני אופנים הנקראים "לאה" ו"רחל". כמו שביאר הגר"א זצ"ל (ליקוטים בסוף ספרא דצניעותא ד"ה ענין לאה ורחל): "כי שתי בחינות במלכותו ית', אחת – רחל – מצד שאנו ממליכין אותו שזהו תכלית כל העבודה ... שנית – לאה – כשנתגלה מלכותו בעולם מצד אותות כמו במצרים, ולעתיד לבא" (עיין דעת תבונות עמ' קפא, עיונים 54 מש"כ בזה). נמצא שבחינת "לאה" היא גילוי כבוד ה' גדול וברור

יותר מהגילוי בבחינת "רחל", אך לעומת זה הגילוי בבחינת "רחל" שתלוי בעבודת ה' שלנו הוא חשוב ואהוב יותר להשי"ת.
 ושתי בחינות אלה במלכותו ית' "הן שני הכתים, בית ראשון – לאה – ובית שני – רחל – שכבית ראשון היתה נראית גדולתו, שכינה וכו' ה' דברים (יומא כא:), אבל כבית שני לא היה רק העבודה" (הגר"א, שם).

מקדש ראשון בזכות שלשת האבות

במהות ההבדל שבין מקדש ראשון למקדש שני מצאנו בדברי מהר"ל (נצח ישראל פ"ד) שכתב "מקדש ראשון היה בזכות ג' אבות הקדושים" ולכן "מקדש ראשון ... חרב מפני שהיה בו ג' דברים, עבודה זרה, וגילוי עריות, ושפיכות דמים" (יומא ט:). בעבירות אלו איבדו את זכות האבות, ולא היתה לבית המקדש זכות קיום. כאשר חטאו בעריות, איבדו את זכות אברהם שמידתו מידת החסד, דהיינו כח ההשפעה והנתינה לזולת באופן המותר והראוי, ואילו חטאי עריות הם ההיפך ממידת אברהם מפני שהם חסד דטומאה דהיינו כח הנתינה במקום האסור.
 כחטא עבודה זרה איבדו את זכותו של יצחק שהיה מרוחק מעבודה זרה שהרי מסר נפשו להקרבה אל השי"ת.
 כחטא שפיכות דמים איבדו את זכותו של יעקב, "כי הוא הפך עשיו שהיה אדמוני, והוא סימן אליו שיהיה שופך דמים, ויעקב הפכו מרוחק מזה" (מהר"ל, שם) 2.

מקדש שני בזכות כלל ישראל

לאחר שחרב המקדש הראשון תמה זכות אבות. ובית המקדש השני היה בזכות עבודת ה' של כלל ישראל, ולכן נחרב בגלל שנאת חינום שגרמה לפירוד בישראל, ממילא לא היו מאוחדים בעבודת ה', ובכך התבטלה זכות הקיום של בית המקדש.

מקדש ראשון מאיתערותא דלעילא

ביאורו של המהר"ל תואם ומשלים את ביאורו של הגר"א, כי זכות אבות היא סיבה להשראת השכינה מאיתערותא דלעילא שאינה תלויה במעשיהם של

- 1 מכיון שהתכלית והעיקר בגילוי כבוד ה' ובכנין הרוחניות היא עבודתנו, א"כ בבחינה זו בית שני – בחינת "רחל" היא עיקרית, לכן נקראת רחל "עקרת הבית" כמש"א חז"ל "מושכי עקרת הבית דא – זו – רחל, דאיהי עיקרא דביתא – שהיא עיקרו של בית" (זהר ח"א, קנה. וכע"ז בב"ר פע"א סי' ב).
- 2 ע"י במאמר "ביהמ"ק ראשון ושני וסיבות חורבניהם", שפתי חיים ח"ג, ביתר הרחבה.

ישראל בתקופת המקדש הראשון נר"ק שלא יקלקלו במעשיהם הרעים את זכות האבות], זוהי בחינת "לאה". כאשר ההשפעה אינה תלויה במעשי התחתונים היא פחות מוגבלת, לכן בימי המקדש הראשון היה שפע רוחני רב, כי במשך הזמן הזה היתה תקופת התורה שבכתב כי בה שרתה הנבואה בישראל ונכתבו כתבי הקודש. הניסים היו רבים וגלויים יותר בכלל, וכבית המקדש בפרט, דבר שבא לידי ביטוי בחמשה דברים שהיו במקדש הראשון ולא היו בשני, ואלו הם: "ארון וכפורת וכרובים" [שהיו בהם ניסים גלויים כמו שאמרו (ב"ב צט.) "מקום ארון וכרובים אינו מן המידה". והכרובים שנעשו מזהב היו הופכים פניהם איש אל אחיו כאשר היו ישראל עושין רצונו של מקום (ב"ב, שם)], "אש" – המערכה שהיתה רבוצה כארי – "ושכינה ורוח הקודש" שפסקה בתחילת בית שני (יומא ט:), "ואורים ותומים" (יומא כא:).

מקדש שני – איתערותא דלתתא

לעומת זאת, בית המקדש השני – בחינת "רחל", היה מבוסס על איתערותא דלתתא, דהיינו על מעשיהם של ישראל והתאמצותם בתורה ובעבודת ה'. זו היתה תחילת תקופת תורה שבעל פה על ידי אנשי כנסת הגדולה שתיקנו מדרש ההלכות והגדות (ירושלמי שקלים רפ"ה) ובה נתגלתה תורה שבעל פה יותר ובכל עומקה.³

השראת השכינה בבית שני ע"י תורה שבעל פה

כאמור, הבית השני היה בזכות מעשיהם של ישראל מאיתערותא דלתתא, במיוחד התבטא הדבר בחיזוק ובהתחדשות בלימוד תורה שבעל פה. בכך טמונה התשובה לסתירות שמצאנו בענין השראת השכינה בבית המקדש השני. כי הביאור של גילוי והשראת השכינה הוא התקשרות הקב"ה לעם ישראל באופנים שונים. אכן היתה השראת השכינה בבית שני, אך בגדר שונה מבית ראשון שבו שרתה שכינה בצורה גלויה מאיתערותא דלעילא שאינה תלויה במעשיהם של ישראל. אולם בבית השני נבעה השראת השכינה מכח תורה שבעל פה, וא"כ הדבר נתון לשיעורין, ותלוי במידה שאנו עוסקים ומתעמקים בתורה. לכן השראת השכינה הזו מוסתרת היא בתוך לבם של תלמידי החכמים, בכל אחד ואחד לפי עמלו ודביקותו בתורה.

מסיבה זו גילוי השכינה בנס הגר המערבי הוא עדות – כעד המעיד על אחר – "שהשכינה שורה בישראל", כלומר מוסתרת היא בליבותיהם של

³ עיין להלן במילואים במאמר "החכמה והנבואה – ההבדלים ביניהם" עמ' קט את מה שהוסיף כאן רבינו זצ"ל על ההבדלים שבין החכמה לנבואה.

תלמידי החכמים. והיא "עדות לבאי עולם" אע"פ שרק לכהנים העובדים מותר להכנס לשם ואין הדבר גלוי לעין כל, אך סימן הוא לאלה הרוצים לדעת שיש השראת השכינה, וכן הוא בשכינה השורה על תלמידי החכמים. שאע"פ שהיא צפונה בלב החכם, אך המתכוונן והרוצה לדעת יכיר בדבר.

מכיון שהמנורה מלמדת אותנו על השראת השכינה על ידי תורה שבעל פה, לכן ציינה התורה את מקום המנורה "מחוץ לפרוכת אשר על העדות" (שמות כז, כא) "מחוץ לפרוכת העדות" (ויקרא כד, ג). דהיינו ממול ובמקביל לתורה שבכתב שמעבר לפרוכת-בקדש הקדשים. אלא שלא כמו הארון-התורה שבכתב שבמקדש שניתנה לנו ואין לנו ציווי לעשות בה איזו פעולה מצידנו, כי על התורה שבכתב אין לנו להוסיף דבר, לעומת זאת במנורה המלמדת ומקבילה לתורה שבעל פה, נצטוונו לעשות מעשה מצידנו, והוא — הדלקת הנרות, כי הכתן צריך להדליק. מעשה הכתן יוצר את האפשרות של ה"עדות לשכינה השורה בישראל", כך גם השראת השכינה ע"י התורה שבעל פה תלויה בעמל התורה של התלמיד חכם.

עפ"י מיושב מדוע הסכימו לבנות את בית המקדש לאחר שהובטחו לריבוי תורה שבעל פה, אע"פ שלא הובטחו להחזרת השכינה כבבית הראשון, מפני שהבטחה לתורה שבעל פה היא ההבטחה להשראת השכינה, אם כי באופן של איתערותא דלתתא תלויה במעשינו.

חנוכה — נס שלא ניתן ליכתב

כאמור, תקופת בית ראשון היתה תקופת התורה שבכתב שבאה מאיתערותא דלעילא — התעוררות השפע מלמעלה, שפע של נבואה, רוח הקודש וניסים רבים. לעומת ימי הבית השני שקיומו היה תלוי במעשיהם של ישראל — באיתערותא דלתתא, במיוחד בחיזוק התורה שבעל פה. זה גם הביאור של שני גרדי הניסים שנוזכרו בגמ' (יומא כט.), פורים — נס שניתן ליכתב, חנוכה — נס שלא ניתן ליכתב. חז"ל לא באו לגרע מגדלות נס חנוכה, אלא לומר שהוא סוג שונה של נס השייך לתקופה אחרת. דהיינו, הניסים שניתנו להכתב בכתבי הקודש הם בגדר של נבואה — שפע רוחני מלמעלה, שהרי כל ספרי הנ"ך [שבעיקרם שייכים הם לתקופת בית ראשון וגלות בבל שאחריה] נכתבו ברוח הקודש ובכלל זה כל הניסים הכתובים בהם, מפני שגם הם באו מאיתערותא דלעילא. מסיבה זו גם נס פורים ניתן להכתב כי גם הוא בעיקרו בא מאיתערותא דלעילא. מבחינה זו מהווה פורים סיום של תקופה.

לעומת זאת, ניסי חנוכה הם בבחינה אחרת, כי לנצחון זכו רק ע"י איתערותא דלתתא, דהיינו לאחר שהחשמונאים התחזקו למסור נפשם בעבור עבודת ה', להחזיר לימוד התורה וקיום המצוות למקומם, ולכונן עבודת המקדש

וגם מה שא"ל ולא עוד אלא ששונאים זה, את זה תמוה ביותר, ורבותינו בעלי אגדה כוונו בזה לדבר מושכל:

והוא כי אומות העולם צוחקים עלינו באומרם, בבית ראשון שעברתם פי ה' לרוב, היתה גלות שלכם שבעים שנה, וכעת אשר בבית שני לא נמצא ברוב הקהל עולה גדולה ורוב מהמרי, וארכו הימים ולא נושעתם. אבל כבר מכואר בכל מקראות תנ"ך, כי גאולה בבית שני היתה רק פקידה, אבל אריכות הגלות המרה הזאת כבר נחתם עלינו בגלות בית ראשון, לסיבת המרי והפשעים מבית ראשון, כמכואר בתוכחת משה, כאשר הוכיח הרמב"ן מן כמה פסוקים וזכרים כח, לט, יולך ה' אותם ואת מלכך וכו', ומן והשיבך ה' מצרים באניות, וכן בכמה נביאים, וירמיה הנביא שראה [ירמיהו א. יז] הראשונה מקל שקד כי שוקד ה' על הרעה, ובשנית סיר נפוח פונה צפונה כי מצפון תפתח הרעה, הוא, כי מראה ראשונה מורה על גלות בכל, ולכן אמר ה' כי שוקד על הרעה להיותו נעשה מהר, אבל על מראה שנייה היותו מורה על גלות שני, ולכן אמר מצפון תפתח הרעה, היותו רומי וכל ארצות אירופא חלקו של רומי הוא בצפון עולם, וכהנה פסוקים רבים לאין מספר בישיעה וירמיה המורים על גלות רומי. אך המינים עדיין שואלים, הלא יוצאי ירך של אביהם יותר עלולים לסבול חטא אביהם, משעלולים נכדיהם ויוצאי חליצהם אחריהם, ואם כן איך יתכן כי יוצאי ירך גולי יהודה אשר ידם היתה במעל — שבו מהגולה וישבו בטח והתמידו כמה דורות, ואחר כך, דור אחרון יסבלו עון אבות ולילך בגולה, וזהו שלא כדת:

אבל האמת היא כך, דבאמת מה הפסק זו משמש לפקוד תוך שבעים שנה ואחר כך לגלותם. הלא יותר נכון שתהיה הגלות בלי הפסק עד ירחם ה' עמו ואחרון אחרון נשכר. אבל חסדי ה' לא תמו ומה רבו רחמיו, כי הבטיח אותנו לכל תשכח תורת אלהינו מקרבנו כי היא שלימות נפשנו, וכבר נודע כי בגלות בית ראשון לרוב עזבת התורה, ולמיעוט תקנות וגדרים מסנהדרין שהיו בימי בית ראשון, כמעט נשכחה התורה מהמוני עם, ובשובם מהגולה

לא ידעו ממצות טובה ומשמירת שבת שהיא חמישית ליו"ד דברות, והתערכו בגויי ארצות ולא ידעו איסור חיתוך, ובפרטות עם עמון ומואב כמכואר בנחמיה, ואילו התמיד הענין עוד מאה או מאתים שנה, וקרה לנו הנגזר מאת ה' רוב שמדות ועוצם הטלטול, היתה נשכחת התורה מכל וכל מבלי זכר כלל, ואם כן היה ח"ו, אבדה תקותנו והתחיינה עצמות היבשות כשאין עמן תורה ומצות ה':

ולזאת ה' חושב מחשבות לבל ירח נדח מתורתו — כאשר הבטיח לנו — קרבנו לפקודתו בסוף ע' שנה לארץ ישראל, ועודנו חרש ומסגר אלף נביאים קיימים, הם אשר מסרו הדבר לכנסת הגדולה וכן בבית שני רבו המלמדים תורה כרבים, וגדרו גדר וסייגים ומשמרות, וכהנה רבות אשר יד ה' עליהם השכיל לכל תשכח התורה. וכאשר שיערו חכמתו העליונה כי כבר נעשה התיקון לבל יהיה שכחת התורה, גלה אותנו שנית מעל פני האדמה עבור חטאת ומרי בית הראשון כנ"ל, וברוך שמו, אשר עינינו ראינו כי אנו בעו"ה היום בגולה יותר מאלף ות"ר שנה, לא שכחנו מצות ה' דקדוקי סופרים וחומרי דגאונים, והכל מחסד ה' וטובו עלינו:

ומזה יובן הנ"ל, כי ודאי אברהם לא היה פוחד מחמת גלות, כי כבר נאמר לו בכרית בין הבתרים שעבוד וגלות ד' מלכיות כנודע, והלא היא התרופה, וע"י גלות נזכה לשלימות האחרונה ועולם התיקון, וכאשר אבות עולם בעצמם הוצרכו לקבל גלות, לזכך חומרם ולזכות לשלימות האמתית. אמנם אברהם חרד, כי ידע וראה העדר ידיעה שיש לישראל בגלות ראשונה מהתורה ומצות, ואם כן פחד אם תאריך הגלות כפי הקצוב עליהם מה, ישכתו תורת ה' ותפוג תורה ויתערכו בגוים, ואם כן ח"ו השתות יהרסון וצדיק מה פעל, והקב"ה ידע זה, ונחמו כי לא תתמיד הגלות הארוכה כזו כפעם אחת, רק תהיה גלות קצרה, בתחלת ע' שנים, וישונו וילמדו תורת ה', ואחר כך יגלו לגלות ארוכה ומרה בעו"ה, ואז לא תמוש התורה מאתם:

יערות דבש - א: אייבשיץ, יחונתן בן נתן נטע (2) {255} עמוד מס 124 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ירמיהו

פרק כט

א וְאֵלֶּה דְבָרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר שָׁלַח יְרֵמְיָה הַנְּבִיא מִירוּשָׁלַיִם אֶל יְתָר זַקְנֵי הַגּוֹלָה וְאֵל הַכְּהֵנִים וְאֵל הַנְּבִיאִים וְאֵל כָּל הָעָם אֲשֶׁר הִגְלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מִירוּשָׁלַיִם בְּבִלְהָ: **ב** אַחֲרַי צֵאת יְכִיָּה הַמֶּלֶךְ וְהַגְבִּירָה וְהַסֵּרִיסִים שָׂרֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַיִם וְהַחֲרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר מִירוּשָׁלַיִם: **ג** בֵּיד אֶלְעָשָׂה בֶן שָׁפָן וְגַמְרִיה בֶּן חִזְקִיָּה אֲשֶׁר שָׁלַח צְדָקְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה אֶל נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בְּבִלְבְּלָה לֵאמֹר: **ד** כֹּה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלִיתִי מִירוּשָׁלַיִם בְּבִלְהָ: **ה** בְּנוּ בָתִּים וְשָׁבוּ וְנִסְעוּ גִנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִי: **ו** קָחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָנִים וּבָנוֹת וְקָחוּ לְבָנֵיכֶם נָשִׁים וְאֵת בְּנוֹתֵיכֶם תִּנּוּ לְאָנָשִׁים וְתִלְדְּנָה בָנִים וּבָנוֹת וְדָבוּ שָׁם וְאֵל תִּמְעַטוּ: **ז** וְדַרְשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה וְהִתְפַּלְלוּ בְּעַדָּה אֵל יְיָ כִּי בְשָׁלוֹמָה יְהִיֶה לְכֶם שְׁלוֹם: **ח** כִּי כֹה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֵל לְכֶם נְבִיאֵיכֶם אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וְלוֹסְמֵיכֶם וְאֵל תִּשְׁמְעוּ אֶל חֲלֹמֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מֵחֲלָמִים: **ט** כִּי בִשְׁקֹר הֵם נְבִיאִים לְכֶם בְּשֵׁמִי לֹא שָׁלַחְתִּים נְאֻם יְיָ: **י** כִּי כֹה אָמַר יְיָ כִּי לִפִּי מַלְאֲתָה לְבָבְלִי שְׁבָעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם וְהִקְמַתִי עֲלֵיכֶם אֶת דְּבָרֵי הַסֵּוֹב לְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה: **יא** כִּי אֲנֹכִי יֹדַעְתִּי אֶת הַמַּחְשְׁבֹת אֲשֶׁר אֲנֹכִי חָשַׁב עֲלֵיכֶם וְנְאֻם יְיָ מִחְשְׁבוֹת שְׁלוֹם וְלֹא לְרָעָה לְתֵת לְכֶם אַחֲרַיִת וְתִקְוָה: **יב** וְקִרְאתֶם אֹתִי וְתִלְחַצְתֶּם וְהִתְפַּלְתֶּם אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי אֲלֵיכֶם: **יג** וּבִקְשַׁתֶּם אֹתִי וְיִמְצְאתֶם כִּי תִדְרָשׁוּנִי בְּכָל לְבַבְכֶם: **יד** וְנִמְצְאתִי לְכֶם נְאֻם יְיָ וְשָׁבַתִּי אֶת שְׁבוּתְכֶם וְקִבַצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל הַגּוֹיִם וּמִכָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּי אֶתְכֶם שָׁם נְאֻם יְיָ וְהִשְׁבַּתִּי אֶתְכֶם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם מִשָּׁם: **טו** כִּי אִמַּרְתֶּם הַיּוֹם לָנוּ יְיָ נְבִיאִים בְּבִלְהָ: **טז** כִּי כֹה אָמַר יְיָ אֵל הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב אֵל כֶּסֶף דָּוָד וְאֵל כָּל הָעָם הַיּוֹשֵׁב בְּעִיר הַזֹּאת אַחֲיֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא יָצְאוּ אִתְּכֶם בְּגוֹלָה: **יז** כֹּה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת הַנְּבִיאִים הַיּוֹשֵׁב בְּכַף הַדָּבָר וְאֵת הַדָּבָר וְנִתְּנִי אוֹתָם כְּתֹאנִים הַשְׁעָרִים אֲשֶׁר לֹא תִאֲכַלְנָה מִרְעֵ: **יח** וְיִדְפְּתִי אַחֲרֵיהֶם בְּחָרֶב בְּרֶעִב וּבְדָבָר וּנְתַתִּים לְזַעֲוָה לְכָל מַמְלַכּוֹת הָאָרֶץ לְאֵלֶּה וּלְשָׁמָּה וּלְשָׂרָהָ וּלְחַרְפָּה בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם: **יט** תִּחַת אֲשֶׁר לֹא שָׁמַעוּ אֶל דְּבָרֵי נְאֻם יְיָ אֲשֶׁר שָׁלַחְתִּי אֲלֵיהֶם אֶת עַבְדֵי הַנְּבִיאִים הַשֹּׁכֵם וְשָׁלַח וְלֹא שָׁמַעְתֶּם נְאֻם יְיָ: **כ** וְאַתֶּם שָׁמַעוּ דְבַר יְיָ כָּל הַגּוֹלָה אֲשֶׁר שָׁלַחְתִּי מִירוּשָׁלַיִם בְּבִלְהָ: **כא** כֹּה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֵל אֲחָאָב בֶּן קוֹלְיָה וְאֵל צְדָקְיָהוּ בֶן מַעֲשִׂיָה הַנְּבִיאִים לְכֶם בְּשֵׁמִי שָׁקֹר הַנְּבִיאִים נָתַן אֶתֶם בְּיַד נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בְּבִלְבְּלָה וְהִכֶם לְעֵינֵיכֶם: **כב** וְלָחַץ מִהֶם קוֹלְיָה לְכָל גִּלּוֹת יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּבָבֶל לֵאמֹר יְשָׁמַךְ יְיָ כְּצִדְקֵיהוּ וּכְאָחָב אֲשֶׁר קָלַם מֶלֶךְ בְּבָל בְּאָשׁ: **כג** יֵשׁוּ אֲשֶׁר עָשׂוּ נְבִלָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּנְאַפוּ אֶת נְשֵׁי רַעִיָּהם וַיִּדְבְּרוּ דְבַר בְּשֵׁמִי שָׁקֹר אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתֶם וְאֲנֹכִי הִיִּדְעֵה וְעַד נְאֻם יְיָ: **כד** וְאֵל שָׁמַעְתֶּהוּ הַנְּחַלְמִי תֵאמַר לֵאמֹר: **כה** כֹּה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יֵשׁוּ אֲשֶׁר אַתֶּה שָׁלַחְתָּ בְּשִׁמְכָה סֹפְרִים אֶל כָּל הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַיִם וְאֵל צְפַנְיָה בֶן מַעֲשִׂיָה הַכֹּהֵן וְאֵל כָּל הַכְּהֵנִים לֵאמֹר: **כו** יְתַנְּדוּ כֹהֵן תִּחַת יְהוֹדָע הַכֹּהֵן לְהִיּוֹת פְּקֻדִים בְּיַת יְיָ לְכָל אִישׁ מִשְׁגֵּעַ וּמִתְנַבֵּא וּנְתַתֶּה אֹתוֹ אֶל הַמַּהְפֻּכֹת וְאֵל הַצִּיֹּנִק: **כז** וְעַתָּה לָמָּה לֹא גַעַרְתָּ בִּירְמִיָּהוּ הַעֲנֹתָתִי הַמִּתְנַבֵּא לְכֶם: **כח** כִּי עַל כֵּן שָׁלַח אֲלֵינוּ בְּבָל לֵאמֹר אֲרַכָּה הִיא בְּנוּ בָתִּים וְשָׁבוּ וְנִסְעוּ גִנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיָּהוּ: **כט** וַיִּקְרָא צְפַנְיָה הַכֹּהֵן אֶת הַסֵּפֶר הַזֶּה בְּאָזְנֵי יְרֵמְיָהוּ הַנְּבִיאִ: **ל** וַיְהִי דְבַר יְיָ אֶל יְרֵמְיָהוּ לֵאמֹר: **לא** שָׁלַח עַל כָּל הַגּוֹלָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְיָ אֵל שְׁמַעְיָה הַנְּחַלְמִי יֵשׁוּ אֲשֶׁר נְבִיא לְכֶם שָׁמַעְיָה וְאֲנִי לֹא שָׁלַחְתִּיו וַיִּבְטַח אֶתְכֶם עַל שְׁקֹר: **לב** לְכֹן כֹּה אָמַר יְיָ הַנְּבִיאִי פָקֵד עַל שְׁמַעְיָה הַנְּחַלְמִי וְעַל זֶרְעוֹ לֹא יְהִי לּוֹ אִישׁ יּוֹשֵׁב בְּתוֹךְ הָעָם הַזֶּה וְלֹא יִרְאֶה בְּטוֹב אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה לְעַמִּי נְאֻם יְיָ כִּי סָרָה דְבַר עַל יְיָ:

דקרא דארץ קאי על איי. ועוד באידך לישנא אחאי דמוק לאפוקי מפשטא ולמידרש אבהמ"ק:

אורם נראה הכוונה דכוונת ר"י דלא שייך לומר בושנו כי עזבנו ארץ אלא אי הארץ יהבית בקדושה ואנו עזבנו אותה. אבל אם בטלה הקדושה מה שייך לומר כי עזבנו ארץ הלא איננה במקומה ובקדושתה. וזה שאמר ר"י בושנו כי עזבנו ארץ זו ארץ ישראל. היינו שהוא סובר בהאי לישנא דקדושה ראשונה לא בטלה וקדושה לעיל ע"כ שייך לומר שעזבנו אותה. ע"כ אנו בושים שהרי היא בקדושתה ואנו אינם יכולים להיות עליי. ומייתי קרא דארץ אשר עיני ד' אלקיך דורש אותה היינו על עולם הקדושה אולם בלישנא בתרא סובר דקדושה ראשונה לא קדשה לעיל ובטלה וכ"פ הרמב"ם ז"ל אבל בקדושת המקדש פסק הרמב"ם דקדושה לעיל שנאמר והשימותי אעפ"י שהן שממין הן בקדושתן וכן דעת המוס' בזבחים (דף ס"א) עיי"ש וכן בתוס' יבמות (דף פ"ב) עיי"ש. ע"כ דריש ד"א ארץ זה בהמ"ק שנאמר ומחוק הארץ ושייך שפיר לומר בושנו כי עזבנו ארץ היינו הבהמ"ק דהרי הוא בקדושתו ואנחנו עזבנו אותו:

אורם נסביר הדבר עפ"מ"ש הגאון ר' יהונתן ז"ל לתמוה מה זה באמת דבנית' ראשון נגאלו בימים מועטים ובבית שני זה כמה שנים שנמשך הגלות. וחירץ דבאמת עדיין לא נטוהרו בגלות ראשון מעונות שהי' בידם. אולם ראה הקב"ה שקרוב שתשכח מהם החורה לגמרי עד שמלינו במקרא ששכחו כמה דינים המפורשים בתורת משה רי"ה וישתקטו ח"ו לגמרי בטומאה והנה עוגשו אשר מעניש לעם קדושו אינם חלילה על לך הנקמה חלילה רק כ"י חפץ חסד ללכות עון ולהתם פשע ע"י יסורי הגלות הממרקין ובדלותו כי עוד מעט ואינם חלילה מה עשה בחסדו. יתברך השיבם לאדמתם ובימי בית שני רבו אז חכמים ואז נחרבו הגזירות ואיסורי דרבנן שקבלו על עצמן ועשו משמרת למשמרת בגדרים וסייגים עד כי ראה כי כבר נתחזקו באמונתם בקשר אמין ולא תשכח מפי זרעו. אז חזר והגלס בגלות הזה למוען טהר מעונות שעברו בבית ראשון [הנכס רואים מזה תשובה ללכת לחסרי לב מבני עמינו המזולזלים באיסורים דרבנן באמנם למה לנו כ"כ הלא די באיסורי תורה. הלא ראינו כי בימי החורבן ראשון כי היו בלא גדרים ושכחו ממש כל דברי התורה והטיבו אשר עשו חכמינו ז"ל ועריבום עליו יתברך דברי סופרים יומר מיינה של תורה]:

ובמדרש פתיחא דאיכה ר' אלכסנדר פתח והלרוע אשר בו הנגע. והלרוע זה בהמ"ק. אשר בו הנגע זו כו"ס שמתמאה כנגע שנאמר ויבאו אל מקדשי ויטמאו אותו. בגדיו יהיו פרומים זה בגדי כהונה וראשו יהיה פרוע זה גליא דמסכא שנאמר ויגל את מסך יהודה ועל שפס יעטה שיהא שפתותיו מדובקים זה לזה. את מולא משגלו ישראל אין אחד מהם יכול לפתוח פיו בדברי תורה וטמא טמא יקרא. זה חורבן בית ראשון וחורבן בית שני ע"כ. והקשו המפרשים ז"ל דהא בבית שני לא הי' עון ע"ז רק עון שנאת חנם כד"איהא ביומא ובמדרש משמע שגם על בית שני אומר הדרש הזה:

(הנה) בידיות חנן ר"ח בן עקביא הי' מטמא שער הפקודה. ופירש הראב"ד ז"ל שער הפקודה הוא דקיי"ל בנגעים דבשרת קודם לשער לבן טמא ושער לבן קודם טהור. והנה אם הי' נגע טמא ואח"כ הלך ונרפא הנגע והשער לבן נשאר ואח"כ חזר הנגע למקומו טמא. אע"ג דבנגע השני הי' השער לבן קודם אעפ"י טמא דכיון דעדיין הי' רושם מהנגע הראשון אף שאין בכח הנגע השני לטמא דהא השער לבן קודם לו אעפ"י טמא דהנגע השני הוא פקודה מהראשון ע"כ קרי לו שער הפקודה. ועיין בל"ח ובמדומה

עונג יום טוב <דרוש> היילפרין, רפאל יום טוב ליפמאן בן ישראל עמוד מס 151 הודיעס ע"י תכנת אוצר החכמה

אחד העשרות יתב תקטמ .

מה

הוא... המעשה... ימים עשרים... המעשה... ימים עשרים... המעשה... ימים עשרים...

דרכות תשעה באב

ושאר תעניות

תקטמ לתענית ד' צומות וכו' כ"ט :

(א) הימים... (ב) הימים... (ג) הימים... (ד) הימים... (ה) הימים...

תקנ הבדל שיש בין פי באב ליתר צומות : וכו' ד"ט :

הכל (א) הימים... (ב) הימים... (ג) הימים... (ד) הימים...

תקנא דין שבעה שחל בו באב להיות בתוכה : וכו' י"ח ענינים :

השנה... (א) הימים... (ב) הימים... (ג) הימים... (ד) הימים...

(ב) הימים... המעשה... ימים עשרים... המעשה... ימים עשרים...

הוא... המעשה... ימים עשרים... המעשה... ימים עשרים...

הוא... המעשה... ימים עשרים... המעשה... ימים עשרים...

הוא... המעשה... ימים עשרים... המעשה... ימים עשרים...

הוא... המעשה... ימים עשרים... המעשה... ימים עשרים...

הוא... המעשה... ימים עשרים... המעשה... ימים עשרים...

הוא... המעשה... ימים עשרים... המעשה... ימים עשרים...

הוא... המעשה... ימים עשרים... המעשה... ימים עשרים...

הוא... המעשה... ימים עשרים... המעשה... ימים עשרים...

הוא... המעשה... ימים עשרים... המעשה... ימים עשרים...

הוא... המעשה... ימים עשרים... המעשה... ימים עשרים...

הוא... המעשה... ימים עשרים... המעשה... ימים עשרים...

מירבה תורה יב
מ"ג (מ"ג) כי יקח
היה מקום פיה וכו'
וישאל על המלך
(ט) כי ירע יקח
מירבה ישיבה יב
מ"ג (מ"ג) כי יקח
היה מקום פיה וכו'
וישאל על המלך
(ט) כי ירע יקח
מירבה ישיבה יב
מ"ג (מ"ג) כי יקח
היה מקום פיה וכו'
וישאל על המלך
(ט) כי ירע יקח
מירבה ישיבה יב

קח לו וולתו וכן כל המלך מעלה שמתעל מעל טוב מן טעויות יעשה מוטעה
כפול האזן משל שאה תלמד דבר שיטעה טוע לו וולתו ודברי המנוח מה טעויות
משל למד (א"ל ל' ט) כי טעול אדם לטעול לו: א שבה ר"מ מברכות פזר בדמיות
לשון מוקד טעול אדם מימנו ודבר רע יאמר בעולת המדות כי הטע ולמדו האדם
ויקנה ויחמדהו וכן טעול ואלו הוא תלמד לו
ילתו ודבר יקח טעו טעו משנות המדות
ומעלות המעלות. ר' שמעון טעו ביראת טעו
והוא ודעות והמעלות מעני עמקי הטוב
המקומו מעט וטעו ר' אלעזר בן ערך מנוב
הכונה והיות כל ענין עמוק כל אלט ומשמנו
מופת על הענין: ה עין טובה. ההמפקק

עבדים, מרבה גול. מרבה תורה, מרבה חיים.
מרבה ישיבה, מרבה חכמה. מרבה עצה, מרבה
חבונה. מרבה זדוקה, מרבה שלום. קנה שם טוב,
קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה, קנה לו חיי
העולם הבא: ח רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל
ומשמנו. הוא היה אומר, אם למדה תורה
הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, כי לך נוצרה: והמשנה תלמודים היו לרבן יוחנן בן זכאי,
ואלו דין, ר' אלעזר בן הורקנוס, ור' יהושע בן חנניה, ור' יוסי הכהן, ור' שמעון בן נתנאל,
ור' אלעזר בן ערך: הוא היה מונה שבהן. ר' אלעזר בן הורקנוס, בור מור שאינו מאבד
מפה. ר' יהושע [בן חנניה], אשרי יולדתו. רבי יוסי [הכהן], חסיד. רבי שמעון בן נתנאל,
ירא רצון. ורבי אלעזר בן ערך, כמעין המתגבר: הוא היה אומר, אם יהיו כל חכמי
ישראל בקף מאונים, ורבי אלעזר בן הורקנוס בקף שניה, וכרעיהו את כלם: אבא שאול
אומר משמו, אם יהיו כל חכמי ישראל בקף מאונים ורבי אלעזר בן הורקנוס אף
עבדים, ור' אלעזר בקף שניה, כרעיהו את כלם: ה אבא לרם, צאו וראו איזהו דרך
א ישרה שידבק בה האדם. רבי אלעזר אומר, עין טובה. רבי יהושע אומר, חבר טוב.

למד לך היה אומר כן: כי לך נוצרת. לטע
קן ילאה לומר העולם דרמתי (מפלות ט) ויהי
ערכו ויהי ענין יוס הכפי מלמד שהטענה הקב"ה
עם מעשה בלשונת שלם אין מקצתן יחלל את
המטה ימין העולם לחיוב וסודו מלא ענינו
עושה: הוא היה מונה שבהן. רבן יוחנן בן
זכאי ולפי שחלמיו חי קודם שחמו עלימו
יחושע טי: בור מור שאינו מאבד מפה. (טר
מור) דמיונו (דמיון ט) סקלקל בלי מיימיה לפי
שעות בקר לו כפינו ואין נלגשים מניין כך הוא
לג טעם חפלט דבר אלד מתלמדו: אשרי
וילדתו. שהיא עין בלי דבר למד ויוען וקנה
למלכות ולו משמנו לפי שאלו נרמס לו שהיה
מסע של חיים שגבנו למי יחסם ממוהם בכל
יוס על כל מה מרמזים שיש ענין ומלמד לטע
נקמה טעם בקף רמזים על העובד היה שהיה
מסע. ממנה יולתמי: ענין המתגבר. מרף
וממודד יומר מלא. טעל רבי אליעזר לא היה

רבינו יונה

עוד יתלוק סלה. ועל הדבקות שא' (ש טו ה) אשרי הבחור ותקרב ישכן
חצרוך. ועל האמונה אדם (ש טו ה) אשרי אדם עור לו בך. גם נאמר על המתעב
עצמו מן הרשעים (ש טו ה) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וברוך
הוא לא עמו ובמרחש לצים לא ישב. גם נאמר על שומר שבת ושעיהו
אשרי אגורש יעשה זאת. גם נאמר על ההולכים בחרות ה' (תהלים טו א)
אשרי תמימי דרך ההולכים בחרות ה'. גם נאמר על שומר מצות אשר
נצרי דעתיו בכל לב ידורשהו. גם נאמר על הנהגה מיאניו (ש קמ ה) יגיע
כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. גם נאמר על שומר משפט ועושה צדקה
(ש קו ג) אשרי שומר משפט עשה צדקה בכל עת. גם נאמר על הבחנתון
(משלי טו ט) וכוונת בה' אשריו. גם נאמר על החכמה (משלי ג ט) אשרי אדם
מצא חכמה ועוד כתוב (משלי י ט) [מתנות] עניים אצוריו ועל זה נאמר
אשרי יולדתו בסתם כלומר שהיה מאושר בכל המדות המאורשות גדול
בחכמה ומתקן במדותיו ובכל עניניו: ר' יוסי הכהן חסיד. שהיה עושה
לפנים משורת הדין בכל משפטיו ועל זה אומר בהיותו מקומות בחלמוד
מדת חסידות שבו כאן: ר' שמעון בן נתנאל ירא רצון. שהיה נוטה סייגים
להרחיק עצמו מן החבירה: ר' אלעזר בן ערך מניח המתגבר. שהיה
מפלייל הרבה ובעל סבא ומחפש דברים מרצו: הוא היה אומר אם יהיו
כל חכמי ישראל בקף מאונים ורבי יאל בנינו הדיעה. מנין שהיה כבודו
סוד שאינו מאבד טפה. ולא היה כל חכמי ישראל יודע הרבה מכחיתו
שלא שכה דבר מכל מה שלמו: אבא שאול אומר משמו אם יהיו כל
חכמי ישראל בקף מאונים ואליעזר בן הורקנוס עשה אלאעזר בן ערך
בכפי שניה כרעיהו את כלם. לענין התורה והטבא שבה לוי אליעזר בן ערך
על כל חכמי ישראל נמצאת אומר שלא שני הנזקין אינן תולקין אלא
מדר בנינו הטבא והחידו: ה אבא לרם רבן יוחנן בן זכאי תלמידיו
צאו וראו איזהו דרך טובה שירבק בה האדם ר' אליעזר אומר עין
טובה. מי שמשה בחלקו ר' יהושע אומר חבר טוב שירבק האדם אל החבר
טוב ר' יוסי אומר שכן טוב לבקש דריה ששכניה טובים כי חבונם תורהו
הנאתם מרובה בימן שהם טובים. כך פירשו הראשונים ז"ל ואינו דרך ישר
כי לפי דבריהם עין טובה ולב טוב הם דברים שבנופי חבר ושכן טוב
משל אחיהם על קן יש לפרש זאת המשנה דבר דבר על אמיני: איזה הוא
דרך ישרה שירבק בה האדם. בכל המדות טובות והשיות יש לאדם
לענין בהם ר"ל להודק במדה אחת לחיות שלם בה. גם טוב לאדם לאדם
מבטב אתם בשלמות ונקל אליו להשיג שלם אל כל המדות החשובות
מיתונות בן כמה מדות ואינו שלם באחת מהן: והוא שאמר ר' אליעזר בן
זכאי. ר"ל מדת הנדיבות שהיא מדה נאה ומשובחת ואחר היות בתכלית
הנדיבות על כל פנים ישיג אל המעלות האחרות כי מהמת רחוב לבד ועינו
היפה באה אליו המדה האחרת. ואדם כזה ראוי לכל מדה טובה והוא שכתוב
(משלי י ט) [מתנות] עניים אשריו ר"ל שהעניים הם מצאצאין חן בעיניו
ונותן להם בעין יפה מלשון (תהלים קט ט) ואת עפרתי יזנוני שפר ארץ
ישראל ימצא חן בעיניהם: רבי יהושע אומר חבר טוב. שירבק אל דרך

יתלו הדבר כי הוא עין מלילי שנאמר (שמות כו ה) מכשפה לא תוהי:
מרבה תורה מרבה חיים. זה הדבר כנגד מה שאמר מרבה בשור מרבה ומה
שעל ידו זחונתו יתקצרו ימי ועל ידו עמל בתורה יארכו. וגם כן הוא
כנגד מרבה נכסים מרבה דאגה כי דאגת הנכסים מקצרת שנותיו ודאגת
התורה אף כי היא דאגה גדולה למבין חושב בחלכה עד יאמר דבר
דבר על אופניו אין יכולת לדאגה והיא לעשות לו רע אע"פ שאמר חכמי
השעת היגון חלי הלכ והדאגה היא כלות הלב. אך דאג בתורה אורך ימים
ושנות חיים ושלום ויסיפו לו. ועל זה אבא שלמה ע"ה (משלי י כ) יראת ה'
נוטף ימים ושנות רשעים וקצרות: מרבה חכמה מרבה ישיבה. ר"ל
הכמת הטבא והפלייל שעל ידו זה הוא מרבה ישיבה כי יבאו תלמידים
לשמוע דבריהם ודברים ולהתחדד עמו וללמוד ענין הטבא והמתחשת כי
היה חכמה בפני עצמה. ור"ל שנותניו לו שכה כנגד כלן כי הוא הגורם. והה
הדבר הוא כנגד מה שאמר מרבה שפחות מרבה דמה שיש שנושני אחים
ורואין צדקה הוא עשאו להרע או להיטיב: מרבה זדוקה מרבה שלום.
הנותן צדקה על ידי שהנין מממנו אהובין אותו ומרבה שלום בעולם וגם
בן נותן עצה לאחרים לעשות זדוקה נחשב אליו כאלו הוא עשאו. וכוני
אדם אהובין אותו גם על זה ועל זה הוא נכבד מה שאמר מרבה עבדים
מרבה גול כי מפני מעשה אחרים שנואין אותו על ידי גולה בעבדו. והמרבה
צדקה נוהים לאחרים ליהנה ורבה אהבה עם הבחיות: קנה שם טוב קנה
לעצמו. כי השם טוב לעצמו הוא לא ייחנה לאחרים. קנה לו דברי תורה
בנשים כי בחבונת יעבדו ר"ל כלא חמרה חקם מהם: קנה לו דברי תורה
קנה לו חיי העולם הבא: ח רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמנו הוא
והאומר אם נשית תורה הרבה אל תחזיק טובה וכו'. וענין אתה
בחהלה ומתי תשיב עד האמצע ועד הסוף כי התורה אורכה מאין מדה
ורחבה מני ים. ואין השנת האנושי יכולה להגיע אל הקצה הארוך. וכמה
כל אדם מרוחק ממנו ואין יחזיק טובה לעצמו ולא עשה תורה אחת מני
אלף כמה שיש לו לעשות. כי לך נוצרת. הקב"ה לא המציא ים מאין רק
לעשות ונותרו וגם מזה הטעם אין לך לחזיק טובה לעצמך אם עשית
תורה הרבה כי לך נבראת. משל לבעל חוב שפרע את חובו וכי מחזיקין
לו טובה על כן. והאת המדה גם כן היא על המצות שאם עשית מצות
הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לך נוצרה: המשנה תלמידים היו ו' ורבי
לרבן יוחנן בן זכאי ואלו חן ר"מ בן הורקנוס ור' יהושע בן חנניה ור' יוסי
הכהן ור' שמעון בן נתנאל ור' אליעזר בן ערך: הוא היה מונה שבהן רבי
בכחן בן הורקנוס בור מור שאינו מאבד מפה. פי' שלא שכה מעולם
דבר מל מה שלמד כמו הבור אחרי שסודו אותו בסוד ואינו מאבד טפה כי
גם בדפנות אין המים נבלעים: ר' יהושע בן חנניה אשרי יולדתו. לשון
אשרי בטחם הוא כלל וכולל כל המדות הטובות שאדם מאושר בהם.
וישקו שמיכי המדה הוא פרט. ומצינו אותו אומר על היראה כמו אשרי
אדם ירא את ה' גם על קביעות מקום התורה כמי' (משלי ה ל) אשרי
אדם שמע לשקע על דלתיו יום יום ואומר (תהלים דו ה) אשרי יושב ביתך

קנה שם טוב
קנה לו דברי תורה
קנה לו חיי העולם
קנה לו חיי העולם
קנה לו חיי העולם
קנה לו חיי העולם
קנה לו חיי העולם
קנה לו חיי העולם
קנה לו חיי העולם
קנה לו חיי העולם

קנה שם טוב
קנה לו דברי תורה
קנה לו חיי העולם
קנה לו חיי העולם
קנה לו חיי העולם
קנה לו חיי העולם
קנה לו חיי העולם
קנה לו חיי העולם

קב"ה מרשינו

אן הכיסי ט"א טו
היה מקום פיה וכו'
וישאל על המלך
(ט) כי ירע יקח
מירבה ישיבה יב
מ"ג (מ"ג) כי יקח
היה מקום פיה וכו'
וישאל על המלך
(ט) כי ירע יקח
מירבה ישיבה יב

שנין בסוד ה: מרבה תורה מרבה חיים. רמב"ם (נח"מ כ ט) כי היא חין ואורן
מין: מרבה חכמה. שנתן טעם לדבריו והסבירות שלו מתיישרות על לב
הזומקין: מרבה ישיבה. הרבה תלמידים מתקבצים ובאים לשמוע מברותי. ואת
דארי מרבה ישיבה מרבה חכמה. מי שמרבה בתלמידים והתלמידים מחדדים אותו
מרכיב ומחסיניו על החכמה: מרבה עצה. מי שמרבה לטול עצה: מרבה תבונה.
מכין דבר מותק דבר. מעצות שיודעין נהנים לו: מרבה זדוקה מרבה שלום.
שנאמר (ישעיה לב י) והיה מעשה הזדוקה שלום: ח אף תחזיק טובה לעצמך.
לימדי תורה למדותי. ולפי שהוא לא הניח לא משהו הלכה ואגדה
שלא למד היה אומר כן: בור מור. גרסנו ולא בור מור. כלומר כבוד טוח כבוד:
שואו מאבד מפה. כי הוא אנו שכתב ר"מ בתלמודו: אשרי יולדתו. מאושר
במדות טובות עד שכל העולם אומרם עלי אשרי מי שילדתו. וראו עיש שהיא

גומה לו שיהא זוכה. שהיתה מחוורת על כל בני מדינתו שכעיה ואומר להם
בקבשה מכס בקשו רחמים על העובד הזה שבמעט שיהיה חכם. נמים שגולל לא
הוציאה עימות מביתם כדי שלא יכנס באוננו א"ל ר"ל. חסיד. שפרשה לפנים
משורת הדין: ירא רצון. חסיד. על צדקה ואומר עליו דברים המתונים מראו
שמה יבא לוי זכאי בן דאליה מה רבויה. אפילו על הארץ אפסר להיות ירא
חטא: מניח המתגבר. כל רוב ומיסקי פלפול ומכרות מרצו: אבא שאול אומר
משכח של רבויה ואליעזר בן ערך בקף שנית. מצאנו כתוב באבא שאול לא חולק
על תנא קמא. ושני הדברים אמרו רביו ושניהם אמרו. וליענין הבקאות והובדן
היה רבי אליעזר מכריע. ולענין התרופות והפלפול היה ר"א בן ערך מכריע:
ה עין טובה. מסתפק במה שיש לו ואינו מבקש דברים יחידים ואינו מקנא
כשרואה שיש לוחזקו יותר ממנו: חשב טוב. שמוכחי כשרואה חשב עושה דבר

תלמודו בבלי **עוה ואדם** - לא אבות: תלמוד בבלי (3) [1003] עמוד מס 35 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ובפרק מפנין⁹, תנו רבנן, הדין את חבירו לכף זכות, דנין אותו לזכות. ומעשה באדם אחד שירד מגליל העליון, נשכר אצל בעל הבית אחד בדרום ג' שנים. ערב יום הכיפורים אמר לו תן לי שכרי ואלך ואזון את אשתי ובני, אמר אין לי מעות. אמר לו תן לי פירות, אמר לו אין לי. תן לי קרקע, אמר לו אין לי. תן לי בהמה, אין לי. תן לי כרים וכסתות, אין לי. הפשיל כליו לאחוריו, והלך לביתו בפחי נפש. לאחר הרגל נטל בעל הבית שכירות בידו ועמו משא ג' חמורים, אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים, והלך לו לביתו. אחר שאכלו ושתו, נתן לו שכרו. אמר לו, בשעה שאמרת תן לי שכרי ואמרת לי אין לי מעות, במה חשדתני. אמר, שמא פרקמטיא בוזל נודמנה לך, ולקחת בהן. ובשעה שאמרת לי תן לי בהמה ואמרת לי אין לי בהמה, במה חשדתני. אמרת, שמא מושכרת ביד אחרים היא. בשעה שאמרת לי תן לי קרקע כו', במה חשדתני. אמרת, שמא מוחכרת ביד אחרים. ובשעה שאמרת לי אין לי פירות במה חשדתני, אמרת, שמא אינן מעושרים. ובשעה שאמרת לי אין לי כרים וכסתות במה חשדתני, אמרת, שמא הקדיש כל נכסיו לשמים. אמר לו, העבודה כך היא, הקדשתי כל נכסי בשביל הורקנוס בני שלא עסק בתורה, וכשבאתי אצל חברי בדרום התירו לי כל גדרי. ואתה כשם שדנתני לזכות, המקום ידיו אותך לזכות. תנו רבנן, מעשה בהסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל, ובמלון השכיבה תחת מרגלותיו. למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו, אמר להם, בשעה שהשכבתי אותה תחת מרגלותי במה חשדתני. אמרנו, שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבי. בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתני, אמרנו, שמא מפני טורח הדרך אירע קרי לרבי. אמר להם, העבודה כך היא, ואתם כשם שדנתוני לכף זכות, כך המקום ידיו אתכם לכף זכות. תנו רבנן, פעם אחת הוצרך דבר אחד לתלמידים אצל מטרוניתא אחת, שכל גדולי רומי מצויים אצלה. אמרו מי ילך, אמר להם רבי יהושע, אני אלך. הלך רבי יהושע ותלמידיו, כיון שהגיע לפתח ביתה הלך תפיליו ברחוק ד' אמות, ונכנס ונעל הדלת בפניהם. אחר שיצא, ירד וטבל ושנה לתלמידיו, ואמר להם, בשעה שחלצתי

(9) שבת קכ"ו ב. וראה באבות א' ו'; והו' דן את כל האדם לכף זכות, ובדרך חיים שם עמ' ל"א שהסביר את הענין, ובפירושי מהר"ל שם חלק ב עמ' ק"כ שפירש בשני אופנים, ובאופן השני פירש כמו כאן, ואילו באופן הראשון פירש כך; והביא (שם בגמרא) שלשה מעשים זה אחר זה. שלא יאמר האדם, בודאי יש לדון את האדם לכף זכות, היינו בענין שאין הנאה כל כך לחוטא, ולמה יחטא בדבר כמו זה. ולפיכך מעשה הראשון (באותו בעל הבית שכבש שכר שכירו), שאף שהיה בענין גזל (שכר שכיר) שהאדם נהנה, ודרך האדם לעבור (על האיסור הזה, ובכל זאת, ידון אותו לכף זכות). ומעשה השני בענין העריות שהאדם נהנה ממנו, וכן המעשה השלישי (שאף הוא על עריות, וקשה יותר מקודמו). ולא יאמר גם כן (שיש לדון לכף זכות, רק) כאשר יכול לדון אותו לכף זכות בדרך קרוב (ומסתברת), אבל אם אינו יכול לדון אותו לכף זכות רק בדרך רחוקה מאד, ויש לו לומר שאין לדון אותו לכף זכות. ולכך מביא שלשה מעשים, שכל אחד (מהם) היו דנין אותו לכף זכות בדרך רחוקה מאד, אפילו הכי היו דנין אותו לכף זכות. והשלשה מעשים שהביא, הוא חזקה לדון אותו לכף זכות בכל דבר. עד כאן.

תפילין במה חשדונו. אמרנו, כסבור רבי אל יכנסו דברי קדושה במקום טומאה. בשעה שבעלתי במה חשדונו, אמרו, שמא דבר מלכות יש בינך לבינה. בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדונו, אמרו, שמא נתזה צנורא מפיה על בגדיו של רבי. אמר להם, העבודה כך היה. ואתם כשם שדנתוני לזכות, כך המקום ידין אתכם לכף זכות. ומה שאמר, הדין את חבירו לכף זכות דגין אותו לכף זכות. פירוש זה, כי ראוי להיות כך מצד כי כל מדה שהאדם מודד מודדין לו, כדאיתא במסכת סוטה¹⁰, בדין שהוא דין בו כך הוא נדון. ומכל שכן כאשר דן את חבירו לכף זכות, שזהו דין לעצמו, שגם הוא נדון בדין הזה. והוא מדה טובה, וראוי שיהיה נדון במדה טובה זאת לגמרי. כי הדין הוא מחויב, ומפני שהוא מחויב הוא נדון באותה מדה עצמה. והביא ג' מעשיות, שלא יאמר האדם כודאי יש לדון את האדם לכף זכות, היינו כאשר יכול לדון אותו לכף זכות. אבל אם אינו יכול לדון אותו לכף זכות רק בדרך רחוק מאוד, לא ידון אותו לכף זכות. ולכך מביא ג' מעשיות, שכל אחד היה יותר רחוק לדון אותו לכף זכות מן הראשון. כי מעשה הראשון לא היה רק דבר אחד, דהיינו מה שאמר תמיד אין לי¹¹. ובדבר אחד יש לדון לכף זכות, מפני שאין צריך לדון אותו לכף זכות רק בדבר אחד. והמעשה השני צריך לדון אותו לכף זכות בשני דברים, דהיינו שהשכיבה תחת מרגלותיו, וירד וטבל ושנה להם. ובמעשה הג' צריך לדון אותו לכף זכות בשלש דברים, שנכנס למקום סתר זהו אחד, וחלץ תפילין זהו השני, וירד וטבל זהו הג'. ואפילו הכי היו דגין אותו לכף זכות, ומעתה צריך לעולם לדון את האדם לכף זכות, כאשר אפילו בשלשה דברים צריך לדון אותו לכף זכות. ולפיכך סידר דבריו אלו בחכמה.

הפך המדה הזאת הוא מדת לב רע, והוא המדה הרעה שהיא רעה מאוד. וכמו שאמרו במסכת אבות¹², כי בכלל לב רע הוא הכל. והיוצא מן המדה הרעה הזאת שנאת הבריות, כמו שבעל לב טוב אוהב את הבריות וחפץ בטובתם ודן אותם לכף זכות, כך בעל לב רע שונא את הבריות. וכבר בארנו דבר זה, אצל יצר הרע עין הרע ושנאת הבריות, מוציאין את האדם מן העולם¹³. עיין שם.

(10) ת. כ. וראה בפירושי מהר"ל שם חלק א עמ' ל"א-ל"ב, שכתב; כי העונש ראוי באותה מדה, כלומר, באותו הענין שהיה בו החטא. משל זה, הסוטה קישטה עצמה לעבירה, המקום מנוולה. וכי אין ראוי שהשם יתברך אשר הנהגתו ביושר ובמשפט, וכאשר היה הקישוט בחטא, וכי אין ראוי לפי מדת המשפט להפוך החטא לנוולה. וזהו עונש ראשון שהיה ראוי אליו. וכן כל העונשים המגיעים לאדם, הם מגיעים (אליו באופן שהם) דבר דומה לחטא. כמו (שאמרו שם); היא גילתה עצמה לעבירה, המקום גילה עליה. הירך התחיל בעבירה, לפיכך תלקח הירך תחילה. וכל זה, כי העונש הנה הוא ראשון שיבא עליו, כאשר הוא דומה אל החטא. עד כאן.

(11) כלומר, בעל הבית לשכירו.

(12) שם, ב ט. ובדרך חיים שם עמ' רל"ד כתב; שבכל מדה הרעה הזאת כאשר הוא לב רע, נכללו כל המידות הרעות אשר נזכרו לפני זה, שהוא (כלומר, הלב הרע) פועל הכל.

(13) אבות ב יא. ובדרך חיים שם עמ' רנ"ה הסביר; ושנאת הבריות אינו אלא בשביל לב הרע, כדכתיב, לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא יט יז), ואין השנאה רק בלב. ולא אמר סתם

רעה, ורוח גבוהה, ונפש רחבה, מתלמידיו של בלעם". ומפורש בדברי הגר"א בכמה מקומות שעין טובה רוח נמוכה ונפש שפלה הם השורש של כל המדות הטובות, ושורש המדות הרעות הם הקנאה התאוה והכבוד, כמ"ש במשנה [אבות פי"ד מכ"א] 'הקנאה והתאוה והכבוד מוצאים את האדם מן העולם', קנאה היא עין רעה, תאוה היא נפש רחבה, שאינו מסתפק במה שיש לו, וכבוד הוא רוח גבוהה. וההיפך מזה הם המדות הטובות: עין טובה כנגד הקנאה, נפש שפלה כנגד התאוה, רוח נמוכה כנגד כבוד. נמצא שאברהם אבינו הוא שהעמיד את היסודות לכל המדות הטובות.

ידועים דברי חז"ל "דרך ארץ קדמה לתורה", וכן איתא במשנה אבות ג, יז: "אם אין דרך ארץ, אין תורה". וביאר הרבנו יונה שם: "ר"ל שצריך תחילה לתקן את עצמו במדות, ובזה תשכון התורה עליו, שאיננה שוכנת לעולם בגוף שאיננו בעל מדות טובות. לא שילמוד התורה ואחר כך יקח לו המצוות כי אי אפשר". ומבואר ברבנו יונה ששונה היא בתכלית חכמת התורה משאר חכמות העולם, שבשאר חכמות אין צריך למדות טובות על מנת להשכיל באותה חכמה, ודי לו לאדם בכשרונותיו ובהתמדתו בכדי ללמוד את אותה החכמה, אך התורה איננה שוכנת על אדם שאינו מתוקן במידותיו. והנה שלימות עם ישראל היה בקבלת התורה בהר סיני, אך את היסודות לקבלת התורה, שהם המדות, והם הכלים לקבל את התורה, לימדו כבר האבות הקדושים, וזהו שכתב הרמב"ם שהמדות הם הדרך שלימד אברהם אבינו לבניו, שנאמר 'אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמו דרך ה'".

1234567

- ג -

והנה רבי יוחנן בן זכאי אמר לתלמידיו 'איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם', והיינו ששאל מהי המדה שהיא כוללת את כל המדות טובות, ומנו לו תלמידיו את המדות, רבי אליעזר אמר עין טובה, והיינו שהיא המדה הכוללת את כל המדות הטובות, רבי יהושע אמר חבר טוב, ופירש רבנו יונה שם דהיינו שיהיה חבר טוב לשאר האנשים, רבי יוסי אמר שכן טוב, ופירש רבנו יונה שם שיהיה בעצמו שכן טוב לכל שכניו, ורבי אלעזר אמר לב טוב, ואמר להם רבי יוחנן בן זכאי רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם, שבכלל דבריו דבריכם, וכן בהמשך שם לענין המדות הרעות מנה כל אחד מהם את המדה הרעה שהיא הכוללת את כל המדות הרעות, ורבי אלעזר

108

אמר לב רע, וגם בזה אמר להם רבי יוחנן בן זכאי רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם, שבכלל דבריו דבריכם. ומבואר שלב טוב הוא היסוד לכל מערכת המדות הטובות שבאדם, וכן להיפך לב רע הוא היסוד לכל מערכת המדות הרעות שבאדם. וכן מפורש בדברי הגר"א בקהלת א, א ע"ד הרמז: "וכל מדות הקנאה והגאווה ושאר המדות ענפים לאלו, והכל בלב, ולכן אמרו לב רע שורש לכל מדות רעות, וכן לב טוב לכל מדות טובות, כמו שאמרו באבות שבכלל דבריו דבריכם". ומבואר בדבריו שבמימרא זו 'שבכלל דבריו דבריכם' מבואר שלב טוב הוא שורש לכל המדות הטובות.

וצ"ב מהו ענין 'לב טוב', שבו נכללו כל המדות טובות שבאדם, והוא הדרך הישרה שבה צריך האדם לדבוק, ע"מ להתגדל ולהתרומם. ויעויין במהר"ל נתיבות עולם – נתיב לב – פ"א:

"בספר משלי (כב, יא) אוהב טהור לב - שלמה המלך רצה לומר כי מי שהוא טהור לב, וזה מי שיש לו לב טוב נקרא טהור לב... ולכך אמר מי שיש לו טהור לב הוא אוהב למעלה ונחמד למטה... וכבר התבאר בפרקים אצל רואה אני את דברי ר"א בן ערך שבכלל דבריו דבריכם, כי מי שיש לו לב טוב נכללו בו כל השלימות... והפך זה מי שהוא לב רע, שכמו שהבעל לב טוב הוא כולו טוב כך בעל לב רע הוא כולו רע, וכמו שאמר רבי יוחנן בן זכאי כאשר אמר להם איזה דרך רעה שירחק ממנו האדם רואה אני את דברי ר"א בן ערך שבכלל דבריו דבריכם".

ומבואר בדבריו, שכמו שהלב הוא המרכז של כל כוחות הגוף (דבר זה מבואר במהר"ל בהרבה מקומות), כמו כן הלב הוא המרכז לכל כוחות הנפש, ולכן מי שהוא בעל לב טוב הוא כולו טוב, ומי שהוא בעל לב רע הוא כולו רע.

ובהמשך דבריו שם:

"המדה הזאת שהוא לב טוב הוא חפץ ורוצה בטוב חבירו... הפך המדה הזאת הוא מדת לב רע, והוא המדה הרעה שהיא רעה מאוד, וכמו שאמרו במסכת אבות כי בכלל לב רע הוא הכל, והיוצא מן המדה הרעה הזאת שנאת הבריות, כמו שבעל לב טוב אוהב את הבריות וחפץ בטובתם ודן אותם לכף זכות כך בעל לב רע שונא את הבריות".

ומבואר דענינו של בעל לב טוב, שהוא החפץ ורוצה בטובות של חבירו.

והיינו שבעל לב רע הוא מי שרוצה וחפץ רק בטובתו של עצמו, ואינו חושב כלל על טובתו של חברו, ובעל לב טוב הוא הרוצה וחפץ בטובתו של חברו. ^{א"ח"ה 23367}
 וזהו תוכן הענין שמעלת לב טוב היא היסוד לדרך החיים של האדם, דיעויין בהקדמת רבי יצחק מוולאזין לספר נפש החיים:

"והיה רגיל להוכיח אותי על שראה שאינני משתתף בצערא דאחרינא, וכח היה דברו אלי תמיד שזה כל האדם, לא לעצמו נברא, רק להועיל לאחרני ככל אשר ימצא בכוחו לעשות".

והרי שעיקר ענינו של האדם הוא לא לחיות עבור עצמו אלא עבור להועיל לאחרני, ובעל לב רע היינו שכל מערכת חייו היא עבור עצמו, שהוא החיפך הגמור מתכלית האדם בעולמו, ובעל לב טוב שהוא הרוצה וחפץ בטובתו של חברו, הוא האדם שמקיים בעצמו את תכלית בריאתו להועיל לאחרני.

- ד -

^{א"ח"ה 23367}

והנה בחמשך דברי המהר"ל שם ביאר לפי"ז את דברי הגמ' במסכת יומא המובאים בתחילת המאמר, שמקדש ראשון חרב מפני ג' עבירות החמורות, אבל מקדש שני חרב מפני שנאת חנם שהיוז בהם, ולמדה הגמ' מזה ששקולה שנאת חנם נגד עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, וביאר המהר"ל וז"ל:

"ואשר הוא יוצא עוד מן המדה הרעה הזאת היא שנאת חנם, היא הקנאה שהוא בלב, כי הלב רע יש לו קנאה כאשר יש לחבירו שום טובה ושום מעלה, חפך לב טוב שהוא שמח במה שיגיע מן הטוב לחבירו, וזה מקנא בו אינו רוצה שיהיה לחבירו אותה מעלה".

ומבואר במהר"ל, ששנאת חנם שגרמה לחורבן בית שני, היינו שהיה להם לב רע, שהוא הקנאה בטובתו של חברו, היפך לב הטוב השמח וחפך בטובתו של חברו.

וכן מבואר בגר"א בביאורו על אגדות השי"ס בכורות ח, ב מאמר מנא דלא שוי חבילה: "ואמרו (יומא שם) ראשונים עדיפי או אחרונים עדיפי, ואמרו ראשונים עדיפי, אדרבא אחרונים עדיפי דעסקי בתורה, ואמרו תנו עיניכם בבירה כו'. והענין כי ראשונים שנתגלה עוונם נתגלה קיצם, אחרונים שלא נתגלה עוונם לא נתגלה קיצם. והטעם כי הראשונים היו מעשיהם הטובים

טמונים ועונותיהם גלויים, כי לבם היה טוב, ואחרונים להיפך, ורחמנא ליבא בעי".

ומבואר ג"כ דשורש החטא שבחורבן בית שני הוא בזה שלא היה ליבם טוב. ובאבן שלמה ג, ב הוסיף בזה:

"אע"פ שעוסק בתורה ובגמילות חסדים, שכל זה אינו אלא לעשות לו שם".

ומבואר, דכשחסר לב טוב גם התורה ועבודה והגמילות חסדים אינה אלא כלפי חוץ לעשות לו שם, ואין עבודתו בתורה ובעבודה ובגמ"ח אלא עבודה חיצונית גרידא, כיון דחלב שהוא השורש הפנימיות של האדם הוא לב רע.

והנה לשון הבבלי ביומא ט, ב הוא: 'אבל מקדש שני חרב מפני שהיתה בו שנאת חנם', אבל בירושלמי נוסף: 'שהיו אוהבין את הממון ושונאין אלו לאלו שנאת חנם'. ולדרכו של המהר"ל הוא מבואר היטב, שהרי שורש ענינם של לב יטוב ולב רע הוא שלב רע הוא האדם האנוכי שכל עסקו וענינו עבור טובת עצמו, ולב טוב הוא מי שענינו עבור טובת חבירו, והביטוי היותר גדול של מדה האדם האנוכי הוא אהבת הממון, שהרי הממון הוא נותן לאדם את הכלים לחיות לטובת עצמו, והאדם האנוכי אוהב את הממון ודואג רק לטובת עצמו, הוא האדם השונא את חבירו שאינו רוצה בטובת חבירו אלא בטובת עצמו, ולכן באה הגדרת בעל הלב רע 'אוהבים את הממון ושונאין אלו לאלו'.

- ה -

בדברים אלו יש לנו הבנה לחומר עוון שנאת חנם שגרמה לחורבן בית שני. דהנה יעויין בספר שערי הקדושה להרח"ו:

"ענין המדות הן מוטבעות באדם בנפש השפלה הנקראת יסודית (ובלשונם של בעלי המוסר נקראת נפש זו הנפש הבהמית)... והנה בנפש הזה תלויות המדות הטובות והרעות, והן כסא ויסוד ושורש אל הנפש העליונה השכלית אשר בה תלויין תרי"ג מצות התורה. ולפיכך אין המדות מכלל התרי"ג מצות, ואמנם הן הכנות עקריות אל תרי"ג המצות בקיומן או בביטולם, יען כי אין כח בנפש השכלית לקיים המצות על ידי תרי"ג איברי הגוף אלא באמצעות נפש היסודית המחוברת אל הגוף עצמו... ולפיכך ענין המדות הרעות קשים

בדקן, גם כי יבדש האדם מעשות עילי אבל שורש הרע — שהוא זה הנטייה
 עדרו במקומו יעמוד; וכל כן אל האמין באדם והצדקה-לעצמו שיהי כי חתם
 מעשה זה ידמה ויגונה, ויחלו וירצחו, וכן כבר גילו חז"ל את חרימתו באמרו:
 'אלמלא מולאה של מלכות איש את רעיו חיים בלע"י' (אבות פ"ג ט"ז).

ויש אשר אין עליו בדים כלי נגד רעיו בזה שיקחו, אלא שאחריהם
 ליטול מבלי שלם בתמונה; כגון אחרי התמונה והלישות נטילת הצדקה,
 ואחרי הנבע והרווחה הנלווים, גם כל אלה בנטלים יתחשבו, ועליהם אמר
 חז"ק מכל אדם: 'ושנאו מתנות יחיד' (משלי ט"ז כ"ג). שני תכונות האלה —
 הנטייה והנטילה — הם שרשי כל המדות וכל המעשים, ויש לך לדעת שאין דרך
 המוצע בהן, כי נפש האדם לעולם תשאף לאחד משני הצדדים והבשוקת חלה
 תמלמלתי אין פשרות זה האל: אין למנוע בהתענגותו הנצא שכל מעשה
 בכל דבר, ובכל מחשבה — אם לא בנוגע לפיכחית נפשו מבלי שיכיר
 למצאת מחוצה לו — ונתח אם מחוסר נותח, או חסרף נוסף. וכפי זה יראה
 בחובות ולבטח (שער עבודת האלקים פ"ד) שבפנים חלה אין לנו דבר הכשרה
 אלא או חובה או איסור.

בזה אולי נחזקב קצת לזכות חפיק שחבאנו למעלה: 'ושנאו מתנות
 יחיד', ועוד יחבאר ענין זה לחלו.

פרק כ' במשאל ומתן

והנה ישאלנו הסודות בעלי המשא ומתן: 'אתם אמרים שאין נתינת
 רוא טובה וכל נתינה היא מיד רעה? ואלא בזה תפריעו את סוד כל העולם!
 הן כל הנאות בראש ה' לזכות נתינים ונטלים באמת, ובזה סידר את עלמיו;
 האם אין האדם באחד מהם, ולמה לא יטול וגם יתן?'
 אבל האמת תורה דרבה, כי גם באלה שני פנים המתן יש אשר יטול תרבה,
 ואך כפי יתנו, ואלא המתן הסודות אשר ישמנעו בכל פשרה לזכותו נה
 מבלי החשב אם שומם ועובדות אשר עבדו שונים כמה באמת יד הוריות
 אשר ישיגו בהנאותם, גם יתאמצו לזכותו בשלון יציעים חסדו
 וידיעות; האם אין זו גיבת הזעת רוחאות, מבלי תפיש? וכל שכן
 אלה אשר סודים וקנינים ירבה, וצמח אחיים יאכלו, בנישך ובמרבית; או אלה
 אשר כמתר קל יעבדו את פועלותם ותכריזים לעבוד עמרות פלדו,
 וכן וישעשעו בנפשות הרגום עם המתן יד (אף שיעזילו לאימתם) הן כל אלה
 והנתינים ונטלים מרובת וסודותם מתקנים.

קונטרס החסד

(פרקי 'מתנות והנטילה')

פרק א' ידבר בנותן ובנטיל

כאשר ברא אלקים את האדם, עשיו לננו ונטול: בה הנתינת הוא
 בה עליון מנחתו ייער וכל בידו הוא שהוא פרום וטעם ונתן, מבלי עכל
 דבר בהנאותו; 'הן לא יחסר לו כלום' (כתוב: 'ואם צדקה מה חתן לו'
 (איוב ל"א ז'). רק שאנו מבינים לו את חרותנו, אשר זה שורש עבודתנו לו)
 ובה עשה את האדם, ככתוב: 'בצדק אילדים עשה את האדם'; כי יוכל
 לרדם ולהטוב וליתן.

אבל כה הנטייה, וזה אשר יחזקו האדם למשוך אליו את כל המה
 בחתונתו, כה זה הוא אשר יקראו בני האדם 'חובת עצמה', והוא שורש
 כל הלינות.

יש אשר יקח ולא ישלם טאוות, הוא הנקרא גזיל, אם כבה יחלו;
 או גנב, אם בכל דעת הבעלים יקח; או רמאי, כשיגנוב דעת בני האדם,
 וקטח לזמן לו מנעמם, המספידים האלה הנם כלליים ותמימים.

ובכלליים — עושי הנלוותות, רוצחי עניים, ואין שומם לנו באדם, וזלה
 האל יתן לפרו.

והמפרישים — אשר נחזקוהם גזול, ומה אשר שמו לזם בני האדם
 שופטים ילדעשישים, למען הנביל מלישעיהם, ועוד ילמדו רעה את זמם לזרועיש
 קונטרס חסדו. — במקומם זה יצדק רבנו יצ"ל שר עבות הריש שום גועים
 הראשון וזה ידיום אצלי עוד מחוקים קלים תענו וזה חובב עליו ער מאו; וקפי לו
 סמוך במצותנו, לצדד המכסה כה נוסח ולשון קטנה מה, אבל יצדד חסר החלפת
 לזמן פה את נתינת והאשון, להצט בהם הנפחת את החזקוים שנוספו בהתח תקנה,
 מתו גם חתם שני עמי בביתו שכן חתום עוד חזקו עני חסדו, אשר את
 יקייים להרצוא ילמד נתינת והחסד אשר.

אשר שם על לבו ומחשבתו. בעל הפירה המפירה. כי הפירה טובה וחוקה. וכי יקוי המגלים טובים, למען יהיה מהם אשר יגלים. ככה דבק תהיה במה קינה אשר יטיב ויהיה חוליהו וכמה יתיר לו ימחלים. כי לא תפיק תהיה בשם דבר אחר, ויהיה תפיק ויהיה, והשואפה המיוחדת. לדבק במדות קונה. ועוד אחרת לו בזה, כי משפר מכל שמך רפ, שם שגבה אומה ומרמית לא מתינה ולא תהיה נטילתו יתירה על ערך עבודתו אשר יתן.

המקשה השני, מספרו על רבנו ישראל מאיר הכהן זצ"ל, בעל הפק חיים — ולא עוד וצונו לאות את הצדיק הקדוש הזה בודונו — הוא לא תפיק להמדים בהירותו, והיה לחנוני, המורה שמכר היה המעולה, המורה גדושה המשקל מבריק לילוקה תודיה. מכוון נהרו אצלו כל הקונים, ואמר רבנו ישראל מאיר זצ"ל: "אם כן, כמה יתפרנסו שאר החנונים?" ועוד לו לוחק, כי שפת את חבורתו רק לשעה או שעתים, עדי לירייה אחר פרטותו די פרנסתו ליונה בצמגנים, ומסרבה אחריו כן, למען הוהיה פרנסה מצויה גם לאחרים, והתבונן אח"כ, וירא כי גם בזה לא תועיל, כי רוב הקונים צמצמו עצמם ללא אל תהיה בעת המפירה; והסגור את חנותו, ויעזוב מלמוד ערך חנוני, כי לא תפיק לנרם צער לחנונים האחרים.

ואמר חז"ל: "מגדל הנהגה מניע כפי יומרו יציר שפטים" (ברכות יז ע"א). כמה היא מעלת הנהגה מניע בפני?

הנהגה מניע בפני, הוא האדם המעולה, אשר תפיק ויתאה שחיתו בהיותו יתירה על נטילתו. האיש הזה בהשתמדו שלא יכשל, לא יתפרנס ספרי מקלות שכלו ונפשו בהתבה או באומנות, שבכל אלה אפשר שיקבל יותר על ערך שווינו הנהגתו; ויכרח לעבוד בניגע כפוי ובויעת אפיו — הולל אדם תפשוה, המשתלמל בקטון התשלמותו; ועוד ייעשו אשר יתן בה, ודאי מורבה היא על השלמות, ולמה הוא גדול מרמא שפטים? זה יתבאר בעיקר חז"ל.

פרק ד' בשורש האהבה

אין אדם בעולם שאין בו נצטרך כח הנדונה, זה יראה בשפתתו שאינה שלמה בלתי יחידה, וכן בעצמותיו אל המורה אשר תפסיק, תפסיק ויהיה חזק לך האהבה, כי הזה ענינו כהמחשבות — המפודה מחבורה — לענין המור והשכח, ומה המה המעוצען חללי? — נ צ ר א ב ח ז ט י כ ל מ נ ס ע פ צ ק ח ט ו י ת

גם המעט אשר יתנו אין שרשו בטוב — כמה התנהגו או מספור רע ירע — סמך הנטילה הלא כל שאישים ומחשבותיהם בנטילה ידבקו, ואת אשר יתנו, הוא על מנה שישלו שבתים נגדו. חנוני, למשל, נתון מחורמו למען יריוהו; ובהנהגו לקונה סחורה יפה וטובה סוגתו היא למען יריות פעמים רובת.

ויש עוד רעה גדולה בבואו: — כי מאשר יישאפו אל הנטילה, יחורו זה בזה, וכל אחד יתאבק למשך אל עצמו את כל אשר יוכל, אמנם אין על בזה במשפט בני האדם; אבל האם אין ההמחלות מבואה לירי צער וספורי הרבה, וגם לפעמים לירי חלאים רעים וליתת קדומה?

אלה המה דרכי הפיו הראשון שבנושאים ונחמים, והמין השני, ותבארו דרכיו בפרק הבא.

פרק ג' המשא והמתן והטוב

אבל אלה המה דרכי הצדיקים שבבני האדם: — נחיתים רבה ונטילים מועטת; וגם המשא אשר יקחו, מוכרמים המה בו, למען אשר לום את התחית וההשבה, משאת נפשם.

נמצאת אומר, כי גם נטילים מפקור קדוש יתנה, מוסק תחיתו ולא יקנו ברעה — כי חנונייה — לעלמים, הקדושים אשר בארץ כמה, וחיבים כמה קונם ככל עניניהם.

ואין יהיה המשא והמתן הטובה — הנה נסתכל במעשי שני גדולי עולם, האחד כל יחיתו קדומים, השני מחורונו האחרונים, ונמצא את הדרך והשדה, כי אם בנטילים בלל לא נכשל לעלמים.

בחוקת כחוב: "ויתחיל תנן את האלקים" יאמרו חז"ל כי, תנן תפוך מגלים היה, ועל כל הפירה והפירה היה מייחד לקונה (עי' מדרש למחית ערך "תנן"). ושמעתי כשם רבנו ישראל מלאים זצ"ל, שבאר המאמר הזה באור המה, ויאמר, כי אין חובתה שמשעת הפירוח היה דבק במחשבותו עליונותו, שזה אסור על פי חז"ל, כי אין יתנה את יחידו לליר אפי' חסיד.

והנה מלא, לא יכלו לתקן את אשר חסר להם בזמנו, אהבת האב ובנו
 ורחם הוטר עמוקה ורחוקה, אהבת האב והבן, היא הנחת ארתי קטני והבטחתו
 גדול, והיא בעיניו כאלו הוא אחר, — עדיין הייתה מתגעגעת אחר שנה חמשה
 שהתירה, אבל, זה זה רק דמיון, ואף הוא שורש מדבר? והאז אשר תבא
 אמנו ונהיה את חילת חתירתה וזה אשר חסר לה, ועב אב אל האב במקומה, והאבה
 הבאה מן הנתיבה הזוהי, עברה כולה אל האב.

ואמרו רבותינו דיל רבא מצביע ל"ב ע"ב): "אורב לפדוק ושונה לטעון
 מצוה שנובא כיר לכוה את יצרי" — ואע"פ שבפירוקה מונע גם צער בעלי חיים,
 שהוא מאוריותא מ"ט, כ"ד לכוה את יצרי עדיף", ויש ענין בהו"ב כי בוטשו
 לשובא, גם הוא עצמו חסלק השמאה מלבו והבנים חתרתה אהבת הנהגו אל
 המקבל ממנו, ומי שענינו מקומות ריאה מפעשים באהל הרה.

כללו של דבר זה אשר יתן האדם לנולדה, לא יאבד ממנו, אלא וי
 היא המשמטה עצמותה, כי ירגיש אשר גם חלק לו בתוכו זה אשר נתן לו.
 זו היא הדבקות שבין אדם לנולדה, אשר נקרא לה בשם "אהבה".

פרק ז' ואהבת לרעה כמור

והבאר במשק המדומים כי לכל אדם יש נציץ בת הנתיבה, והו"ב כי לא
 ניהנה רשות לכה הנטילה לטל גם את הנצוץ הזה, שאמלאה כן וזה תועלים
 חרוב: לא היו נושאים נשים ולא היו מגדלים בונים, על כן גזר השם יתברך,
 כי נציץ זה לא יפדו מלבו האדם לעולמים, אלא יען כי מנע מאז הוא ענין
 הנתיבה אשר בהם על כן יבחרו באשר ימצאו תו בעצרתם: לזם יתנו וישבה
 ואתם אהבה, את אלה יחשבו כאלו שלום המה: משפתחם קרוביהם ריעהם
 וחבריהם: או את שאר בני האדם, לברכים ורעים יחשבו, ויהנה עשהם
 כמדות הנטייה, יחדו בהם והחטפו מהם ככל אשר יוכל.

אז יתבונן נא האדם, כי ל א ש ר י ת ג י א ה ב; וגם יהיה לו
 חלק בו, וירבק אלהי, כמאמר ווא יבחרו ויבין כי זה אשר יו חתש לו, הוא
 רק מאשר טרם נתן לו, ועוד לו חשב עמו, אם יחולל נא לחדש את כ כל
 אשר ימצא, כי אז ירגיש אשר בהם המה קרובה, כולם אהבה, כי כבולם
 יש לו חלק, ובהם המשמטה עצמותו.

לאדם אשר חובה לנגוע אל המדרגה הנעולה הזאת מובנת היא כמשהיה
 מנות המתיר: "אהבת לרעה כ מו ד" — "מפורך בלי שום מפריש... כמור

כל אדם יתאוה לנבים, ויש בהו שרתי בחינות:
 א) כי ירגיש את בניו שחייו כהמשך לעצמותו, לאור שיפורד מעולמו.
 ב) כי ירגיש צורך הכרח שיוצא לו את אשר יארכבו וישיב לו.
 ג) וכן תגנו רואים בהולכים עריקים, אשר כניסו קומוים לנבים והיו להם
 לבנים: וגם יש כאלה, אשר כלב או שאר בעלי חיים יקדכו אליהם, וישיבו
 להם כאשר יעשו, הלא גם זה לאור, אשר שורש כח הנתיבה שמתו הוא
 בעצמת נפש האדם.

כאן שאלה נפש עומדת לפניו: תו האהבה והנתיבה באות כאחת, האם
 הנתיבה היא מולדת האהבה, או לחיפ, האהבה באה מן הנתיבה?

הורגלנו לחדש את הנתיבה לנולדת האהבה, כי לאשר יאורב האדם,
 ייטיב לו, אבל הטברה השניה היא, כי יאהב האדם את פרי מעשיו, בהדיגישו
 אשר חלק מן עצמותו בהם הוא — אם כן יורה, אשר ילד או אמנו, או חת
 אשר גדל, ואם צבא אשר נטע, או אם גם מן חלומם, כמו בית אשר בנה, —
 נהנה דבוק לעשעי ידיו באהבה, כי את עצמו ימצא בהם, וכן מראמי מקור
 בדברי רבותינו וכוונם לברכה כספרה את השנה, כי כן שוינו במס, דרך
 ארץ זוטא פ"ט) "אם חפץ אתה להודבק באהבת חבריך, הוי נושא ונתנת בטובתי".

ועמוקת היא האהבה הזאת מאד, הלא נראה מה שכתוב בספר חזקוני ה'
 (שהוא המקור והמקור לדעת את עסקי כחות הנפש עד תוסם כי רק הברוא לברו
 הוא אשר ידע את מסתרי נפש האדם המושך אשר עיר):

מי תאשי אשר בנה בית ולא חתב מי
 מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו מי
 מי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה מי"
 כולם יחודו מקורכי המלכותה בלי הפישי, והקושי ולי, יען אשר חזמה
 אהבתו את פרי עבודתו באהבת אלוהיו.

והאבה הזאת, היא אשר חבה מן הנתיבה בלי ספק.
 ראיתי מעשית, והנה הורים צעירים ראו את כל המרת ויהיה בבנם
 הקטן, בשעת חרותו, ומלחמה פריצת במקום המה ויבחרו כולם משדה המלחמה,
 ויקץ ומקרה, אשר תאציבים הפחיתו בין חרביקים, והאם עם בנו נשאור לצד
 האחר, והאם לצד השני, וכן נפרו, בינוים ונענועיעים, מהם שנים עד אשר
 השקפה המלחמת, והשילום שם אז מקומה, והתעורר יחידו בני המשפחה כולה
 וישמחו איש ברעהו מאד.

וכן אני אומר חמיר לזוג בעת שמחמת כלולותם: — "החזרתי יקרים, שחמדו למשאור לשתבשביע נחת להם, כאשר הוציאונו בכס בשעת נתי, ודעו אשר ברבע שהתחילו לדרוש דרשו דרשו זה מזה המה כבר אשורים מכם ותלואי".

וישנם בבני האדם אשר לא יחפזו בנישואין — הוא מאשר לא יוכלו לפרד מבת הנשואה אשר יחזקו עליהם, וגם יד הטבע לא חופל לקשחתם לתומכם, אפילו לפי שעת. וכן אלה אשר יחפזו במעשיו בנים — תופעה חזרית ברוחנו — המה שגורלו הנשואים; לא חפזו ליתן אפילו לבנים. אבל הקשר הטוב בין איש ואשתו, והנה כאשר שניהם יגיעו לזמנא תמננה, או אהבהם לא תפסק, והיחס ימלאו אשר נחתו, כל ימיהם אשר יהיו עלי אדמות.

בשואמה

בני אדם מעדיפים את האדם השואה, וכן שמים לה לחנך את בניהם לזיומת בעלי שואפת ומרין, גם כבר חכם אחד החושבים כי השואפה — חיים, אבל האם נכון הוא הדבר? וה השואפה היא רעבון. כאשר ישאף הרגע לאכול ככה כל אשר ישאף אליו האדם, רעב הוא לאות דבר, על כן טענת הדוגמה שעה החושב שהוא באמור שהשואפה — חיים: תעבודו אוננו חיים, אלא הנה רעב נהנה, עד שישביע את עצמו, תעבודו הוא אשר שם האל ב"ה בברואים, ללמדו להכירם על תפישם אשר יעשו לקיום גופם.

ככה, גם שאר השואפות טענו רעבון זהה, שלוחי יצריי לזבנוג אם לזבנוג אם לזיעה. נכבדנו בבגלי חיים, ונמצא כי כל הידענים יאכלו וישבעו, ולא ירפאו, לאכול עדי ירעבו עדי, — חולת החזה, יאכלו נבלי החיה כי לא ישבעו לעולם. ככה גם באדם, אותם סוף לא ישבעו, לעולמים זה הוא חולי רע, ולא רעבון הסוף לבדו ישיגו חזירי לעולם, איא כל השואפת החומרית מנודו

ממשי' (מסולת יקרים פ"א) כי בנפשו נמצא אשר אהה הוא — אחד הניב, וחרישי ורעשה ברוחה, כי הוא כל כ מ ר י.

באהבת איש ואשה

אהבה זאת היא דבר פלא בנחות הנפש. לכאורה היה נראה כי באמת אין תוכן פנימי באהבה זו, אלא שרוא צצה עמוקה של הבורא יתברך, למען קיום העולם — כמו שנתנו בנו את הרעבון למען קיום הגוף. אבל זה חזקו מלהבין; זה כבר התאורה נמונה בלב האדם, וכן תפוסה לבנים, והלאה נספיקו לתפלות הנ"ל, אם כן למה נוספת אהבה זו? ומשערת אומרנו, כי אהבה זו היא תולדת הבורא הטוב, אשר יחד הודאת הודית על דבר עולם זה אל זה למלא את חוק טבעם, אבל טעמים המה האופורים כן זה כל כך ירבו כפויי הטובה בין בני האדם, ולא ראויים שתחסר להם אהבה זו.

על כן נאמר, כי אהבה זו באה על ידי השלימים זה את זה, והן שם נאלו ב"ה ככה מבינים באהבה זו כל שאין לו אשה... אינו אדם שלים (ב"ה ייז), ונחות האדם לבדו נהנה חסר, כי לא יוכל למלא את תפקידו על כן ברוחם נותנים השלמה זה לזה, יאהבו זה את זה, כאשר נהבאר, כי נהנתו יאהבו זהוהו, אשר באהבהם כל שאפתם היא ליתן ולהשפיע נחת ועונג זה לזה.

והנה יתבאר לנו עוד דבר נפלא: למה בירוב תפישים לא יארטו ימי האהבה הזו? אך פשוט הוא, זה בני האדם בכללם נוטלים המה ולא נותנים, וכאשר יחזקו עליהם חוק הטבע (לדוגמה תולדות), הרי לנחותם ואהבהם, אבל חוש מהרי, אך חסל מהם יד הטבע, שבים המה לזיות ניטלים כשהיו, גם לא ידעשו בעצמם את השעה אשר החליטו בה את עצמם, וזהו אשר התקשרו חזקיהו לזיות נותנים, מעומת היו לנשלים, וכל אחד ידו יש מניעו אשר נפלא את נחבתיו אשר החזיקו לו.

ואם אפשריות היא האהבה כמצב כזה?

המבונה למרות, וראיתי את המנצח רץ מרחוק; והנה כל דרכי אשר רץ עלתה מלאה דם מדמו אשר זה מפציעו הורבים אשר מצעו חבירי, אמרתי ללבי: הן דכמו הוא אבל ישבע את רעבונו; עליו נאמר „בנפשו יביא לחייו“.

ושבתי וראיתי בנשארם, והנה מצעיהם עוד רבים ורעים מפציעו דמם אבי, ובהם סר מהם ומה הועילו במלחמה? יריגשו חרפת מנוצחיהם, אשר הברם תפם וגם אלף ושבע ורשף, והמה שבעי מכות וגם רעבונו, זה אשר לנצח השבענו לחלום, עורנו בחוקן כבדראשונה.

ענה בהתבונני לרעבון השואה לחומריה, עלתה בוכרני הפעיהו הזאת, כי חזית משל לביני זאדמ, הן גם המנצח בהתחזותו פציעו היא חולה, עיה ורגע, וגם כי נצחוני אשר נצח איננו שוח מאומה, כי רעבונו לא ישבע לעולמים, אלא יכפל וירבה, כמאמר: אבל אם היה הוא גורל המנצח מה ילדה חלק המנצח? ורוב העולם מנוצחים בהתחזותם.

וזרי להרגי כי השואה — הרעק הוא האומלל שגבל הכרואים כולם.

אמנם, ידעתי את אשר משאלני:

„גאוך הוא השואה אל הטוב?“

אל כבר המענו בזה אל התפרש שבין הגיון והגשיל, בין השאפות של חזונה ונטילה, ומהו איזה בפקי הבא.

הוספה לפקדן ז'

מאת המחבר זצ"ל

וכי חסאל: למה הוא זה, אשר לא ישבע השואה מאשר ישג יגיע אליו?

יש בזה רוב עמק ומלא:

הלא השאפתו הוא כי המשיך, אשר ימשיך אליו את אשר מוזהר לו, בלחמ שאתו וזאת לנצח ובעתה, וישא רץ, והגשע והמכונה יצא את כפתו שוח דבר שיש לו קנהו ושקיעו, אבל זה שגשול זהו השאפתו לפקדו וכוונה הוא אינו מפקד ובר דוק וקנהו, אלא שמשלת עליו מאחר חזיונותו, מלאכותו, לזרז את חותמו לקחת לעצמו דבר שיהא

וככה אמר חזיל (מתחזיק עליו ע"ש) על אחד הרעונות החומריים: „משבעי, רעפי“.

ונשוב להבונה, כי זהו על החזיר וירחמותו, וכפי אשר חסדיו לו רעבון, כי חסדיו במנוחיו, שמעוים לו בכל מקום, וזה אשר ישלכו שאר חברואים יאכל, (ואם חפצי, תראה בזה נפלאות מקשה זו, שביא את החזיר לבשר את הפסולת שלא תחזרה בעולם, על כי עשתי רעב חזירי, ולנצח ירבה במעשת חניקיו ולא יחזיל, על כי לא יסבול החזיר שום צער ברעבונו, כי נחפז הוא שממלא את האוזן חמדי, וחזירי המה חיי עונג שאין בו חספי, לא כי תאדם הרעב להאזות יצרי, זה אשר ישאף אליו, רחוק הוא ממנו

מאה, מלקוחו כבודו, ובמקרי רב, ילחם עזי יגיעו את אל חלק מן שאופתו, ואם הם שנים הרבה יחיה, לא ישיג אל חזייה, כמו שאמר חזיל: — „אין אדם יצא מן העולם החיזי האזות בידו“ (קולת רבה פ"א מסק ג').

ורעק מזה שאינו רעב מחסיונו של אחרה שעה בלבה, אלא ירעב גם בחשש מחסור, אשר אפשר שיגיענו לזבא ויכפיל את הרעבון והגדול הזה עליו חושש של כל חומנים, גם זמנים כאלה, אשר ספק גדול הוא אם יהיה אז ביד החיים, וגם ירעב לחוש רעבון בניו עדי יכריתנו רעבון והחזיר לעבוד עבודת מרד לזכות כל זה, לזאת דאגת דאגתו, אפילו ונזינה והפסד לבל אלא, ובל אשר ידבה נכסיהם, ויוסיף להכיר חכמה רבה, ככה לעומתו ירבו דאגותיו, ויגדל רעבונו עד שיקראת בשוא.

ושאפותו הללו של חכמה יעמוד לו מנוח, ולא ינחזרו לחשתמש גם במה שיש לו לצורך שיעונו; וע"י זה, אילו הם אפשר היה לו לחשקיש רעבונו של עצמי במקצת, וזרי השאפות הללו לא יקחו לו, והמצא רעב רעבון נראה מכל עז, עז שימותו, רעב ורגע.

לפני שנים הרבה בנחזיר דוד ארצות זמנו, ראיתי עזת זאבים רעבים, רצצים ומחששים זנוהם; וימאא בלולת חזק קטנה, מושלכת על דרכם, ויפקצו כולם עלתו בבהוליהם ודחופים, אבל לא יכלו לאכול שדף, כי כל אחד מהם פקץ על גבי חבירו, ויחזפנו מבלי השאיר לו מקום, ובה נשבר זה את זה, וילחמו זה בזה עד אשר כולם היו מצרעים, ויהו דבם לרוב וכתו נלחמו עד אשר כולם שמו שיוגהם בבקיה, ותעבור רגע ותמה גם אלה החזירי זה בזה, כולם ימחו ויכו ויגשמו איש את רעהו, וישוד ופצוץ עזי וזחזח גברי, וזחזח ונבלהו ויגמו.

חבתי אתי למה ששואף לירבק במה שאמר לירבק בן, כי האמת לא חבה ולא יעלה בידו אלא הצניע. אשרי מי ששאיפתו הוא לקנות קנינים במשען, שאין דבר מונע מקיום שאיפתו. איך סבה בעולם חסר חבל לנצל מנוח קנינים אלה? והוא מאמר ובטח בעולם הזה רחב.

פ ו ק י ה בשאיפתו הטובה

נעמיק נא קצת הפעם

הרעבה הוא את לחסרונה, כי המחסור בגוון הנדרש לגוף האדם, הוא הרעבה; וכן הוא בכל השאיפות: השאף חסר את אשר ישאף איתו. ואת אומרת:

השאיפה היא כח המעורר, ומשורר אל האדם דברים שמלאו את חסרונו, וכן השוכב, הוא אשר נהמלא חסרונו. וכאמור, השאיפות חוללות כח הנהגות, אין להם שובע, כי חסרונם לא ימלא לעולם.

ואך הוא כח הנהגות?

אינו כח המעורר, כי יבוא משלמות ולא מחסרונו. ונבאר: —

איש כזה ובלבד אשר דבר חסריו אינו שור בעיניו לחתענין בו, ושמה במלך שיש לו, ובלבד אשר ימצא לו ישבע. —

וזו היא ברבת הדמיון הברוך הוא, ואמלת ושבעתך, מתנה טובה הוא לאדם מה, והברוך, שירכיל להיות שלם ולא חסר, אשר לזאת נוצר.

ואמרו חז"ל (אבות פ"ד ט"א): איזה עשיר תשמה בחלקיך? — הם בארץ חבבתם, בזמן בנין האדם, והוא כי המשתדלים בשלמות הנפש ישבעו ולא ירעבו. ישמה בחלולו ולא ישאף לחסירה בחומריותו. — הוא העשירי, אבל כל שאר מלכיות בני האדם חסרים תמה, עניים, רעבים.

כח הנהגות אינו שורה אלא על השמה — לא רק מפתח — חלקו, והוא ורק הוא, תמה כמה אשר מסווג ויפיון ויעבור על כל גזרותיו, וזאת היאהוה כי השמה, כל אשר תהיה שמתוה, ירחיב לבבו, ויבקש את אחרוניו ליהנות עמו

חזקת לו מ ל ו ש ה א ר ז ה ל ג, ונמצא כי לא נפתי חשיבות עצם הנענינים שאף השואף אליהם, אלא אך הריק ההכרחי כי חזקה לו המה.

ומכילא — וזה לך האמת כי כך — כושיצו הענינים אשר ישאף אליהם, שוב לא ישונו בעיניו טאמנת, ולא ישבעו את האוהות: וזהו כחאחר, כי לא יספיק ירמק לשבור רעבונו כמה שמתו והואה, ושואף אילו (שהרי דוב מ'שירי'ם' ישאפו לבשר, ויפסדו נפשו עליו ויהי מרוב הענינים כאלו יש לו מלא רחוק מטחנים רוצה י' מאמת) אכן גם כזה מתחבבת הפתו כבהראשונה (קולת רמה, א', ל"ד).

ולא רק במקומות הממון והכבוד אחרים, כי הוא המה גם במקומות חומריות אחרות, וזהו אשרי נבחרה (סוף ספר דברים) פעשה בני שיהי חסור לנאוף וזהו נבחרה בבת הנבל, כי הנבל ויבקש ללכת דבר ששעם ממנו חסוהו סודומות; צעק לו אותו נואף ונחליל, אמר עש רבא שאר שום חשש שנואף היה בגמלתו, כי אם כן היה מנחה למת, ומקשה ומבטא: ששיאף ל ומקדצת שאלו הייתי אמר שבאמת נואף הוא אבל נוח לו שיהי המכיל כיו שהוא האשה עליו בבחי' "מה גוברים ירמקו ולום חסרים יעסי", אבל עדין קשה אילו באמת הוא כן; ומתעשים עם בהוסמות שואף אנו ורוץ ענין זה של מים גוברים ומקדצת" והכרזים עליהם עיני.

ובאורו נענין כביל, כי בעצ'האמת לא ידע שחחיתם יחזותו בזה דוקא מה שנובאקש נמנו ממנו לפי שעה, וזמן אז ישאפו, ללא קשיים ובהיות, כב יסוג סמסו ויספו נענונה, הוא חבבת שכל אשרי חלוי בהשגת מביקש זה דוקא, ואם רק ישאפו, שאשר יחיי לעולם ו אילו ידע באמת כמה כן והמניין יש בזה כבר אל היה דורך אחריו.

וא"כ כבר נחמלה לפננו המינס למה אין שובע לשואף, כי ללא דבר שואף, ואך רוח ישיע.

לחומתו זאת חמית חכמים: למה לא ילמד האדם מן המניין, שכל ימיו דרוך בשאיפות עניני העוה"ל, והשיגו אותם לא נהנה מהם, למה לא ילמד לחיול חסם? אם כבר חבבת בהשגתו הראשונים שום רחל, למה לא ידע כי גם החוסים כמחם? את הוא השכל אשר יתבאר בו המין האנושי?

על זה אמר החכם סמל אדם:

ה ב ל ה ל י מ ר ג י: ה ב ל הוא המשוקה לחומתו ונעוה"ל, כי זה אשר חוץ ממנו למת הוא לו — וזה ה ב ל י מ ר ג י, המה כל אלה שהשגת משאמתו, כי לא ישבע חוס; והיה זה לאית שברואי ה ב ל — כל אשר יתקדו בו עור — יצ"ה ה ב ל.

וזהו צריך לדעת כי זה שקרא את המנין "קידו", אינו אלא דמיון, כי לא יוכל האדם לקנות דבר אשמי שיתאחר עמו ויחיה חלק ממנו כמחם, ואין צורך לומר כמחם ענין תכפולתו הוא רק אשר תפנים יודעים ויחי מוכנים להשתמשות אים יודע, ולא יקחם ממנו

Handwritten mark or signature.

ותהו כל אלה שרישם בכה הנטילה, שהרי לפניו עצמו הוא עושה, אך טוב ששתמש באלה לצורך ההרחיקה; כמו שצאנו: "ואתה את ה' א' בכל לבבך", ופי' חז"ל: "בשבע יצבדך" (ספרי). לאמר, שישתמש האדם העולה במדות יצרו להענין צרכי עלייתו.

ועוד כזה דבר נפלא, עצה טובה מאוד לקנין בה הנתינה לאשר יתעסק בה.

הן כה האמנות, להבין דברים דקים בכה המדומה, ממה ואלו ואלו האמונה ודרכי פניו פריש אשר לא יבחינו אחר, ועל כן יבטא אותם, אם בדברים או בבמה, אם בפלל או בתמונה, צריך להיות אמו גדול לביטא למשל את רגשות האדם בראייתו לבד, אך היא מרגשת וחישה בודקת ופדסיית נפלאה, והיא בעצמה לא תגמול לאמנות, כי היא בטבעה עושה אבל האשר יתבטא הלבשה דקות כאלו תהם עושים רושם בנפש כל אדם.

והנה עם היות את גזון האמנות בכל אחד מני האדם, אם רב או מעט, וכל אשר יתבונן יצטייר לעצמו מה ירגיש הרבה תהיה ועשה רושם בנפשו.

בה ישמשו האדם העולה, לשם הרחיקה בנפשו, וכן הוא גם לענין בה הנתינה טובים שיגיע האדם לשמחה וזדבוקת בהיותו ואהבה (שהמה שיש בה הנתינה האמורה) יצטרך בנפשו את צדק נפש הנביל והאנוני לכל פרטיהם וחלקיהם, ואיך בעל עמו ודומתו, כן יצטייר לנפשו את גדול שמהו וקטלו האשרו והשינה את אשר ירגיש לו — או ביצע כן בידו הוא טעם אשר רב בהו לעתה בהתינה ואלו תהי' לו הנתינה.

ואם לא מספיק אהבו את רעותו למעול עליו ציור זה, עדיין יכול להשתמש ביראה ולהרגיש את ה' ב'ו' לזכות בתו, וכן תצויר יגיד לו אוד התנה צריך להרגיש, ובאשר ישמול להוציא לפועל מ' ע' ש' ה' חמסה אז מעשיה יעוררו את כה הנתינה מפניעונו ג'כ.

אבל מניין שטוב וזה ככה הנתינה, שוב אנו צריך להעשה'אמה, אלא טבעו חדיש יעשה את שלו, יהיה נתון בהנתינה בקיפה, מפריכות לכו הטוב ולא מניין שאיפת מילוי חסדונו חוששה לעצמה.

כמה הוא, ונתנה הוא אשר בהנתינה טובה, וכל עניני עלימו עניני נשואים למעלה, הוא ידאה בכל דבר גדול וגם קטן את חסדי ה' כי לא תמנן ותאז טובותיו אשר אין קץ לתו, ויהי בראותו כי כן הלא ישמה במתנתה והאיה שמהו רבה, ויהי חזיון האשרים תמיד.

מן השמחה והאשר האלה יביעו הנתינה והאהבה; ולא תבא השאפה אל הטוב מן חסדונו — כאשר באת השאפה הרעה — אלא מן הדבוקות, וזו היא מדרגת העורקים והעוקלים אשר יקשה מאהבה.

וכבר ביארנו לנו חז"ל ענין זה באמרים (ברכות טז ע"א): "גדול הנתינה מיגיע כמו יומר נירא שפוס", לאמור, כי הנתינה מיגיע כמו — אשר יתארה תמול ליתן יותר מאשר יכול, — והינו תורה ככה הנתינה (כאשר התבאר בפי' השלישי). גדול הוא מירא שמים.

ולמה? — באשר הנתינה עושה מאהבה ה', וגדולה מדרגת האהבה את ה' מה אשר ירא אחר.

אכן עורר לפנינו לברך את דבר המרחם והנשוא בעל עם חבורה, אשר תמה ממדות המעולות שבני האדם, אבל בהן יצטעקו בצרה חבורה, וכאלו יוסר לעצמם יחשב לזמן, ומקבלי עם האחרים חשיבה את צדק לזמן של תנוגים. — ואם אין זה ענין של חסדונו והשקלתו כמו השאפה הרעה? את זה יבאר הפרק הבא בעיני.

פרק ט', איר' יתקרב האדם אל כה הנתינה

טוב שיגיע האדם למדרגת שלמות האנושית, הרי הוא חסד, אין לו השאפה הנדובה, תבאה מנין הרחבת הדעת, שמתבארה בפיה, ועל כן בודק עליותו צריך הוא להשתמש לצורך הטוב גם בשאפה, "רענונו" — שאיפה של מילוי חסדונו, הנדבעת ממה המוסר והנהגה עצמו.

לכסיל: — בין אדם למקום, יעשה שלא לשמה, כלי לצורך ע' צ' מ' (ומנין שלא לשמה רבא לזי לשמה); ועשה מיראה, הרי שירא ל' ג' ש' ו' מעושי; ועשה עי' לכל פרם, והי' שמבקש שכל ע' צ' מ' ג' ו' וכן בין אדם לחבירו יעשה כאלו; וגם מוסר החיים והמדות והנהגים, והנהג בעל עם חבירו, לא ממהות הנתינה הקיפה הנה כי טובה מעשיו והיא, אשר ידחה את צדק ע' צ' מ' ג' ו', שתצטעק בראותו את צדק רעמו.

פרק י' ה'רפואה לשאפה הרעה

איר יגבל האדם משאפה הרעה?

זו היא שאפה תמורה. זו השאפה הזאת מחולקת תוצר הרע היא, ואם גם נלחם בנפרד ונוצחני ולא אין זה אלא במקשה, אבל מי יוכל לנבש את לבו שלא תאמר?

אבל חכמינו ז"ל הקדישים, גילו לנו את זה באמנם (סנהדרין ק"י ע"א): "מששבעתו רעב, מרעבו שבע" לאמר, כי הרפואה הבודקה והאמיתית לחולי השאפה הרעה — האמת בה תטילה — היא לרשאת את הרעבן ברעב ר"ע צ"מ.

כלל הוא: הרעב את צרד ויברל מקו? והקל חרומה ורעבון הוא לצדיק, בוכרו כי לא יתאחרו הנביחה ותטילנה וכל זמן אשר לא יפדו האדם מכל הנטילה לנפדו לא יהיה לנתן (ע"פ ב"ב), ולא ירובק במדת בריא (ע"פ פ"א).

וגם מי שלא הניע אל מורידת הצדיק, ישיים אל לבו כי בחלוחת את חילי הנטילה חזיו אדם חיים, וכל טוב לו לסבול רעב מועט, מאשר ירוס את כל אשר חייני (ע"פ פ"א), או תקל היפואה, ושם ורפא לו.

ע"כ יזרחו הצורדיקים מאד מאד, שלא יבואו לירד בטילה, ולא יתנו ממנה כלל, למען לא ילכו ברשתה, ואמר חכם מכל אדם: "שונא ממות יחיה", ותמהו רבים, שנאמר זו למה הוא ואין תביא לירד חיים? וברך הוכרנו את חסדך בסוף דפוק ה'ראשון, ויענינו לבאר ב"כ"ד. — אבל בכל מה שאמרנו למעלה חזי' התבאר דבר זה היטב מאילן.

פרק י"א הכרת השוב

מה תהי הכרת השוב והודאה? אה הוא מקורם בנפש? ומאין תבא כפיית השובה, אשר רוב בני האדם ישליו בה?

גם בהם חכמי את התנהגות הנפש:

אילו דבר מאד רעמו, תעוררו בו הרצון לשלם עבוננו, ואם לא יוכל לעשות זאת, לבו ירדגש בחובת הדין — וזו היא אשר נקרא לה בשם "הודאה".

אבל הנוטל שאמר חזירי למשור, אילו את כל אשר יוכל, הו' בוטילה ותן ברחמינו ותן ברחמינו, ונקיב לבו לחשוב כי זה ל שלז הוא ובשכילי, על כן במנועו דבר טוב, אשר חשב עמו חכמו, לא ירדגש בחובת השלומון בל. הוא אשר נבונה: "כפיר טובה" — ואם מראה את העטל כי יודה, ולפעמים גם באופן קטן מאד, או תאמרו בו ובהודאה, כי בשפתיו חזרו, ולבו כל עמו. אז באשר בהפעו לסבב אילו עוד טובות רבות ומתנות חשובות, יתלכש בסמת מכיר טובה נמצא שם והודאתו — וטילה היא, כי כן היא נחמת.

כלל של דבר: הכרת טובה היא חולדת בה הנחמה, ופניה טובה היא חולדת בה הנטילה.

פרק י"ב העולם המתוקן

שאלוני: אם באמת חפץ תשי"ת שלא יהיה האדם לנטל, אלא שיסתפק בכל אשר יניע אילו על ידי עצמו, אם כן למה ברא את האנשים בעולם אחר ויעשה להבותיהם, הלא טוב היה אם כל אחד מבני האדם נברא בעולם נטוח לעצמו ולא חזרה אפסדות לקפאה ותחיות?^א

וחזי חשובתי פי שנים:

ראשונה, אילו לא נברא האדם חכמי לא היה במור בין נטילה לחתמה, אלא הנטילה יהיה נשללת ממנו כמה חטבי אבל חפץ ה' בבריאה האדם והו' שבוין בין טוב לרע ויבחר בטוב, ע"כ נחמו בו שני הכוחות גם יחד, וישם עליו לבו כמה הנחמה ולרעק את מה הנטילה, והו' תצלחתי בעצמי? והבא? וכל זה אמרה חזרות: "חמיים חממת נחתי לפניך... ובמותם בחיים".

ושנית, כי אילו לא היו בני האדם חכמים, ולא היו צורכים זה לזה, הלא לא הייתה אפשרות גם למה הנחמה, כי לפי יתן האדם אם לא הייתה מי שיקבל ממנו?

^א ועיי' עוד במאמר "חטרי הנפיל".

ותאחר קרת מטהר קרקע של אשפה, ומצא בה מפתח, הוא טען שברצונו היה רק לקנות את הקרקע, אבל לא את המפתח, וכל המוכר לקוח את המפתח והמוכר טען שמכר את הקרקע וכל אשר בו והמפתח של המפתח ויכן אלהים מלך קציא וישאל אם יש להם בנים ובנות, ומצא שלוח יש בו, ולזה יש בה וזה משמם המלך, שבהם יחתנו ויקחו את האוצר, ואת המלך את אילכסנדר נומייה, ושאל אותו: "מה, לא טוב דברי? אם היה דבר כזה אצלכם אך הייתם דנים אותו?"

אמר לו אילכסנדר: "חיינו חורגים אותם גם שניהם, והמלכות היתה ליקחת פינוגם של שניהם".

שאל אותו מלך קציא: "האם תשמש זרותם אצלכם?" אמר לו: "הן", שאל אותו שוב: "היש אצלכם בפתוח?" אמר לו: "כן".

אמר מלך קציא לאילכסנדר: "לא בוחנים יורד הגשם ולא בוחנים תשמש וזרות לבם, אלא בנות הפתוח, שנאמר: "אדם ובהמה תשיע ה', אדם בכותו בהמה".

המלך ראה לנו במעשה הפלגה הזאת, את המרחק הרב והעצום שבין הנחמדים והנוטלים.

כשבאו שני נחמדים, וכל א לא חשק ללכל מרעהו, ויקריבו את משפסם לפני מלך הנחמדים, הוא דן להם: "תשתחטפו"; כי ככה הוא מדה הנחמדים, להשתחף בנחמדי וגם בקבלה, וזה העולם שלם ובלב מלך הנוטלים וזה משפט אחר, והאמר לדון את הנחמדים הנחמדים, כמחזירי עולם, משפס מהם, וכל אשר להם, גם לבניהם לא יהיה, אלא יקח ללכלתו.

אבל מלך הנחמדים בו רבו לו באמרו: הלא הבהמה טובה ממה, ואם אחת גם חיה חסיה, בכותו הפתוח הוא, אשר אם גם לא חדיץ להטוב, אבל גם לא חדיץ כמחזירי.

נמצאנו למדים פה של דבר: הנוטלים מריעים זה לזה, כי הנוטל עושה גם את זה שנוטל ממנו לנטול כי ילך ויודיש ממנו את אשר החיוב לו בנטיילתו, אבל הנחמדים משלמים גם את הנחמדים עם את המקבל לנתון בהפרות את טובתו אשר קיבל.

ויקחור אחד החברים וישאלני:

אם כן הוא, שאין מציאות לנתון בלתי אם יהיה גם אשר יקבל ממנו, הלא יש גם רעה רבה במעשה נתנותי, כי יעשה את הבריו לנטול? וגם כי אא שחידת העולם מהותו כולו, שאם יודו כל בני האדם לנתונם, כי הוא זה אשר יקבל מהם?

והנה שאילת דעת שאל, אבל המעמיק לחשוב ימצא שחזונו מוכרר מצומנו הוה: תכרש גדול יש בו, מה מ ק ב ל, ובין מה נ ו ל, וכן בו הנהיח, לאשר יקחו ממנו, ויש לנו להזהר שלא נעדיב את המושגים.

יש אדם אשר יקח וגם יקחו ממנו, — הוא בעל כח הנטילה, אשר ליקחור בהת משריש אתה עצמו, ויקח ולא יקח מאומה, וכי יקחו ממנו הוא מאשר אין כדו למנוגו.

ויש אשר יקח וגם יקבל — הוא בעל כח הנחמדה, אשר נהייתו נחמדה ממקור הטוב שבלבו, ובער אשר יקבל תמולא לכו בתשלומי הברו טובה באור הדבר, כי שניהם, בעל כח הנחמדה, וכמו כן גם בעל כח הנטילה, עניהם משלמים עצמו מה שצדק אלהים ברוב הפעמים, אמנם הנתון לא יספיק ללכל בלי תשלומיו, ולכל הפחות ישלם בהכרח הטוב, והנוטל לא יחמיק לשלם מאומה, ורק כאשר לא יתן לו בלי תשלומיו, אזי בעל כרחו ישלם, ומעשה מאור שאדם זה, אשר כח הנחמדה נה, ישלם למעט עמו בהכרח הטוב, והלא בעשורתו כחה לא יתפתח בו כח הנטילה לקולם, אם גם הרבה יקבל מאחרים.

והו דבר העולם הממקילי:
 ירבו בו הנוטלים אשר יקחו ויחטפו איש מרעהו, סדר תכרתי כוח הוא אשר ירבה את המעטת והחמרות ויביא לירי מלחמות וריצחות, גלות ורעות, באמור בפרק חיראשיו.

אבל העולם המרוקן:
 כל אדם נתון ומטיב, ולבו רביע הכרה טובה על אשר יקבל מרעהו, תכרתי בני אדם, בהיותה כחה, הוא החברה והמנוקה והמאשרת, רבה תשלום והאבות והוא אשר יחפיק חי, מה

ויש רמן לענין זהו במעשה הטובה באמרוש רבה (פ' חו, ל"ג, א').
 כהוב שם, שאלכסנדר מוקדון חלף אל מלך קציא, לאחורזי חזיר חסר, ויבקש לדעת איר דנו שם את ריניהם, ויהי היום, ויבאו שני אנשים לירי,

הוספה לפרק י"ג

ואשר אמר, לנסות עמך בטובתו של הנביא, מהו "לנסות"? זהו יש בהו ענין עמוק מהו, ואפשרו מה במקרה, והיה למעשה בו לזכותו.

מאשר נספר אדם לכתו עולמו, ורצה אל עולם האמת, יתנו לו לנסות כל חוברים במאשר הם באמת, וידעו את כל המון ספרותו אשר ספרו, ויגלו ויגלו ויגלו אשר תמא כל ימי חייו. כי הוא כל ספק, שחיי אין עד הרגע בעולם האמת, ואין יאשר לו יש הסעות ז אמונם אשר חויל: ועודו יום, "ישעים אסילו על פסחו של דהום אדם חורום בתשובה". והוא המלה האם לא ידעו את רקת עונותיהם אמיל בעולם הזה ז

אך זה הוא ביאר הענין: הדיעה והשאשמה, וברבים נספרים המה, הלא תראה אשר ירצה ויחצה ויברים אדם כי ידע שישפוט את בראותו, ולא יוכל למצול מן המאמה בדיעה.

והנה לא מקרא חשבה אלא אשר י צ ו ב א את עונותיו ומעשיו הרעים, אבל ענינה המעשים, צינה חיות בדיעה בלבה, אלא כשאשמה, והיה כי ישוב וישנה את שאשמה לבה, ולא מאה עוד כשחיה או חשבונו שלמה היא.

ועליו לנו חז"ל בהו דבר נמלא מאו: כאשר נמת האדם, ונפשו שבה אל עולם האמת, זה הברז הנמשך את חוברים מאשר הם, וכל סעיותיו יתבררו לפניה, אבל שאשמותו הדיעה, אשר היו לו בחייו, כבר נקבעו בהו ויהו לקחו הנמשך, על פי אף שימכורו ויעזבו לעש כפי אמתתן, מימה וששאשמת שאשר בהו כשחיה, והו אלים:

אמיל על פסחו של הנרעם" — שבהו ויאם את צרת הדיעה מאשר רוצה — אדם חורום בחשבה" וששאשמה ליעזבו חיותו לים לקניה, ולא חסדו מהם.

כמה הוא אל בענין הכשרו בטובתו, מי ששאשמו חסרותו, והוא מן הנחלים, אשר לא יתנו לו לברר טובה וכמו שהתברר בספר הוילום, גם "לבטוח", כאשר יתק אל עולם האמת, גם א דיהו כומר משובתו של הנביא, הוא יכין או וידע, את צורך הכרת הטובה, וכל כמה בול בו, לא יוכל לחדש בו חודוה, כי קנה לו את כל חסותו, והו כמי יתנו חיה אל בית עולמו.

אמנם ההלוחה היא חכמות בו יתברר, והיא השירה הנחמדת בלאפנים וצדקים ואין יוכל לכות בנחמה, אם חסדו לו הובקמתו והו הוא המוסר אשר חז"ל לפברי חטובה, והאמרו לו כי יספור חז"ל את חילקי ליוליה חרב.

עבודת האל בניהו על יסוד הכרת הטוב. הלא כה פמורש הוא בכל ספרי הקדמונים אשר על האדם ליהדות לתי הטובת אשר יעשה לו, וכי בשבילם עמיל לקיים את כל המצוות והחוקים והחוקות גם ירמו על דבר המסור וההוה לעשרת הדברים, אשר גילת האל ב"ה גילוי נמרו לכל זעם במעמד הר סיני. והוא: "אנכי ה' א' אשר הוצאתיך מארץ מצרים מברית עבריים" ותי שתוכי, "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" וגם המסח, "מברית עבריים" לעקור את רגשות הברית הטובה.

הן יוכל האדם לעבוד את הווא גם מיראת העונש, שירוא ויפחד שילא יושב לו כדעמו, ויקיים בהו את המצוות והחוקים זו היא החילת המדרגות בעבודת ה', אבל עבודת הולב, עבודה שיש בה מן השלמות, חזיה רק בהרשעה החלוחה.

ואמר חז"ל: "כל המפס בטובתו של חבירו, לכתור כופר בטובתו של חבירו". את המאמר הזה ביאר באור נפלא אחד מגדולי הפמיל המוסר, הוא רמבו נחום זאב ידיו צדיל מקום, וכה אמר: —

הן האדם יתנהו בכל מעשיו כפי כוחו נפשו, אם כעסו הוא, יקעם בכל ענין שיביאנו לוה, ואם גאה הוא יתגאה בכל מקום שהוא, אם טוב הוא יתנהו בטובת עם הכל, וכו' רב דללב, ברעמו, לא יוכל האדם לשאול או ללות חרעו איתו כח מכותו ומש אשר יחסי לו, על כן כפירי חטובה, לא רק ליפי בני האדם ידעה כן אלא כמו אשר יספור בטובתו של הנפשו, גם כבואו לכל האל ב"ה, יתנהו כפי חותו, וכאשר יורה האדם לאלוהו וירגיש בכל לבבו ומשמו, כי חייב הוא בתשלומי כל הטובות הרבות אשר עשה לו האל, או ירעו לו חסרותו וחסרו, אם בקרב או בתפלה אשר יעשים לפניו יתברר, בעשותו כמה, והיה האדם כמו חותו, והקפיד" — כמקול — ויפנה האדם בהו למדורה ויהי בדולת, הדיבקות בו יתברר, כאשר ידבק חותו במקבל, שהוא האהבה והממרה, מאמור.

על כן תבדל מדרגות אהבת הש"ה, אשר תכבד לענותו, ויעשנו מאר אשר יקיימו את המצוות והראשונות בקריאת שמע: "ואהבת את ה' א' וכו'", כי על פי שיצא האדם לקנין כח נתינתו, והכרת חסדו ופאה ממנו, לא ישיג את האהבה כלל.

הרי והחבאר בהו שורש אהבת האל ב"ה שהוא — כ ח ה ג ר י ג ו

י"י מדיש המדול, שמות א' ח: מוכח בחייה שפירו, ששמות אית פה. — העורכים